

ELISABETH BLOMQVIST

HENNES LIV OCH GÄRNING

AV

HELENA WESTERMARCK

II

H E L S I N G F O R S 1 9 1 7

SÖDERSTRÖM & C:o FÖRLAGSAKTIEBOLAG

ELISABETH BLOMQVIST

Elisabeth Blomqvist.
Porträtt i olja av F. Ahlstedt.

ELISABETH BLOMQVIST

HENNES LIV OCH GÄRNING
EN BIOGRAFISK STUDIE, ENLIGT BREV OCH
DAGBOKSANTECKNINGAR SAMMANSTÄLLD AV
H E L E N A W E S T E R M A R C K

II

H E L S I N G F O R S 1 9 1 7

SÖDERSTRÖM & C:o FÖRLAGSAKTIEBOLAG

H E L S I N G F O R S 1 9 1 7
F R E N C K E L L S K A T R Y C K E R I - A K T I E B O L A G E T

F Ö R O R D.

Till alla de personer, vilka godhetsfullt medverkat till att hopbringa materialet för denna levnadsteckning i det de meddelat mig muntliga eller skriftliga uppgifter och ställt till mitt förfogande brev och anteckningar, ber jag att härmed få frambära min tacksamma erkänsla.

Helsingfors i november 1917.

Helena Westermarck.

I N N E H Å L L.

I. STUDIERESAN TILL UTLANDET 1865.

Elisabeth Blomqvist börjar sin verksamhet som Fruntimmersskolans föreståndarinna. — Avreser till Tyskland och Schweiz över Petersburg. — Vistelse i Berlin och Dresden. — Tyska manliga pedagogers åsikter om kvinnans olämplighet som föreståndarinna. — Avreser till Schweiz. — Sammanträffar med Sanny Blomqvist i Thun och uppsöker G. Frölich på Engstlenalp. — Vistelse i Bern. — Missmod. — Uppmuntran av Frölich. — Åsikter om kvinnouppfostran och kvinnans bestämelse. — Uppdrag från hemlandet till samarbete med kommittén för utarbetandet av en ny skolordning. — Hemresa genom Tyskland och Ryssland. — Den Blomqvistska skolans verksamhet upphör 1

II. FRUNTIMMERSSKOLAN.

Flickors uppfostran i forna tider. — Inrättandet av Fruntimmersskolor. — Skolans lokal Alexandersgatan n:o 8

olämplig. — Arbetsglädje och åtgärder för utvidgade kurser och förbättringar inom skolan. — Pedagogiska föreningens förhandlingar. — Elisabeth Blomqvists uttalande i föreningen om flickors uppfostran och kvinnans ställning i samhället. — Yrkande på en fullständig flickskola. — Föreningen förordar högre läroverk för flickor. — Elisabeth Blomqvist för kvinnobildningens talan vid Andra allmänna skolläramötet 31

III. PRIVATA LÄRARINNEKLASSEN.

Elisabeth Blomqvist öppnar Privata Lärarinneklassen i samband med Fruntimmersskolan. — Läser Shakspeare med klassens elever. — Privata Lärarinneklassens organisation. — Naima Jakobson: „Intryck av Elisabeth Blomqvist såsom medelpunkten i Privata Lärarinneklassen“ 54

IV. SKOLLIV.

Tyska pedagoger fordra manliga föreståndare för flickskolor. — Nedstämmande inverkan på Elisabeth Blomqvist. — Disciplinära åtgärder i skolan. — Fruntimmersskolans föreståndarinna motsätter sig förfinskningsträvandena i de svenskspråkiga skolorna. — Hungersnöden. — Hjälp åt de nödlidande. — Tyfusepidemi och allmän förvildning. — Skolutfärd till Djurgården. Skolans 25-årsfest. — Z. Topelius som vän till Svenska Fruntimmersskolan och dess föreståndarinna 75

V. MEDEL OCH MÅL.

Elisabeth Blomqvists åsikter om kvinnobildningen och om kvinnans natur och väsen. — Tankar i etiska frågor med anledning av fransk-tyska kriget 1870—71. — J. Steinmanns död 97

VI. STUDIERESAN TILL UTLANDET 1873.

Brevväxlingen upphör till följd av Steinmanns död. — Sommaren 1872 i Münster am Stein. — Studieresan 1873 börjar med vistelse i Sverige. — Vistelse i Danmark och i Wien vid världsutställningen. — Vistelse i Bern. — Hemresa genom Tyskland. — Pedagogmötet i Eisenach. — Vistelse i Dresden, Leipzig, Hannover och Berlin. — Vänlighet av tyska pedagoger. — Resan fortsättes över Petersburg till Helsingfors 116

VII. DAGENS ARBETE.

Uppsving på olika områden inom landet. — Svenska Fruntimmersskolan erhåller silvermedalj på industri- och konstutställningen 1876. — De första kvinnliga studenterna vid universitetet. — Väckelse inom kvinnornas led. — Elisabeth Blomqvist som ledarinna och hennes kurser i pedagogik. — Hennes uppgifter till sekreteraren i Allmänna besvärutskottet. — Grundstenen till det nya skolhuset lägges 131

VIII. NYA RÖSTER I TIDEN.

Det sociala genombrottet på 1880-talet medför allmänt intresse för uppfostringsfrågor. — Möten för höjande av kvinnobildningen. — Tidningsartiklar i ämnet. — Den första svenska samskolan öppnas. — Elisabeth Blomqvists artiklar om samuppfostran. — Helsingfors Handarbetskola. — Elisabeth Blomqvist ordförande i dess direktion. — Otilfredsställande omorganisation av statens flickskolor. — Angrepp mot Svenska Fruntimmersskolan. — Försvar av Z. Topelius. — Elisabeth Blomqvist missmodig. — Hennes referat vid Allmänna skollärarmötet 1893 149

IX. LIVET I HEMMET OCH PERSONLIGA DRAG.

Elisabeth Blomqvist har sällan tid att deltaga i familjelivet. — Unga pensionärer. — Födelsedagsfest. — Musik och sång i systrarna Blomqvists hem. — Sommarliv. — Julfirande och julstämning. — Elisabeth Blomqvists yttre person. — Gången av hennes intellektuella utveckling. — Hennes mest framträdande karaktärsdrag. — Hennes religiösa livsåskådning. — Frisinthet i förhållandet mellan vetande och religiös övertygelse 169

X. KRAFTERNA SVIKA.

Vidgade samhällsförhållanden. — Kvinnoföreningar. — Elisabeth Blomqvist hedersmedlem i Unionen och Vice president vid världskongressen i Chicago. — Fruntimmersskolans 50-års jubileum. — Minnestal. — Sanny Blomqvists död. — Tjänstledighet. — Resa till utlandet. — Vistelse på Ekenbergsvik i Sverige. — Resa över Köpenhamn, Berlin, Frankfurt am Main och Heidelberg till Schweiz. — Vistelse i Bern och Montreux. — Naturen kring Lac Léman. — Julaftonen i Montreux. — Hyllning på 70-årsdagen — Vistelse i Vevey. — Åtterresa. — Vistelse i Kissingen och Weisser Hirsch. — Hemfärd över Köpenhamn och Stockholm. — Avskedsansökan. — Bostad i gården n.o 3 vid Östra Henriksgatan. — De sista levnadsåren. — Sommarvistelse i Hyvinge och Malm. — Krafterna avtaga. — Död 196

XI. MINNE.

Begravning. — Dödsrunor i pressen. — Minnesfest i Svenska Fruntimmersskolan. — Stipendiefonden „Elisabeth Blomqvists minne“. — Uttalanden av P. Nordmann och Karolina Eskelin. — Elisabeth Blomqvist-medaljen. — Minnesvård 212

I L L U S T R A T I O N E R.

Titelplansch: Elisabeth Blomqvist i början av 1890-talet. Porträtt i olja av F. Ahlstedt.	
Svenska Fruntimmersskolans hus vid Boulevarden	147
Elisabeth Blomqvist vid 70 år	205

STUDIRESAN TILL
UTLANDET 1865.

Ar 1865 blev ett betydelsefullt år i Elisabeth Blomqvists liv. Vid vårterminens början i januari gjorde hon sitt inträde som Fruntimmersskolans föreståndarinna. I Hufvudstadsbladet för den 18 januari 1865 läses följande meddelande:

Fruntimmersskolan härstädes öppnades i måndags och installerades härvid skolans nyssutnämnda föreståndarinna, mademoiselle E. Blomqvist, i sin befattning. Sedan inspektor professor Akiander i ett tal egnat några minnesord åt skolans förra ordinarie föreståndarinna, framlidna m:lle Ertman, tackat t. f. föreståndarinnan fru Bergstadi för hennes nu till-

ändagångna verksamhet såsom sådan samt hälsat den nya föreståndarinnan välkommen, och efter det m:lle Blomqvists förordnande blivit uppläst, adresserade den nu installerade föreståndarinnan några förbindliga och varma ord till skolans lärarinnor, lärare och elever. — Med nu ingångna termin vidtager undervisningen i pedagogik å skolans fjärde klass.

I ett brev till professor J. Steinmann (den 19 januari) har Elisabeth Blomqvist själv upptecknat de ord, med vilka hon gjorde sitt inträde i skolan. De lyda:

Skolans vördade Inspektor, Herr Prof. Akiander, har vid detta mitt tillträde till mitt ansvarsfulla kall uttalat hjertliga välönskningar, för hvilka jag får uppriktigt tacka, i det äfven jag å min sida på det lifligaste önskar, att de måtte gå i fullbordan, önskar att Gud skall vara stark i den svaga och välsigna mitt arbete inom denna skola.

Af Herren, den Allsmäktige, väntar jag äfven ljus och ledning vid alla de pligter jag nu öfvertager emot Eder, I unga, hvilka i skolan söken Eder utbildning. Af Honom väntar jag ock, att Han böjer Edra unga hjertan till förtroende för mig.

Min allvarliga sträfvan skall vara, att i förening med Edra av Eder förut kända och värderade lärarinnor söka ersätta den moderliga vård och ledning I måsten sakna under de timmar I ären borta från hemmet, borta från modersögats vaksamhet; äfvensom att i förening med alla de lärare och lärarinnor undervisningen är anförtrodd söka bi-

draga till Er sanna utveckling och uppfostran genom den undervisning äfven jag kommer att meddela Eder.

Skolans mål är att rikta Er med kunskaper för att genom dessa göra Eder ädlare och fullkomligare, med ett ord, att göra Eder vuxna den plats och de pligter, hvilka det kan behaga den Högste att i en framtid anvisa Eder. Om det kommer att lyckas mig, att helst till en ringa grad bidra att förbereda Eder därför, så skall jag välsigna denna dag, hvilken nu förenar mig med Eder.

Ett par dagar tidigare hade skolans nya föreståndarinna i följande ord givit luft åt sina känslor vid detta tillfälle:

Gud ske lov att gårdagen är överstånden! Och det gick bättre, än jag vågat hoppas. Jag talade till barnen efter Akiander, men min stämma skälvde och jag darrade i hela kroppen — jag fruktade att brista i gråt, men det avlopp med endast fuktiga ögon.

På kvällen hade jag inbjudit en massa gäster, alla lärare och lärarinnor. Det var elegant med vin och fågelstek, blancmangé och inkokta frukter, punsch och öl etc., såsom bruket är hos oss i stora hus. Jag talade också till de närvarande, men det var intet tal.

I skolan påbörjades vid denna tid en omorganisation av undervisningen i en del ämnen och större förändringar skulle snart följa, emedan en kommitté för omorganisation av landets sko-

lor hade blivit av regeringen tillsatt med åliggande att särskilt beakta flickskolornas krav. Till de plikter Elisabeth Blomqvists nya verksamhet medförde, kom för henne ytterligare omsorgen om den Blomqvistska skolan, som fortfarande existerade.

Hon själv undervisade visserligen icke mer i sin forna skola, sedan hon tillträtt befattningen vid Fruntimmersskolan, men privatskolans upprätthållande vilade ännu delvis på henne. Ett upphörande av denna skolas arbete eller någon förändring av dess verksamhet kunde naturligtvis icke ifrågakomma, förrän läseåret avslutats; frågan om dess framtida öde måste därför lämnas till dess. Den 19 januari skriver Elisabeth Blomqvist till Steinmann:

Hos oss arbetas i båda skolorna och för båda från morgon till afton. Ännu kom jag ingen afton i säng före kl 12— $\frac{1}{2}$ 1 eller 1 och tidigt, redan halv 6, 6 t. o. m. strax efter 5, stiger jag upp. Det kan icke gå annorlunda, innan dessa första heta dagar äro förbi.

I korrespondensen med Steinmann omtalas ofta svårigheter, som Fruntimmersskolans föreståndarinna denna första tid haft att övervinna. Åtskilliga av dessa hänföra sig till den omstän-

digheten, att en del av lärarpersonalen torde önskat en manlig föreståndare för skolan och därför en kvinnlig varit ovälkommen. Under skolkonferenserna tyckas också dessa första tider åsikterna i flere frågor ofta brutit sig rätt skarpt emot varandra. Här har tidigare anförts några av de åsikter Elisabeth Blomqvist i sina brev nedskrivit, angående den stora principfrågan om kvinnoarbetets förhållande till mäns arbete, och i ett annat sammanhang skola ytterligare några av hennes tankar i detta ämne beröras. I ett av breven, skrivet efter en skolkonferens (den 13 mars), ser man henne hämta mod genom att anföra Pascals ord: „Qui es-tu que tu craignes l'homme fragile et mortel; crains Dieu et tu ne craindras pas les hommes!“

Då våren nalkades, gällde det för föreståndarinnan att göra sig redo till den utländska studieresan, för vilken ett statsunderstöd av 500 Rubel silv. blivit henne tilldelat. Avresan måste ske omedelbart efter det skolan för sommaren stängt sina dörrar, emedan hennes sommarledighet var den knappt tillmätta tid, som blivit anslagen för resan. Hon ger i breven till Steinmann upprepade gånger uttryck åt sin oro för att icke bliva färdig i tid och icke medhinna allt

det som före avresan måste utföras. I ett brev av den 18 april läses:

Ofta är jag mycket orolig, ofta åter känner jag mig tröstad och är förhoppningsfull. Stort, stort är verket, som Herren pålagt mig, och ringa och svaga och små äro mina kunskaper, mina krafter! Endast tanken, att han måste göra och även gör sitt verk därvid, håller mig upprätt, att Han också kan vara stor i det lilla, skänker mig åter mod och jag utropar ofta: „Herre, Du som ser min vilja, ej Din ande från mig tag!“

Så snart terminen var tilländalupen, begav hon sig i början av juni med ångbåten „Greve Berg“ till Petersburg och fortsatte därifrån, efter en några dagars uppfriskande vistelse hos familjen Steinmann, med järnväg färden till Tyskland och Schweiz. Planen för studieresan hade blivit uppgjord i samråd med Steinmann och därvid hade beslutits, att hon skulle besöka huvudsakligast följande orter i Tyskland: Berlin, Dresden, Halle, Leipzig, Frankfurt am Main och Stuttgart. Därefter ville hon under en längre vistelse i Schweiz grundligt studera den av G. Frölich ledda Einwohner-Mädchenschule i Bern.

Den schweiziska pedagogen G. Frölich har såsom föreståndare för denna stora läroanstalt kommit att utöva ett betydande inflytande på

Finlands skolväsende. Einwohner-Mädchenschule, som utgjorde en fullständig skolkomplex för kvinnobildning, bestod av småbarnsskola, elementar- sekundar- och fortbildningsskola och dess föreståndare Frölich åtnjöt högt anseende som pedagog både i Tyskland och Schweiz. Då U. Cygnæus 1858—59 gjorde sin utländska studieresa för organisationen av vår folkskola, emottog han djupa och avgörande intryck av Frölich och det schweiziska skolväsendet, som tryckte sin prägel på hans förslag till ordnandet av folkskolan i Finland. Genom Cygnæus' inflytande kommo även de första seminarielärarinnorna att begiva sig till Bern i avsikt att där utbilda sig för sin blivande verksamhet vid seminariet i Jyväskylä. Jämväl åtskilliga av de manliga pedagoger, som på 1860-talet med statsstipendium studerade i utlandet, uppsökte Frölich och hans läroverk. Genom Elisabeth Blomqvists vistelse i Bern, under vilken tid hon bodde i det Frölichska hemmet, kom denne schweiziska pedagog att på ett avgörande sätt ingripa även i vår flickskolas organisation.

Färden genom Ryssland till Berlin är lång och tröttsam. Elisabeth Blomqvist hade lyckats finna ett angenämt ressällskap, släktingar till fru Stein-

mann, vilka begåvo sig till Tyskland, och efter en natts vila i Königsberg ankom hon lyckligt till Berlin. Reskamraterna fortsatte färden till Dresden, medan hon inrättade sig för ett par veckors uppehåll i Berlin. Hon hyrde sig ett rum vid Dorotheenstrasse n:o 75 och i ett brev, skrivet strax efter ankomsten till den stora, okända staden, heter det, att hon intog sin första middag „*allena!!!*“ i en restaurang invid Stora operan. Den 23 juni skriver hon, att arbetet omedelbart påbörjats genom besök i Elisabeth-Schule och det i samband därmed stående lärarinneseminariet. Även Augusta-Schule besöktes. Någon officiell reseberättelse har icke numera kunnat anträffas och troligt är, att någon sådan heller icke av henne efter hemkomsten utarbetades, enär hennes under resan inhöstade erfarenhet tillgodotogs genom samarbetet med den av regeringen tillsatta skolkommittén. Ur de utförliga breven till Steinmann framgår i alla fall, huru denna studieresa blivit planlagd och huru den företogs med största grundlighet och samvetsgrannhet. Genom samtal med föreståndarna för de läroverk hon besökte förskaffade hon sig noggranna uppgifter om det hon önskade veta, hon genomläste massor av skolprogram och

gjorde anteckningar, vilka hon översände till Steinmann för att inhämta hans åsikter och råd.

Under vistelsen i Berlin uppsökte hon även Diesterweg. Det hade varit av intresse att erfara hennes intryck av detta personliga sammanträffande med den berömda pedagogen, vars skrifter haft ett så utomordentligt stort inflytande på hennes egen utveckling och den riktning hon som pedagog följde. I hennes upprevarade brev från vistelsen i Berlin finnes emellertid ingen redogörelse för besöket, men senare berör hon detta i ett brev till Steinmann (den 21 januari 1867), då Diesterweg avlidit:

Sörjer icke även du Diesterweg? Då jag tänker därpå att han så nyligen avlidit, förvånar jag mig över att jag icke bär sorgdräkt. Ofta klappar ännu mitt hjärta, när jag tänker på det ögonblick, då jag ringde på hans dörrklocka i Berlin och läste namnet „Adolph Diesterweg“ på porslinsskylten. Är det verkligen sant? frågade jag mig, att jag skall se den Adolph Diesterweg, vars namn jag så ofta läst på Wegweisers och andra böckers titelblad.

Redan innan Elisabeth Blomqvist begav sig ut på sin studieresa, hade hon det klart för sig, att den tid, som blivit utmätt för resan — hennes sommarferietid — var för kort och alldeles

otillräcklig för att därunder kunde medhinnas allt det hon hoppades få tillegna sig och ingående studera. Denna övertygelse vann omedelbar bekräftelse under uppehållet i Berlin och förstärktes yttermera under de rastlöst bedrivna studierna i Dresden, där hon besökte Erste Bürgerschule, Frauenschutz, Höhere Töchterschule, Rathstöchterschule och de av Kloss ledda kvinnliga gymnastikkurserna i Turnhalle.

Skolföreståndarna i Sachsen visade sig „utomordentligt förekommande“; måhända voro de heller icke där så överlupna som i Berlin av främlingar, som ville se, höra och fråga det mesta möjliga. I Dresden blev hon också uppmanad att besöka gosskolorna, vilken uppmaning hon gärna efterkom. Men huru väl hon än söker indela tiden, vilja dagens timmar ej förslå till det hon skulle medhinna. Då Steinmann uppmanar henne att icke anstränga sig över hövan genom att använda natten till skrivning, svarar hon (den 7 juli), att i så fall skulle det inte blivit någon skrivning utav:

Hela dagen är jag antingen i skolan eller hos skolföreståndare, eller på postbyråer, eller på gator, i parker, museer eller gymnastiksalar o. s. v. o. s. v., och då jag på kvällen kommer hem, är jag ofta

så uttröttad att jag först måste vila och därefter genomläsa en mängd skolprogram, som herrarne givit mig.

På Steinmanns uppmaning att avfatta *korta* notiser om de skolor hon besöker, förklarar hon sig ur stånd därtill, emedan det fordras „mycken tid till koncist skrivande“ — hon hade i allmänhet svårt att fatta sig kort och talar ofta själv om sin „Weitläufigkeit“. Brevet (av den 7 juli) är skrivet klockan 11 på kvällen och på morgonen skall hon redan klockan 7 gå till skolan. Det slutar med följande ord:

Kunde jag förtjäna pengar, skulle jag återvända hit för att fullborda det som blivit ofullbordat. Det betyder egentligen ingenting att stanna här en så kort tid. Man lär icke känna skolorna, endast några konststycken, som lärarna förevisa för en. — Det intryck en skola gör, bör man icke omedelbart taga som utslaggivande; man kan mycket misstaga sig.

Till oron för den knappt utmätta studietiden kom ytterligare ett bekymmer, som under hela resan verkade ännu mer oroande, ibland rent av upprivande. Det var den av de tyska manliga pedagogerna allmänt och enstämmigt förkunnade trossatsen, att en kvinna *icke dugde* till att handhava en skolföreståndares maktpålig-

gande värv och att följaktligen skolföreståndarinnor vore något omöjligt. I ett av breven från Dresden (odaterat) heter det härom:

Hospiteringen tröttar mig visserligen ganska mycket och jag längtar efter ett lugnare arbete. Därjämte har jag alltid det bekymret att få höra de mest olikartade åsikter om kvinnan och hennes bestämmelse och om hennes uppfostran. Jag säger bekymmer, emedan det för mig är ett bevis på att denna fråga ännu på länge icke är avgjord. Å ena sidan är det visserligen väl, att i något ofärdigt icke genast ett absolut gör sig gällande; men bedrövligt är det att höra samma män, som övertagit utbildningen av lärarinnor och uppfostrarinnor, och med verklig skicklighet göra det, såsom i dag i ovan nämnda skola [Höhere Töchterschule] en av dessa män uttalade sin övertygelse: Den kvinnliga naturen passar icke som skollärlarinna; ehuru jag visserligen själv undervisar dem (en lärare Zähler), så beklagar jag alla unga damer, som måste vara det. Isynnerhet förlorar en ung flicka sin kvinnlighet, då hon står inför klassen och styr den. — Jag menade, att jag icke gärna kunde tro det, jag hade så gott som hela mitt liv undervisat. Men han sade, att det för henne vore nästan omöjligt att bevara sin kvinnlighet.

Alla dessa bekymmer och all pedagogik måste dock vika, glömmas och jagas på flykten, då Elisabeth Blomqvist besöker Dresdens världsberömda konstsamlingar, som skänka henne odelad njutning. En vandring i den stora zoo-

logiska trädgården blir också uppfriskande; på operan hör hon en kväll Trubaduren och känner sig en söndag andaktsfullt stämd av vacker musik i Katolska kyrkan.

Övertygad om att en så lång studietid i Schweiz som möjligt skulle skänka det rikaste utbytet, beslöt hon att icke, såsom avsikten ursprungligen varit, på väg till Bern stanna några dagar i Frankfurt — så mycket hellre som skolornas sommarferier nu begynte — även Stuttgart ville hon först på återresan besöka. Genom korrespondens med Frölich hade överenskommelse träffats om att hon som pensionär finge bo i hans hem, och för att draga största möjliga nytta av samvaron med den framstående pedagogen ville hon genast uppsöka honom på Engstlenalp, Ober-Haslithal, där han jämte familj och flere inackorderingar tillbragte sommarferierna. Då skolorna begynte sin verksamhet, skulle hon med honom återvända till Bern. Över Würzburg, Frankfurt, Olten och Bern begav hon sig först till Thun, där hon hade glädjen att sammanträffa med systemn Sanny, som för sin angripna hälsas skull en längre tid vistats i Schweiz. Därifrån gick färden sedan upp till Engstlenalp. Uppstigningen var så yt-

terst mödosam att hon säkert icke, i händelse hon hade känt till de svårigheter, som måste övervinnas för att komma ditupp, hade vågat företaga en så vansklig färd, utan hade föredragit att invänta Frölich i Bern. Mycken tid skulle heller icke för henne därigenom gått förlorad, ty hennes vistelse uppe i bergen tycktes varat endast några dagar. Med tillhjälp av två förare, som under en del av färden måste bära henne, kom hon emellertid lyckligt och väl fram till det ställe, där Frölich slagit ned sina bopålar, och blev vänligt emottagen av honom och hans familj.

En gång däruppe, glömmer hon i alla fall mödorna och besvärligheterna och njuter i fulla drag av det storartade skådespelet, som utbreder sig för ögat, så långt blicken når. Hon säger sig vara „rikligt belönad“, då hon sitter där 6,000 fot över havet och skådar ut mot de bländande vita snötopparna, som lysa och skimra i solen, medan himlen klar och högblå välver sig över dem. Hon hade på söndagsmorgonen „klättrat över den närmaste höjden“ för att kasta en blick ned mot dalarnas grönska och blev sittande här „en god stund allena och tänkte på tusen saker. Det himmelska lugnet

gjorde mig gott; jag tänkte på söndagsklippan på Villinge“. — Den 26 juli, läser man emellertid redan i ett annat brev, befinner hon sig åter i Bern, där hon bor i Frölichs hem och börjar arbetet vid hans skola.

Ett brev till systemn Anna (den 7 augusti) upplyser oss om huru hon utnyttjar sin dag i Bern. På morgonen blir hon väckt klockan $1\frac{1}{2}$ 6, går till skolan, som börjar kl. 8, återvänder kl. 12 för att äta middag och kl. 2 börja åter i skolan eftermiddagslektionerna, vilka hon dock icke alltid åhör. En kvart före 7 ätes kvällsvard och därefter drar hon sig tillbaka till sitt rum för att arbeta, men ibland händer det ock att hon stannar en stund i salongen för att samtala med Frölich och de personer, som äro inackorderade i hans hem.

Också i Bern nedtryckes hon redan från början av medvetandet om att den alltför knappt utmätta studietiden icke skall tillåta henne att vinna det önskade utbytet av vistelsen här. Denna åsikt hade ju bekräftats av alla de framstående pedagoger, vilka hon under resan kommit i beröring med. I ett brev av den 26 juli anförs ett yttrande av en skolföreståndare i Berlin: „Vad nytta har ni därav att ni två eller

tre dagar besöker skolan?" Han hade uppmanat henne att egna åtminstone en vecka åt besök i denna skola, och även då kunde hon knappast vinna någon fullständig kännedom om läroverket. Hon säger i brevet om sitt sätt att tänka och inhämta kunskap: „Hos mig vinner allting i styrka, ju längre jag kan tänka därpå, och först då jag en tid har ruvat över en fråga, blir den klar för mig.“ Övertygelsen om studietidens otillräcklighet blir ibland så tryckande att hon säger sig icke kunna njuta av sällskapligt umgänge — ehuru tillfälle därtill ofta nog hade erbjudit sig. — Också teater och skön konst existerade icke för henne, varje stund av dagen togs i anspråk av det pedagogiska arbetet, och dock visste hon att trots de ihärdigaste bemödanden skulle det bliva „endast smulor“, som hon förmådde plocka upp. „Det är ju icke förvånande“, hör man henne utropa, „om denna tanke nedtrycker mig; av mig väntas samma resultat, som av en vetenskapligt bildad man, och mig förunnas ingen tid till studier“. Hon anställer en jämförelse med de studier, som anses nödvändiga för en man, även om han icke är pedagog: „Till det 18:de året besöker han gymnasium, till det 22:dra, ofta det 26:te eller

ännu längre studerar han vid ett eller flere universitet“. Men i det hon avstår från alla vidare jämförelser, utbrister hon helt förtvivlad: „*Och dock måste jag ega åtminstone en del gymnasialbildning.*“ Kort därefter (den 6 augusti) skriver hon åter:

Då fågelungen första gången flyger ur boet, går det icke så säkert, andra gången går det redan bättre — men ännu icke den tredje och fjärde gången kan det lilla djuret vara fullärt. Då jag skriver om denna sak, blir jag alltid sorgsen till mods och isynnerhet om jag är trött som återigen i dag. Jag ville göra rakt ingenting, varken tänka eller skriva utan endast vegetera och låta den sköna luften omsvepa mig. — Genast vid min ankomst sade Frölich, liksom alla de andra föreståndarna i Tyskland: „Vad vinna ni och alla edra landsmän av att sålunda jaga fram från den ena skolan till den andra? Det behövs en oerhörd skarpblick för att under några få timmar lära känna en skola“. Jag svarade honom på denna fråga, att jag icke tilltror mig ega en sådan skarpblick och att jag därför lider mycket av att en så kort tid blivit mig tillmätt.

Och missmodet ökas naturligtvis, då hon åter i Schweiz liksom tidigare i Tyskland från manligt håll oförbehållsamt får höra talet om kvinnlig oförmåga och intellektuell underlägsenhet. Det förut omnämnda, mycket innehållsrika brevet

av den 26 juli visar oss, huru djupt detta underkännande griper henne och i huru hög grad hennes arbetsmod därigenom nedsättes:

Jag har *tvivlat på mig själv*, jag har lidit mycket! mycket! har kämpat mycket, gråtit mycket! och mycket strävat att vinna ro och jämvikt! har med sorg och bekymmer åter på morgonen gått tillbaka till klasserna, har under dagens lopp än varit förhoppningsfull, än åter nedslagen. Alltid, alltid stod för mig som ett spöke min oduglighet — *emedan jag var kvinna* — jag säger dig, mina vingar voro förlamade och vid dem hängde med blytyngd det klara medvetandet om min kunskapsbrist — min okunnighet i de flesta skolämnena tryckte mig.

Men mitt i all denna bedrövelse komma några erkännande ord av Frölich och hjälpa till att jaga undan misströstans tunga moln, liksom en solstråle plötsligt kan skingra en mulen dags sorgset grå stämning. Den 8 augusti läser man i ett brev till Steinmann om Frölich:

Han är väl den främsta och genialaste och mest djupsinniga lärare jag sett. Han är sprudlande liksom ett friskt källsprång. Man kan omöjligt bli sömnig ens ett ögonblick under hans timmar — han håller en vaken och dundrar en vaken. En egendomlig människa, full av djupaste känsla, full av tankar, ideell, kraftig, eldig — men tillika häftig och ofta orolig — man måste hålla av honom, det hjälper icke, och dock var jag de första dagarna

rädd och förlägen för honom — jag kan säga, att nu först för 3 à 4 dagar sedan vet jag, att jag vågar närma mig honom Tänk dig! i dag säger mig Frölich: „Då jag tänker på alla edra landsmän (de manliga som jag känner) och särskilt på S , så tror jag att jag förnekar min grund-sats och säger: Ni passar bättre till föreståndare än t. ex. S“ Jag var som fallen från skyarna, ty hittills har jag alltid trott, att han litet gjorde narr av mig och mitt föreståndarinneskap och ansåg mig icke duga till mycket. — Det har gjort mig gott, mycket gott.

Att Elisabeth Blomqvist genom sin sällsynta personlighet verkligen lyckats något omstämman den schweiziske skolföreståndarens åsikt om kvinnliga kolleger, framgår av följande rader i ett brev, som han kort efter det hon på hösten lämnat hans hem, skrev till Steinmann:

Jag tackar er rätt mycket för att ni sände denna förträffliga unga kvinna till oss. Hon har blivit mig och oss alla mycket kär. En så varm, trofast och ädelsinnad personlighet, så ytterst samvetsgrann i allt som hänför sig till plikten, så lärgirig och arbetsam, så kärleksfull, deltagande och hjälpsam i hela sitt uppträdande — en sådan personlighet är skapad till uppfostrarinna.

Några utdrag ur de intressanta breven från Bern till Steinmann må här ännu meddelas till belysning av den stämning, som behärskade

brevskrivarinnan, och de åsikter, ur vilka hennes arbete och hennes strävanden framsprungo. Den 18 augusti skriver hon:

Ännu i går sade mig Frölich åter det som han ofta upprepat: „Om ni bleve här ett halft år, vore det för mig den största fröjd att undervisa er och hjälpa er.“ — För närvarande har jag tämligen sällan tillfälle att tala med honom; han tycker också icke om „skolmästrandet“ mellan skoltimmarna; ofta måste jag riktigt fatta ett beslut för att riskera göra honom en fråga. — Jag tror det plågar honom mycket att samtala med en föreståndarinna och att tillspörjas och besvara frågor, *som en kvinna enligt hans åsikt icke borde göra*. Ofta tala vi om kvinnans bestämmelse och därvid är jag övertygad om att han går för långt, åtminstone i ögonblickets iver. Sålunda prisade han nyligen hos kvinnorna den älskvärda „okunnighet“, som gör dem så naiva, prisade dem i motsats till sådana som förstå något vetenskapligt; ansåg att vetenskaplig insikt vore för kvinnorna omöjlig att förvärva och alltid gjorde dem *inbilska*. Han anförde som bevis, att de största män: Goethe, hans [Frölichs] svåger Vogt m. fl. hade gift sig med alldeles okunniga flickor, och för honom själv vore de kunskaper han fann hos en kvinna *måttstocken*, som angav, *om han ville ha henne till hustru eller icke*. Detta finner jag icke helt riktigt; han bör dock betänka, att han också kan misstaga sig och att han *måhända hyser mången fördom, som en kommande tid icke mer skall dela*. Mig förefaller det, som om den helt och hållet *personliga* frågan om att älska eller icke älska såsom sin hustru den ena eller den andra icke vore och icke finge vara avgörande för uppfattningen om kvinnans bestämmelse. Och att denna

fråga ännu på långt när icke är avgjord, det säger mig en djup inre aning, som jag icke kan lösgöra mig ifrån. Jag har mer än någonsin nu tänkt härpå, då det just gäller att uttala mina tankar härom och kanske i mitt hemland i verkligheten omsätta några av dem — och *för någon tid åtminstone* uppställa dem såsom norm. Det förefaller mig, som vore avgörandet över mina yngre systrars, mina finska barns lott pålagt mig. Gud vare lov, denna fråga är ställd till mig endast för *en tid!* efter mig kommer väl någon kvinna eller man, som för den vidare framåt! — Men nu gäller det att så uppluckra jorden att det kommande utsädet må kunna uppspira och utveckla sig rent och skönt. Varför tror jag, att frågan om kvinnouppfostran ännu är oavgjord — att kvinnans bestämmelse ännu icke är klart uppfattad? — *Emedan varje annan livsfråga ännu icke är färdigt avslutad, emedan allt utvecklar sig.* Jag kan föga historia, men det som framlyser för mig ur varje faktum där, ur varje tilldragelse, det är: det ständiga framåtskridandet, *den ständiga tillväxten.* — En dunkel aning, en inre känsla säger mig: om kvinnorna visste mer från naturens områden — himmel och jord, om de isynnerhet bättre kände människorna och riktigare lagarna för utvecklingen, kunde de bliva oändligt mycket mer för sina män, söner, bröder, vänner; de kunde bättre förstå dem och i högsta bemärkelse bliva „medhjälperskan, som är hans like“. — Förstå mig rätt, Johannes, det är icke en fordran och längtan att likställas med mannen för att dela ära och berömmelse! — Nej, att jaga efter ära och berömmelse kan vara varken mannens eller ännu mindre kvinnans bestämmelse — det är det inre medvetandet, längtan efter klarhet, som borde tillgodoses.

Bern d. 10 sept. 1865. Ditt brev är svårt att besvara, mycket svårt! Så kärt och gott det är, så gärna jag ville svara ja, ja, ja! och tusen gånger ja! till ditt förslag att stanna 14 dagar i P—burg, så vågar jag det dock icke. Härifrån kommer jag lös först efter den 23:dje, då höstferierna börja, och nu ville jag över huvud taget heller icke tidigare lämna Bern, ty *slutligen!* har jag kommit därhän att få regelbundna lektioner av Frölich! Jag kommer just nu från honom hit ned i mitt ensliga lilla rum inne på gården till Montbijou och är helt lycklig över att jag äntligen fått tala *lugnt* med honom, ty ända hittills var han för det mesta så trött, upptagen och även otålig, att jag hade föga mod att tala med honom. Ack, Johannes, det hjälper icke alltid att säga: „alltid resolut!“ om det resoluta drager sig tillbaka så långt bakom alperna, att det icke hör, om man ropar det. Nå, du skall få höra historier om min jämmer, mitt elände och min svaghet — i ensamheten genomkämpade!

Dock nu till den brännande frågan för dagen! Huru skall jag begå för att åtminstone kunna stanna *en* vecka! hos dig, vila ut hos dig och hämta kraft och mod till arbete! Du ser att jag främst tänker endast på mig, men *je*: första person — *tu*: andra person, heter det i Poitevins grammatik, och i detta ögonblick var jag verkligen av Poitevins åsikt och tänkte endast på huru skönt det skall vara att sitta på divanen i ditt lilla rum och få skaka ur mig alla bekymmer och bikta alla svagheter, men också dela med mig av alla förhoppningar och andliga och även andra njutningar, ända till njutningen, som de söta druvorna skänka och den härliga luften. Tänk! nästa månad är oktober redan inne! och då är jag också redan där, vis-

serligen endast „comme un oiseau de passage“ eller som en hastigt förbiilande komet, men jag hoppas dock att fågeln skall kunna vila ut och med friska krafter flyga tillbaka till sitt bo. — Den andra bilden av kometen kunde ge tillfälle till en artighet från din sida. Du kunde säga: „Den har dragit förbi! (tyvärr! dragit förbi!) men har kvarlämnat ett ljus sken, som för oss skall upplysa de dunkla vinternätterna.“ Så kunde du säga — men du kommer icke att säga det, du är för litet poetisk! — „Jag är en prosaisk människa“ — ett uttalande, som i Finland är världsbekant

Då jag nu dagligen två gånger går vägen genom staden till skolan, ville jag att du kunde se mig, så snabba (*svävande*) äro stegen jag tar, och jag mister icke andan och jag är som en ny människa, som ännu kan leva sina „70—80 år“. Men mitt hjärta är icke alltid så innerligt muntert och ungdomligt lättsinnigt som min gång; ofta är det mycket tungt, då det fruktar, att människan som bär det och ilar fram genom staden Bern, då det fruktar, att denna människa icke är på rätta vägar, då det fruktar, att hon icke slår huvudet på spiken, beträffande sitt arbete. Ofta plågar sig också detta hjärta onödigtvis, det måste jag ju tillstå och många gånger har jag fått lov att varna och allvarsamt tillrättavisa det. Isynnerhet är det mycket fåfängt och ville gärna behaga herr Frölich för att hämta vishet av honom, och om detta icke lyckas, så vänder det sig bort och är bedrövat. Jag säger dig, det är ett fåfängt, dåligt hjärta, som du alls icke skall sätta lit till! — Men huru skall jag göra för att kunna stanna i P—burg? Jag vet endast en utväg och den är att bedja prof. Akiander om en veckas förlängning av tjänstledigheten för att vila hos mina „kära“ släktingar. I Bern stannar

jag och tänker att jag måste bliva här, till dess jag i skolan hört psykologikursen till slut — han avslutar den — och för att ännu studera den återstående delen av skolan. *Modersmålet* har jag undangjort, *räkning* nästan likaså. (Jag har tänkt på en utväg att lära mig räkning. Jag skall på söndagen meddela några barn — fattiga barn — undervisning, så lär jag mig det själv.) *Historia* till största delen — en del naturkunnighet och därtill ett och varje i de andra facken. — Den 23 är skolan slut och en stor sammankomst av *lärarinnor* från hela Schweiz eger rum med Frölich i spetsen. Den försiggår på Schänzli och därjämte en liten gemensam festlighet och där vill, bör, kan jag icke saknas. Tycker icke även du, att tillfället är alltför inbjudande och mångt och mycket kunde därav utvinnas för oss. Redan det att jag genom ett enkelt omnämnande av detta möte kan giva våra *lärarinnemotståndare* en stilla, *oförmärkt* skrapa, och Frölichs auktoritet, som är mycket erkänd i Finland, skall vara mig till hjälp därvid. — Vet du, jag måste för Frölichs räkning skriva en redogörelse för vår skolas organisation — och detsamma som du har sagt, sade också han — den duger icke. Att jag delar denna åsikt, vet du ock. Nu har han föreslagit mig att göra ett utkast till en reorganisation och sedan vill han genomgå det med mig. Det skall falla sig svårt, mycket, men kanske skall det gå. Hans minnesskrift och det jag lärt av dig (huru mycket? — allt vad jag över huvud taget vet! — men nu speciellt de utkast och planer, som blevo utarbetade i Rättijärvi och P—burg) skall jag lägga som grund och så vitt möjligt inpassa i den nuvarande skolans organisation — försöka att få det nya så insatt att det gamla, som måste bort, icke kvarlämnar någon lucka utan

att allt väl fogar sig tillsammans. — Vet du vad jag själv är därvid? En liten sten, som kanhända just passar in i det lilla hålet, föreståndarinneplatsen — en större vore kanske för stor? Efter mig kommer kanske en stor, stark sten, som dock stöder sig på den lilla — eller jag är — det vill säga, jag ville vara både den lilla stenen och även „litet surdeg, som en kvinna tog och lade i degen och allt blev surt“.

Med anledning av uppmaningar från de hemmarvarande till brevskrivarinnan att hon dock, trots tidens knapphet, skulle se några av Schweiz' skönaste nejder, innan hon ånyo beger sig upp mot nordnen, fortsätter hon i samma brev:

Hellre ser jag människor och talar med dem, än jag *ensam* gör bekantskap med nya trakter. Om jag redan kände dessa trakter, ja, då skulle det väl gå an att ensam uppsöka dem, men så här vore det för mig blott mer eller mindre bedrövtigt. Människor äro för mig dock alltid mer än berg, floder och dalar. — Dessa äro för mig *vänner*, endast om jag en lång tid känt dem, och då är jag gärna ensam med dem — och meddelar mig med dem. Det är med det nya i naturen som med det nya i konsten. Går jag första gången i ett konstgalleri, då har jag vanligtvis den oangenäma känslan av främlingskap och är helt lycklig, om tillfälligtvis bland tavlorna finnes någon, som jag känner genom en avbildning. Då hälsar jag på denna vän och han liksom för mig in i den nya värld, som omger mig. Jag vet då att där är någon, som jag känner, och det ger hemkänsla.

— — — Johannes, varav kommer det sig, att jag är ett sådant dumbhuvud? Vet du, det faller sig mycket svårt för mig att förstå abstraktionerna i psykologin. Det måste vara en brist i tankeförmågan, men huru lösa kraften, om den finnes där? — och om den icke finnes där, huru går det då? — ja, då hjälper intet! Där ingenting finnes, där har kejsaren förlorat sin rätt. — Ack, vore du här, skulle min Psyche befrias, du skulle lösa hennes fängslade vingar och hon kunde fritt höja sig. — Skall jag hoppas — ja, ty långsamt, oändligt långsamt växte för mig varje kunskapsfrö upp och mognade långsamt. — I långa år stod Diesterweg framför mig på bokhyllan och jag förstod icke, vad han sade mig, likaså Hippus och många andra. Kanske skall jag också ännu lära känna själen och dess liv och dess språk. Älska den gör jag redan alltid då den är god, till och med då den är ond — endast med en annan kärlek. — Har du ock en själ, som jag kan älska? — det vet jag icke, jag vet endast att min ilar den till möte — att Psyches vingar då alltid äro fria. — Se, nu breder hon ut dem och är borta hos dig! — — — God natt! det är sent, klockan är snart 12 på natten.

Hemma i Finland hade Fruntimmersskolans inspektör, professor M. Akiander, genomdrivit att den av regeringen tillsatta kommittén för utarbetandet av en ny skolordning skulle, beträffande den del som gällde Fruntimmersskolorna, höra Elisabeth Blomqvists åsikt. På uppdrag av kommittén skrev han till Bern härom och anmodade henne att i saken rådgöra med Frö-

lich. I kommittén hade förslag varit å bane att göra Helsingfors Fruntimmersskola till en normalskola med sju klasser och i samband med skolan uppställa ett lärarinneseminarium med två- eller treårig lärokurs. Att avgiva ett svar på Akianders brev blev naturligtvis ett arbetsdrygt värv, men det var för skolans föreståndarinna ett kärt arbete och hon kände det som en glädje och en heder att få framlägga de planer och önskemål, som så länge föresvävat henne. Man hade beviljat henne några veckors förlängd tjänstledighet och hon grep med iver verket an. Den 19 september skriver hon till Steinmann:

„Himmelriket är likt ett litet frökorn, som en kvinna tog och planterade, och se, det växte och därur framkom ett stort träd, i vilket himmelens fåglar byggde sina bon och vilket utbredd sina grenar vida omkring.“ — *En kvinna* tog det lilla kornet, *en kvinna* planterade det — och det *växte*. Jag är också en kvinna och har endast nedlagt i jorden ett mycket litet frökorn, kanske skall det också växa! Jag arbetar för närvarande på besvaret av Akianders frågor -- har dagar och nätter arbetat därpå — men ännu vill det icke komma till stånd. Tankarna komma icke till mig — endast sådana, som jag icke behöver, som endast äro mig i vägen och till vilka jag måste säga: Bort med er! Emellertid börjar det dagas på långt håll i mitt inre, men blott på alldeles långt håll ser jag en-

staka ljuspunkter. Vore där dock redan fullt ljus! vore det klart i mitt inre! För mig stå ibland alla Finlands tillkommande hustrur, mödrar, uppfostrinnor och jag säger till mig själv: Mod att verka för dem, mod att arbeta! — Kunde jag oftare, såsom du redan en gång skrev, till Berlin var det, tänka på det stora ändamålet med min resa, då skulle jag säkert göra mer — men naturligtvis tänker jag föga därpå och arbetar dag efter dag, timme efter timme med känslan: jag måste samla, föra hem. —

En vecka senare skriver hon åter:

Bern d. 28 sept. 1865. Äntligen dikterar Frölich för mig svaret på Akianders fråga! Jag hoppas att det nu skall smälla. — Ser du! en snäcka flyger icke och en fågel kryper icke — kalla icke snäckan halsstarrig, emedan den icke kan komma fortare fram! Jag har arbetat dag och natt dessa båda sista veckor och ändå vill det icke gå. Den som icke har ögon, ser icke, måste långsamt treva omkring i mörkret — den som icke vet, vad han måste veta, kan icke säga eller göra, vad han måste säga och göra. — Jag sökte och sökte, kanske har jag nu genom uthållighet och tålamod funnit det rätta.

Den 10 oktober kunde Sanny Blomqvist skriva i ett brev, som mötte hennes syster på hemvägen, att Akiander var „alldeles *utomordentligt* nöjd“ med uppgifterna från Schweiz. De hade ankommit i rätt tid och skulle framläggas för skolkommittén.

Trots den strängt upptagna tiden blev Elisabeth Blomqvist ännu i Bern i tillfälle att åhöra några föredrag vid en stor internationell kongress, där som talare bland andra uppträdde Edmond de Pressensé och Jules Simon. Det egde naturligtvis för henne ett stort intresse att höra förhandlingar, som rörde religionsundervisningen och dess ifrågasatta borttagande från skolorna. Efter omkring två månaders vistelse i Bern lämnade hon med saknad Pestalozzis hemland. Hemresan gick över Stuttgart, Leipzig, Dresden och Berlin samt därifrån över Königsberg genom Ryssland. Under några dagars uppfriskande vistelse i det Steinmannska hemmet vilade hon ut efter den ansträngande färd och begav sig sedan med ångbåt över Viborg och Lovisa till Helsingfors. — Den 25 oktober finna vi henne åter hemma och i skolan.

Sommaren och hösten hade varit en mycket ansträngande tid för den trägna arbeterskan. Då hon kommer hem, kan hon likvisst icke tänka på vila. Skolan lägger omedelbart beslag på henne och för skolkommitténs reformförslag ordras hennes utlåtande. Hon önskar lidelsefullt att kunna medverka till „något gott och bestående“ för sitt lands döttrar och är livligt

medveten om det ansvar, som vilar på henne, hon känner med banbryterskans ansvars känsla, att genom hennes görande och låtande hela kvinnokönet får sin dom. Också för den Blomqvistska skolan tagas hennes omsorger i anspråk. På våren hade till de föräldrar, vilkas barn besökte denna skola, utsänts ett cirkulär, under-tecknat av Sanny och Anna Blomqvist, med förfrågan, huruvida de fortfarande önskade låta sina döttrar besöka skolan. I händelse detta vore fallet, komme undervisningen att hand-havas såsom förut och klasserna att sedan suc-cessivt indragas. Vid vårterminens slut 1869 upphörde denna skola med sin verksamhet.

Av breven till Steinmann ser man, att Elisa-beth Blomqvist känner sig trött. Hon skriver (den 10 november), att hon längtar efter en som-mar i hemlandet. „Ingenstädes i världen finner jag naturen så vederkvickande som i våra vilda skogar, vid våra klippiga stränder“. Och litet senare (den 30 december) säger hon sin ande ibland vara „liksom död för livet, för det som eljes hade behag för mig.“ — Naturen tar slut-ligen ut sin rätt och julferierna få skänka henne välbehövlig vila.

II

FRUNTIMMERSSKOLAN.

Den år 1843 utfärdade nya „Gymnasii- och skolordningen“, som bildar en minnesvärd vändpunkt i vårt lands skolhistoria, hade åt landets kvinnliga ungdom skänkt två av staten underhållna offentliga Fruntimmersskolor, den ena i Helsingfors, den andra i Åbo. Intill denna tid hade flickors uppfostran — då någon sådan överhuvud taget ansågs nödig — betraktats såsom hemmets sak. Rika familjer eller föräldrar i hög samhällsställning brukade ju i början av 1800-talet sända sina unga döttrar till Stockholm för att där avsluta den uppfostran, som påbörjats av guvernanter i hemmen. Det ansågs högeli-

gen önskvärt för en ung flicka av god familj att i den svenska huvudstaden få lära sig belevnhet, god umgängeston och sällskapsvana och vinna utveckling för sådana talanger som att flytande tala franska, teckna, göra blommor, sy schattérsöm o. s. v. Något senare, efter Finlands förening med Ryssland, hände det också att unga flickor — företrädesvis av adlig familj — härifrån sändes till de ryska kvinnoinstituten, emedan man ansåg att de där med framgång kunde lära sig främmande språk.

I den sista, även i Finland gällande av Sveriges regering 1807 utgivna skolordningen, omtalas ännu icke flickskolor. Från slutet av 1700-talet finnas dock uppgifter ¹⁾ om att i några av landets „pedagogier“, såsom i Nykarleby, Kristinestad och Jakobstad, tidtals även flickor blivit undervisade. Om elevernas antal i Jakobstads pedagogi 1814 sägs, att „det var per medium årligen 30 eller emellan 20 och 40 stycken elever, varunder får räknas 6 à 8 stycken flickor, som hållas uti ett särskilt rum“. Kvinnliga elever förekommo således endast så-

¹⁾ Tal, hållet vid Fruntimmersskolornas i Finland minnesfest d. 6 nov. 1893 av Elisabeth Blomqvist. Ingår i skolans program för 1893—94.

som undantag. I en kommission, som under åren 1815—1825 utarbetade förslag till vårt skolväsendes förbättrande, syntes det knappt ha varit fråga om flickors undervisning. Endast dåvarande prosten i Hollola, sedermera biskopen Z. Cygnæus avgav ett betydelsefullt utlåtande i saken i det han framhöll: „Oförsvarligt är huru kvinnans undervisning hos oss, såsom i alla länder, ännu vanvårdas“. Man förebrår kvinnan för att hon „genom okunnighet, fördomar, oförnuft, elakt lynne och oseder störer husliga lugnet och trevnaden“; barnens, d. v. s. „människosläktets uppfostran“, beror under de viktigaste första levnadsåren av henne, men det oaktat gör staten intet för hennes bildning. Den slutsats förf. kommer till är, att „intet annat än en bättre uppfostran kan avhjälpa detta onda“, och det som främst ligger vikt vid blir att giva det uppväxande släktet „kunniga, kloka och goda mödrar“.

Detta biskop Cygnæus' kraftfulla utlåtande torde otvivelaktigt ha övat inflytande på arbetet för skolväsendets förbättrande. De män, som 1826 utarbetade det första förslaget till en ny, länge väntad skolordning för vårt land, hade vid granskningen och omarbetningen av den

gamla skolordningen där upptäckt en „väsentlig brist, ett tomt blad, som behövde fyllas“, och gävo den första impulsen till inrättande av flickskolor. En av medlemmarna i denna organisationskommitté, teologieprofessor E. G. Melartin, som tidigare varit gymnasiedirektor i Viborgs län, hade där „lärt sig känna nytta av läroanstalter för kvinnobildning“. Då den nya „Gymnasii- och skolordningen“ utfärdades den 6 november 1843; stadgade den: „Fruentimmersskolor med 2 klasser för döttrar av bildade föräldrar att där undervisas i de kunskaper och handslöjder, som till en vårdad fruentimmersuppfostran höra“.

I några av landets större städer funnos tidigare även av privata personer inrättade s. k. pensioner, där de unga flickorna, i händelse familjens förmögenhetsvillkor tilläto det, kunde avsluta sin uppfostran. Sådana skolpensioner voro t. ex. fru Anna Salmbergs välkända pension för unga flickor i Åbo, där bl. a. Fredrika Runeberg erhöll sin uppfostran, och friherrinnan v. Rosens pension i Helsingfors, en skola, som torde räknat ett större antal elever än något liknande läroverk förut lyckats tillvinna sig. Man kan säga, att den i viss grad bearbetade jordmånen för de offentliga flickskolorna, ty då

Fruntimmersskolan i Helsingfors öppnades på hösten 1844, indrog friherrinnan v. Rosen sin skola och återflyttade själv till Estland.

Att statens nyinrättade Fruntimmersskolor, då de först öppnade sina dörrar för den kvinnliga ungdomen, emottogos icke blott med förvåning utan på en del håll även med misstro och ogillande och således till en början fingo kämpa mot åtskilliga fördomar, var ganska naturligt. Mången fann det högst betänkligt, att barnen utan åtskillnad till börd och stånd skulle sitta bredvid varandra och att unga, ogifta lärare måhända komme att där meddela undervisning. I skolordningen av 1843 hade också med stor varsamhet föreskrivits, att endast döttrar av „bildade föräldrar“ egde tillträde till Fruntimmersskolan. År 1856 bestämdes, att döttrar av tjänstemän och andra bildade föräldrar kunde emottagas i skolan, och för att yttermera inskränka möjlighet till skolgång för fattiga barn, bestämdes en viss skolavgift att terminsvis erläggas. Redan benämningen „Fruntimmersskola“ framhöll den ståndsskillnad, som man bemödade sig om att upprätthålla och ängsligt vakade över.

Fruntimmersskolan i Helsingfors öppnades den

24 augusti 1844 av ärkebiskop E. G. Melartin och lektor J. L. Runeberg såsom ombud för domkapitlet i Borgå. För skolan, som till att börja med hade endast två klasser, upphyrdes lokal i handlande G. O. Wasenius' gård vid Kyrktorget (nuvarande Finska Realllyceums gård). Vid läseterminens början voro de inskrivna eleverna endast 6, vid dess slut 18 och då läsåret avslutades var antalet 33. Då man efter några års förlopp kom till insikt om att en fullständig lärokurs under den korta tiden av två år omöjligt kunde medhinnas, tillkom 1847 en tredje klass och elevantalet steg under de närmast följande åren till 90, och till och med något därutöver, för att dock redan på 1850-talet åter nedgå ända till 62. Skolan hade nu även fått en rymligare lokal i stadskirurgen Pihlflyckts stenhus vid Regeringsgatan (nuvarande n:o 3).

Då Fruntimmersskolorna först inrättades, hade man med deras lärokurser avsett att nära nog lika mycket utveckla de unga flickornas handskicklighet som att tillgodose deras förståndsodling och i detta syfte inskränkt undervisningen till de allra nödvändigaste elementära kunskaper i vetenskaper och språk, medan i det närmaste hälften av alla skoltimmar anslagits för hand-

arbete. Denna uppfattning frångick man dock småningom och skolordningen av 1856 fogade till skolan en fjärde klass i det angivna syftet att „bereda unga fruntimmer, vilka önska söka sin utkomst på lärarinnebanan, utväg att fullkomna sina insikter i synnerhet i moderna språk, historien och naturkunnigheten.“ Då sedan lärjungarnas antal ständigt tillväxte, delades klasserna i två avdelningar, en var med ett års lärokurs. Jämte kursen i den fjärde klassen, som hade endast en avdelning, blev den fullständiga skolkursen sålunda sjuårig. Då Elisabeth Blomqvist år 1865 tillträdde sitt ämbete som föreståndarinna, räknade skolan 191 elever och på högsta klassen infördes då såsom läroämne pedagogik med sex timmar i veckan.

För skolans räkning hade inköpts gården n:o 8 vid Alexandersgatan, som emellertid redan år 1865 måste anses alldeles otillräcklig för det ständigt växande antalet av elever. Till föreståndarinnans löneförmåner hörde även bostad i skolhuset. Den lokal, som för ändamålet upplåtits i tredje våningen och i vilken den nya föreståndarinnan inflyttade, var dock mycket obekvämlig och föga hemtrevlig, rummen voro mycket låga och, med de små fönstren mot norr,

även mörka. Då efter uppförandet av skolans nuvarande hus vid Boulevarden det gamla huset togs till lokaler för statens ämbetsverk, ombyggdes fullständigt den översta våningen, där rummen höjdes och fönstren förstorades. En mycket målande skildring av den trånga och otillräckliga skollokalen och de missförhållanden, som uppkommo genom dess olämplighet, läses i Helsingfors Dagblad för den 13 februari 1865. Artikelnen, som bär den kraftigt verkningsfulla rubriken *En systematisk kvävningsanstalt*, är skriven av K. V. Bremer, en av bladets redaktörer, som under många år i egenskap av lärare i svenska språket och litteraturen var anställd vid Fruntimmersskolan och således fullständigt inne i de förhållanden han går till doms med. Han säger, att inom det till det yttre icke oansenliga, men i alla fall endast till vanligt privatbruk inredda trevåningsstenhuset inrymdes dagligen omkring tvåhundra unga flickor. I den egentliga skollokalen, som bestod av sju klassrum, voro tre av dessa „ingenting annat än trånga vardags-kyffen, där väl en ensam person kunde dväljas, men redan ett dussin människor efter någon tids vistelse blott med möda förmå draga andan“. Pulpeterna stodo så tätt invid

varandra att man endast med svårighet kunde komma fram mellan dem, och barnen sutto så hoppackade att de icke kunde röra sig fritt. Lek och rörelse under rasten mellan lektionerna kunde vintertid icke tänkas „under någon annan form, än såsom en luftig dans högt över bord och bänkar“. Luften blev på eftermiddagen i hög grad förskämd, emedan ventilation under stark vinterköld var så gott som omöjlig, så att längre fram på dagen „ingen person utan en högst obehaglig känsla, ja, mången gång verklig vedervilja, kan beträda skolans rum.“ En anordning, som vidtagits i syfte att avhjälpa de närmaste olägenheterna av den i skolan rådande trängseln, nämligen påbudet att i klasser med 35 elever inga nya elever fingo inskrivas, klandras skarpt. Artikelns förf. påvisar, hurusom följderna härav bleve, att framdeles endast trettio nya elever årligen kunde emottagas i skolan — alla dessa enbart till den lägsta skolklassen — han kallar åtgärden „en inskränkning uti den offentliga undervisningens frihet“ och yrkar energiskt på att regeringen omedelbart borde vidtaga åtgärd för uppförande av ett nytt, tidsenligt skolhus eller att tillsvidare åtminstone för några

skolklasser rum skulle upphyras i något annat hus.

Det nya skolhus, som här påyrkades, blev ju först tjugo år senare en verklighet, men skollokalen utvidgades i alla fall inom kort, väsentligen genom den nya föreståndarinnans energiska ingripande. I det bredvidliggande huset (Alexandersgatan n:o 6) upphyrdes flere stora rum och mellan de båda byggnaderna öppnades en dörr.

En pedagogs verksamhet är — åtminstone skenbart — enahanda: dag efter dag, vecka efter vecka, månad efter månad, år efter år förlöper uppfostrarens värv i en viss given riktning, vanligtvis framvisande få yttre tilldragelser — och allt färre, ju mer uteslutande han egnar sig åt sitt kall. Men å andra sidan rör sig under den enformiga ytan en underström av levande liv, av livet sådant det genom ungdomen oavlåtligt förnyas, föryngras, tillväxer, utvecklas och framträder i ständigt olika former; ett motstycke till denna rörlighet, denna omväxling kan aldrig på något annat arbetsområde uppvisas. Huvudvillkoret, grundprincipen här är naturligtvis liksom för allt liv rörligheten, fram-

åtskridandet, utvidgningen, förbättringen, medan stillaståendet blir liktydigt med tillbakagång och förintelse. Då Elisabeth Blomqvist efter sin mycket givande studieresa på hösten 1865 återkommit och omedelbart vidtagit med skolarbetet — detta arbete som därefter oavlåtligt, om man undantar höstterminen 1873, då hon med statsstipendium vistades i utlandet för studium av skolhus, under många år fyllde hela hennes liv — så framvisar den flitiga korrespondensen med Steinmann under de närmast följande åren föreståndarinnans många planer till förbättringar inom skolan i olika riktningar. Få människor har det blivit beskärt att sålunda helt gå upp i den verksamhet, som de valt till sin uppgift i livet. Och såsom ett valspråk, fyllt av stilla jubel, kan för detta arbete ställas några ord ur ett av breven (den 3 september 1870): „*Vilken lycka att kunna arbeta och att älska det arbete man har att utföra*“.

Statsskolor äro bundna av skolordningar och instruktioner. Då Elisabeth Blomqvist blivit utnämnd till föreståndarinna för ett statsläroverk, sågo vi henne livligt medveten om att hennes handlingsfrihet i flere avseenden var kringskuren, i jämförelse med den frihet hon såsom föreståndar-

rinna för en egen skola varit i besittning av. Inom Fruntimmersskolan begynte reorganisationen med tecknings- och handarbetskurserna och större förändringar stodo i utsikt, såsnart den av staten tillsatta skolkommittén slutfört sitt arbete. Det var likvisst icke blott utvidgade och förbättrade kurser den nya föreståndarinnan eftersträvade, hon ansåg också förändringar i andra avseenden nödvändiga. Som tidigare blivit nämnt, stadgade skolordningen av 1843, att endast döttrar av „bildade föräldrar“ egde tillträde till Fruntimmersskolan. Den hade företrädesvis blivit ett läroverk för ämbetsmäns barn, medan t. ex. döttrar till vaktmästare icke fingo besöka skolan, man var tydligen icke angelägen om att låta kvinnobildningen vinna vidsträckt spridning. Den nya föreståndarinnan begynte omedelbart arbeta för avskaffandet av sådana trånga och hämmande stadganden. I ett brev av den 3 december 1866 läser man hennes önskan, att vid lantdagen frågan kunde väckas om att Fruntimmersskolan finge öppnas „också för de lägre ståndens barn“. Även för utom äkten- skapet födda barn bemödar hon sig om att öppna skolans dörrar, sedan i varje särskilt fall prövning av förhandenvarande förhållanden i

barnets hem egt rum. Under sin vistelse i Bern hade hon av Frölich anhållit om tillstånd att även framdeles genom korrespondens avhandla pedagogiska spörsmål och gladde sig livligt åt hans samtycke, emedan därigenom „en ström av friskare liv skall ledas in i vår skola“.

Det måste även anses såsom något mycket betydelsefullt, att Fruntimmersskolans föreståndarinna vid denna tidpunkt blev i tillfälle att i den då nyligen stiftade Pedagogiska föreningen framlägga sina åsikter och tankar om kvinnoupfostran och om de åtgärder man från styrelsens sida stod i beråd att vidtaga för utvidgning och förbättring av landets flickskolor. Pedagogiska föreningen med filialer i landsortsstäderna hade grundats 1864, och för åstadkommande av en vidgad samverkan mellan hela landets pedagoger hade en tidskrift ansetts nödvändig och hade av föreningen begynt utgivas. Referaten av Pedagogiska föreningens förhandlingar ¹⁾ utvisa, att vid denna tid både i centralavdelningen och i landsortsfilialerna ivrigt diskuterades såväl kvinnobildningens berättigande

¹⁾ Tidskrift utg. av Pedagogiska föreningen i Finland 1865 och de närmast följande åren.

och mål i allmänhet som skolkommitténs förslag till flickskolans reorganisation.

I början av år 1866 upptogs vid föreningens möten till diskussion frågan: „Huru bör skolan betraktas i förhållande till kvinnans bildning“? Mötets ordförande betonade, att frågan måste anses vara en av „de viktigaste så väl i och för sig själv som med särskild hänsyn till den närvarande tiden, då densamma utgör en av de mest brännande på pedagogikens område och ännu varken i teoretiskt eller praktiskt hänseende kan anses löst.“ Det är av stort intresse att se, huru skarpt för femtio år sedan åsikterna bröto sig mot varandra bland de tillstädeskomna pedagogerna¹⁾. Medan å ena sidan frisinnat yrkades på att i flickskolan „lika grundliga kunskaper i elementarvetenskaperna borde meddelas som i skolor och gymnasier för gossar“, för att kvinnan skulle kunna fylla sin plats i „folkets utveckling“, får man å den andra t. o. m. läsa sådana yttranden, som överläraren Lindeqvists yrkande på att „en psykologisk undersökning borde företagas för att utröna, huruvida kvinnan är förmögen av den abstraktion, som för vetenskapliga värv erfordras“. I föreningens tid-

¹⁾ Tidskrift utg. av Pedagogiska föreningen i Finland 1866 s. 116—134.

skrift¹⁾ tog Z. Topelius i en artikel, *Den lärda skolan gentemot opinionerna*, varmt kvinnobildningens försvar emot dem som ansågo „kvinnans bästa skola vara vaggan, hennes bästa bok kokboken och hennes enda passande penna järpvingen, varmed hon sopar hyllan uti sitt kök“. Då i samband med den föregående utredningen vid mötet den 6 mars 1866 upptogs frågan: „Huru böra Fruntimmersskolorna organiseras för att motsvara sitt ändamål?“ uppläste Elisabeth Blomqvist en skriftligt avfattad redogörelse. Såsom klart belysande den ståndpunkt, till vilken hennes pedagogiska erfarenhet vid denna tid lett henne, har den sin plats här:

Då jag under senaste möte, oaktat ordförandens vänliga uppmaning, icke ville yttra mig i den då diskuterade frågan, ber jag att i stället få göra det nu.

Jag tilltror mig dock nu, lika litet som då, att kunna framkomma med den fullt riktiga lösningen av en fråga, som ännu är oavgjord inom de flesta bildade samhällen.

Frågan om kvinnans uppfostran är ännu lika svävande och oviss, som hennes ställning i samhället. Det ena är en nödvändig följd av det andra.

Det enda, som man med visshet kan säga, är att hennes samhällsställning fortfarande måste his-

¹⁾ S. 94.

toriskt utveckla sig och i samma mån hennes uppfostran även göra sig vuxen att motsvara de anspråk denna utveckling ställer på densamma. Att ett sådant framåtskridande i kvinnans samhällsställning eger rum, därom vittnar historien, som för oss framställer den oändliga skillnaden emellan kvinnan under forntiden och kvinnan i våra dagar. Vilja vi erhålla en åskådlig föreställning därom, behöva vi blott jämföra den ställning Islams döttrar ännu i dag i samhället intaga, med den, vilken i det kristna Europa kommit deras systrar till del, för att finna, vilka olika åsikter på det ena och det andra hållet gjort sig gällande och till följe därav, vilka olika, högre plikter, fri- och rättigheter tillfallit oss.

Att detta framåtskridande är verkligt, därom vittnar dagens fråga.

Skolan och det mått av vetande, som denna hitintills givit kvinnan, skall i dag underkastas en granskning. Det skall prövas, huruvida denna skola och detta omfång av vetande bör omgestaltas för att motsvara nutidens fordringar.

Då dessa fordringar likväl ej kunna basera sig på redan bestämt avgjorda och allmänt antagna principer, såsom fallet är med gosskolor, får man ur de betecknade förhållandena och den riktning Försynen i mångt tidens tecken tyckes påpeka, söka den lösning av frågan, som skall föra oss närmare målet.

De flesta yttranden, som under senaste möte fälldes, förenade sig däruti, att kvinnan borde i skolan erhålla en allmänt mänsklig bildning, icke ett ensidigt förberedande för en eller annan ställning i livet, emedan det faller av sig själv, att ju sannare hon inser och fyller sin plats som människa, desto säkrare skall hon fylla sin bestämmelse

som kvinna, hurudan hennes ställning än må bliva.

Men åsikterna voro mycket delade i frågan om huru långt man borde utsträcka denna allmänt mänskliga bildning.

En del önskade giva den ett lika vidsträckt omfång som åt gossen och göra det möjligt även för flickan att efter slutad skolgång utveckla sig för speciella kall eller till och med för högre vetenskaplig forskning.

En annan del förordade en inskränkning däri, som skulle avskära den senare vetenskapliga bildningen, emedan denna kunde bliva skadlig för samhällets väl och möjligen finna ett oöverstigligt hinder i kvinnans psykiska oförmåga.

Det tillkommer icke mig såsom kvinna, och allra minst såsom icke lärd, att inför vetenskapligt bildade män försvara vårt köns större eller mindre psykiska förmåga. Vad jag känner om kvinnans själskrafter har jag huvudsakligen hämtat ur erfarenheten, och som denna erfarenhet ej heller stöder sig på jämförelse emellan gossars och flickors olika uppfattningsförmåga, kan jag ej uttala mig härom. — Det enda jag tror mig kunna säga, är att erfarenhetens och jämförelsens väg torde vara den enda, som kunde lämna svar i frågan; men att denna jämförelse under närvarande förhållanden synes vara omöjlig, så länge de jämförda parterna, till följe av olikheten i deras uppfostran, ej stå på samma utvecklingsgrad.

Då emellertid ordförandens yttrande, att likheten i själsförmögenheter hos vardera könet måste antagas såsom ett axiom, icke fann någon gensägelse, återstår endast att granska, huru kvinnans själskrafter böra utvecklas. Om för kvinnan samma pedagogiska grundsatser böra följas som för mannen,

så gäller väl även för hennes uppfostran den grundsatsen, att krafterna och förmågan böra utvecklas i den mån de förefinnas. Men kan det obestriddigen bevisas, att en fullständig utveckling av kvinnans intellektuella krafter bringar skada åt samhället, så skall säkert varje sann kvinna vilja vara den första att underkasta sig försakelsen av deras högre utveckling.

Men skall en dylik inskränkning verkligen vara av nöden? Skall en så stor fara verkligen vara för handen, om det lämnas kvinnan fritt att utveckla sina själskrafter, d. v. s. ej blott på egen hand och i ensligheten, där ingen kan hålla kontroll över hennes intelligens och den näring hon ger den, utan även öppet och under omedelbar ledning av samma vetenskapsmän, vilkas arbeten hon i smyg söker att förstå och genom vilka hon hoppas att sannare fatta livet och meningen med detsamma? Skall verkligen kvinnans vetenskapliga bildning göra henne oförmögen att som maka, moder och husmoder fylla sin normala bestämmelse, att med kärlek vårda hemmets härd? Skall ej den sanna, varma känslan, den djupa pliktkänslan kunna få rum i bredd med en högt utvecklad intelligens?

Ser man ej även hos vetenskapsmannen den varma känslan framlysa och vittna därom, att hans höga vetande ej har utträngt densamma?

Får man ej snarare hoppas, att den logiskt utbildade tanken skall bliva en förädlade faktor för den översvallande känsla, vilken man vanligen förebrår kvinnan? Och skall hennes rikare vetande ej göra henne mera förmögen att fatta och delta i sin makes och sina söners höga intressen? — På dessa frågor kan dock åter endast en framtida erfarenhet lämna ett avgörande svar.

Med det föregående har ingalunda meningen

varit att förorda en vetenskaplig bildning på de egentliga skolklasserna. Tvärtom bör skolan bära karaktären av en allmänt mänsklig bildningsanstalt, men därvid icke heller förbise, att kvinnan har en speciell mission i hemmets värld, för vilken skolan även i sin mån bör förbereda henne. Först sedan kursen i denna skola är avslutad, bör, för den som sådant önskar, tillfälle beredas att vidare utbilda sig.

För detta ändamål borde antingen vid skolan, eller ock skild ifrån densamma, en högre bildningsanstalt finnas, vilken skulle avse att giva henne ett större mått av kunskaper och göra henne skicklig att bestrida de befattningar, som för henne äro tillgängliga.

Att flertalet skall nöja sig med den elementära bildningen torde kunna antagas som säkert. Detta skall ju även inträffa med gossar, huru mycket mera måste det ej då vara fallet med flickor, som med sin inre håg fästas vid hemmet och även tidigare än mannen ingå äktenskap. Men att det oaktat en högre bildningsanstalt är av behovet påkallad, därom har åtminstone jag tillräckligt varit i tillfälle att övertyga mig; ty otaliga gånger har jag hört unga kvinnor bittert klaga över det ringa mått av kunskaper, som genom skolan kommit dem till del och vilket varit dem till ett stort, ofta oöverstigligt hinder för en självständig bärning eller en verksamhet, som motsvarat deras inre behov. Att av den unga flickan fordra att hon efter slutad skolkurs på egen hand skall kunna utbilda sig för att motsvara de allt stigande fordringarna, vore att av hennes förmåga vänta och begära mera än av ynglingens, för vilken landets högsta bildningsanstalter stå öppna.

Vid ett följande möte redogjorde Elisabeth Blomqvist för sin åsikt om huru den fullständiga flickskolan borde vara beskaffad. Hon yrkar på att¹⁾ „skolan borde således utgöra ett organiskt helt“, vars alla delar innerligt sammanhänga och understödja varandra, och till följd härav bestå av tre avdelningar:

1) Den elementära avdelningen, omfattande 2 à 3 klasser.

2) Den egentliga skolan med 6 à 7 klasser.

3) Den högre skolan med 2 à 3 klasser i förening med ett lärarinneseminarium.

Ännu följande år fortsatte föreningen diskussionen om kvinnouppfostran och flickskolorna och Elisabeth Blomqvist framställde vid ett av dess möten (den 5 januari 1867) sitt krav på organisationen av den „högre bildningsanstalten“ i följande yrkande²⁾:

Den borde 1) i formellt hänseende så utveckla de unga flickorna att deras själsförmågor vinna den fasthet och styrka att de ej allenast i en framtid kunna utveckla sig själva till allt större

1) Tidskrift utg. av Pedagogiska föreningen i Finland. 1866 s. 198.

2) Tidskrift utg. av Pedagogiska föreningen i Finland. 1867 s. 115.

andlig frihet, utan även hos andra förstå att grundlägga en dylik utveckling, samt

2) i materiellt hänseende utrusta dem med det mått av grundliga kunskaper och färdigheter, som måste fordras av en lärarinna i landets Fruntimmersskolor.

Efter de många och långa förhandlingarna fastslog Pedagogiska föreningen, att ett högre läroverk för flickor vore av behovet påkallat ävensom att det i främsta rummet borde tillgodose utbildning av lärarinnor, men att jämväl det borde stå en var fritt att där inhämta kunskap och förkovra sitt vetande.

Vid *Andra allmänna skolläraryrarmötet*, som egde rum i Helsingfors den 17—22 juni 1867 och där skolkommitténs förslag till reorganisation av Fruntimmersskolorna även upptogs till granskning, blev Elisabeth Blomqvist åter i tillfälle att föra kvinnobildningens talan. Hon yttrade där bl. a. ¹⁾:

Då här blivit erkänt, att också kvinnan är människa, och då man medgivit, att hon eger känslöförmåga, och då hon, såframt hon är människa, också måste hava tanke- och viljeförmåga, så borde väl yrkas att skolan för kvinnobildning skall avse

¹⁾ Förhandlingar vid Andra allmänna skolläraryrarmötet i Finland. S. 104.

ej blott känslans, utan även viljans och tankens utveckling. Det är känt att, om känslan icke ledes av förståndet och förnuftet, densamma leder människan vilse. Då det även är känt, att karaktären icke är annat än den utbildade viljan och att viljan utbildas genom ett upplyst förstånd, genom ett upplyst förnuft, så följer därav klarligen, att man bör arbeta på förståndets utbildande till ett upplyst. Av den orsaken skulle jag på det högsta förorda de i förslaget upptagna och av överläraren Bergroth försvarade bestämmelserna för att i skolan införa ett formellt bildande element, som giver kvinnan en större utbildning av hennes förstånd, vilket skall leda den omedelbara känslan.

Det var för Elisabeth Blomqvist en hjärtesak att få andens värld öppnad för den bildnings-sökande kvinnliga ungdomen, hennes „många döttrar“. Efter ett av mötena i Pedagogiska föreningen, då förhandlingarna gällde flickskolornas organisation och då hon varit orolig för att uppträda, emedan hon ansåg sig icke ega „tillräcklig vetenskaplig bildning“, skrev hon till Steinmann (den 8 maj 1866):

Det gick dock Gud vare lov så att jag kunde deltaga i diskussionen och kämpa för alla de ämnen jag önskade. Vet du, jag tycker mig lik en gammal men trogen hund, som ligger och vakar över sin herres döttrar, så att ingen snappar bort bitarna ur munnen på dem.

Och i ett annat brev (den 9 april 1867) säger hon, att då hon kämpar för denna sak, känner

hon sig stå inför den „outgrundlige“, inför honom, som är „Herre över människohjärtat“. Hon ber honom tygla detta bävande hjärta, „så att det ej sviktar i människofruktan! ej bävar för motstånd och motsägelse!“ Hon ber om kraft att glömma sig själv. Och han hör bönen, han „gav mig ro och än mer, gav mig också yttre ro. Jag är lycklig. Min Gud, min Gud, hur skönt är det icke att leva i sådana ögonblick!“

PRIVATA LÄRARINNEKLASSEN.

En fullständigt genomförd högre kvinnobildning hade under åratals ståt för Elisabeth Blomqvist som en nödvändighet, som den mest brännande frågan för det uppväxande släktet och för vår flickskolas framtid. Genom de förut omtalade privata kurserna i pedagogik, som hon redan i början av 1860-talet påbörjade, gjorde hon även för egen del värdefulla rön och vann i flere avseenden kunskap om önskemål och möjligheter, och därtill kommo de vidgade insikter hon förvärvade och med största iver lade sig vinn om under studieresan till Tyskland och Schweiz. Det förslag skolkommittén framlade

utvisade ock, att från statens sida planer för tillgodoseende av lärarinneutbildningen voro å bane mot slutet av 1860-talet. Som känt, kommo dessa planer icke till utförande, omkring tjugo år skulle ännu förflyta, innan staten tog denna viktiga angelägenhet i sitt hägn. Måhända får orsaken till att förslaget icke genomfördes delvis sökas i den svåra nödtid vårt land då upplevde. Nödåren 1867—68 lamslogo naturligtvis i hög grad de kulturella strävandena och inverkan av den fruktansvärda hungertiden, med de svåra ekonomiska rubbningar den medförde, måste självfallet ännu långt efteråt göra sig kännbar även på den andliga odlingens fält.

Dröjsmålet och de grusade förhoppningarna att få se lärarinnebildningen övertagen av staten kommo Elisabeth Blomqvists planer att hastigt mogna. Det som från styrelsens sida nu lämnades därhän, det ville hon taga upp och omedelbart påbörja. Huru nära kravet på vidgad kunskap och utbildning för „de många döttrarna“ sammanväxt med alla hennes förhoppningar och strävanden, det visar några i skämtsamt ton, men med en underström av djupt allvar nedskrivna ord i ett av breven till Steinmann (den 19 oktober 1867): „Om intet seminarium upp-

står, hade jag lust att säga skolan farväl och resa till Lappland eller eljes någonstädes och där inrätta ett seminarium“. Erfarenheten av den undervisning i pedagogik, som blivit införd på Fruntimmersskolans högsta klass i syfte att tillgodose lärarinneutbildningen hade endast bekräftat de tvivel föreståndarinnan redan, då kursen infördes, gjorde gällande. Det hade tydligt och klart visat sig, att eleverna voro alltför unga och omogna för att såsom avsikten var tillgodogöra sig en sådan undervisning, och det hade också framgått, att för blivande lärarinnor fordrades mycket mer.

Genom skolans inspektor, professor M. Akiander, anhöll Elisabeth Blomqvist hos domkapitlet i Borgå om tillstånd att i samband med Fruntimmersskolan i Helsingfors öppna en Privat Lärarinneklass med två-årig lärokurs. Ansökan bifölls och genom en „Kejserlig skrivelse“ av den 2 april 1868 fastställdes planen för läroverket¹⁾. Enligt denna ställes klassen

i sådant sammanhang med Fruntimmersskolan, att för densamma upplåtes ett disponibelt rum inom skolans lokal och att eleverna i denna klass

1) Album utg. av forna elever vid Privata Lärarinneklassen och Fortbildningsläroverket. S. 4 o. följ.

för vinnande av praktiska övningar i undervisningskonsten tillåtas först åhöra lektionerna i skolklasserna och därefter under någon kortare tid biträda vid undervisningen i sådana ämnen, uti vilka de visat sig ega erforderlig skicklighet, samt att sagda lärarinneklass även kommer att stå under skolinspektors inseende.

För intagning i klassen fastställes:

att eleven bör hava uppnått 18 års ålder samt antingen genomgått någon Fruntimmersskola i landet med minst tre klasser eller på annat sätt förvärvat sig ett motsvarande kunskapsmått, dock att på skolinspektors och föreståndarinnans gemensamma prövning får bero, huruvida inträde i klassen må beviljas även sådan elev, som icke innehar ovan stadgade ålder.

Beträffande undervisningen fastställes:

att den två-åriga kursen i pedagogik sålunda fördelas, att läroämnet behandlas under första året blott teoretiskt samt under det andra både teoretiskt och praktiskt.

Antalet av lärotimmarna bestämmes av lärarinnan med inspektors goda minne.

Terminsavgiften är fastställd att för varje elev utgöra trettio mark, därav tjugo tillfalla lärarinnan och tio skolkassan, till bestridande av nödiga utgifter för värme, upplysning m. m.

Åt de elever, som genomgått den två-åriga lärokursen och vid i inspektors närvaro anställt förhör ådagalagt tillfredsställande framsteg, eger lärarinnan utfärda avgångsbetyg.

Antalet elever på klassen fick icke „överstiga 15 och icke understiga 5“. Intagning av frielev hindrades likvisst icke av någon föreskrift, varför sådana kunde i obegränsat antal emottagas, och i själva verket torde ibland förhållandet varit, att halva antalet elever i Privata Lärarinneklassen utgjordes av frielever.

Det var på hösten 1868 Privata Lärarinneklassen öppnades. Åtta elever hade blivit anmälda, men till att börja med skulle troligen endast sju infinna sig. Den 9 september skriver Elisabeth Blomqvist till Steinmann:

Tisdagen den 15 komma seminaristerna, på onsdagseftermiddagen anställer jag den skriftliga examen och så börjar detta viktiga arbete. Store Gud, varför skall just jag, som är så ofullkomlig och svag, börja detta verk? Jag finner mig så ovärdig uppgiften att jag förskräckes inför densamma. Jag ville gömma mig någonstades eller också börja om mitt liv från början för att förbereda mig för denna uppgift.

Några dagar därefter (den 14 september) säger hon åter:

I morgon börjar således mitt arbete. Vilken liten början! Skall det också förbliva så litet eller skall det bliva en organisk skapelse, som utvecklar sig ur det lilla fröet. Give Gud, give Gud, att det bleve så

och att därur kunde växa fram en välsignelse för vårt Finland och att det således bleve ett litet tillskott till „histoire morale de la femme“.

Brevskrivarinnan hade nämligen börjat sitt brev med att hon just höll på att läsa Legouvés *Histoire morale des femmes* och hade uttalat sin stora beundran för den snillrika boken. — Då de skriftliga proven med de anmälda lärarinne-eleverna blivit verkställda och utfallit väl, förklarar sig Elisabeth Blomqvist nöjd med sina blivande lärjungar och skriver den 15 september på kvällen:

Med en känsla av innerlig tacksamhet och frid spatserade jag i dag på kvällen, sedan examen var slut, en stund på gatorna här i närheten. Butikerna voro alla upplysta, men gatlyktorna voro ännu icke tända. Det var också ännu icke riktigt mörkt och himlen var ljus och här och där prydd med någon stjärna. Jag kände en djup tillfredsställelse och emotsåg med glädje och hopp mitt kommande, betydligt ökade arbete. Därvid tänkte jag på dina ord: „Man ser alltid en sak i en avlägsen framtid annorlunda än en på nära håll“ — och jag gav dig rätt och gladde mig såsom alltid, då dina ord bekräftas.

Till sin syster Anna, som vistades i utlandet, skriver hon (den 26 september), att hennes tid är ännu mera kringskuren än förr. Likvisst

skänker arbetet med de blivande lärarinnorna henne en stor njutning och hon uttalar sin förhoppning om att en gång kunna bliva „fullt vuxen“ det ansvarsfulla värvet, som fallit på hennes lott. Men hon tillägger omedelbart, att vi troligen aldrig skola hinna så långt att „vi kunna vara fullt tillfredsställda. Döden kommer vanligtvis mitt under det man är i bästa farten. Måtte man blott vara i *den bästa farten*, då den kommer!“ Hon gläder sig över att hon „måste arbeta ordentligt“ och att detta arbete skänker henne själv en „vinning i vetande“. Då höstterminen är till ända och år 1868 nalkas sitt slut, skriver hon den 30 december sent på kvällen till Steinmann:

Vet du vad jag just har gjort? Jag är ännu glatt upprymd däröver. Jag har läst Julius Cæsar av Shakspeare med mina seminarister. Enligt löfte förklarade jag först för dem en paragraf i Schmidts Geschichte der Pädagogik de skola göra ett utdrag därur. Därefter hava vi läst Julius Cæsar med fördelade roller. Jag hoppas nämligen att en sådan läsning icke blott skall andligen vederkvicka dem, utan också skall lära flickorna att läsa och tala bättre. Vi kommo ända till tredje akten, ehuru vi först började $\frac{3}{4}$ på 9. Snart hoppas jag åter se dem en afton hos mig.

God natt! jag ville bara berätta det strax, medan glädjen ännu kändes i alla fibrer. Shakspeare försätter mig alltid i stämning — nu kommer därtill

yttermera glädjen över att hava uppfyllt den länge närda önskan att sålunda få läsa med flickorna och stegrar affekten. Hur stora och mäktiga äro icke dessa andar, som icke blott själva tänkt stora, ädla tankar, utan även hava höjt andra andar så att dessa känna sig större och mer värda att vara människor!

Det var först efter hela dagens trägna arbete i skolan föreståndarinnan varje afton klockan 7 samlade eleverna i Privata Lärarinneklassen till pedagogiklektionerna. „Med inspektors goda minne hade timmarnas antal fastställts till 6 i veckan, men sällan skiljdes deltagarinnorna före klockan 9 på aftonen“ säges i den förutnämnda historiken över Privata Lärarinneklassens uppkomst och utveckling ¹⁾. Om undervisningen säges där:

Under dessa lektioner fingo eleverna en grundlig kunskap i de pedagogiska disciplinerna, nämligen i pedagogik, psykologi, didaktik, metodik och pedagogikens historia. Men denna undervisning skulle icke bibringa faktiska kunskaper blott, den åsyftade därjämte en djupare odling i avsikt att inverka på de ungas karaktär och omdöme. De högsta och viktigaste spörsmålen i människolivet liksom de enklaste, alldagligaste företeelser blevo föremål för tankeutbyte; orsak och verkan uppsöktes och granskades till ledning för slutsatser. Huru skärptes ej härigenom iakttagelseförmågan, huru sporrades man ej till reflexion! Och framför allt — huru värmdes ej känslan för allt gott, sant och skönt,

¹⁾ S. 6 o. följ.

och huru stärktes ej viljan att verka för egen och andras utveckling och förädling! Huru många för det unga sinnet dunkla frågor erhöles ej sin lösning under dessa samtal; man leddes att förstå sig själv, sin bestämmelse, sina plikter och rättigheter. Och allt detta framvällde ur en frisk, livlig glättighet mot en fond av djupt allvar! „Uppfostra dig själv, arbeta, gå framåt och sträva för ett högt mål i livet“, det var grundtonen i alla dessa oförgätliga samtal. Då därtill kom att dessa uppmaningar utgingo från en personlighet, som själv levde efter sin lära och utgjorde det vackraste föredöme för sina elever, blev intrycket av denna undervisning outplånligt.

Privata Lärarinneklassen var ursprungligen avsedd för blivande lärarinnor och pedagogiklektionerna voro därför de enda, som av styrelsen påbjudits. Men redan det första läsåret anordnades även *extra lärokurser* i andra ämnen. Emedan medel till sådana kursers bekostande emellertid saknades, kunde de endast möjliggöras därigenom att eleverna själva erlade för dem en extra avgift eller att enskilda lärare och lärarinnor godhetsfullt utan ersättning meddelade undervisning.

Sådana extra kurser under de första läsåren voro kurser i svenska, finska och franska språkens grammatik jämte uppsatsskrivning och skriftliga översättningar, i sång och deklamation,

matematik och geometri, naturkunnighet och allmän historia. I det skolprogram, som utgavs för läsåret 1874—75, säger läroverkets föreståndarinna: ¹⁾)

Att den ifrågavarande klassen icke på långt när kan motsvara de fordringar, som måste ställas på en fullständig anstalt för lärarinnors bildning, framgår av dess organisation, som inskränker undervisningen till uteslutande bibringande av insikter i pedagogik och, såsom av programmet framgår, tillfälliga antingen av eleverna själva särskilt bekostade eller av någon lärarinna eller lärare utan ersättning givna lärotimmar i enskilda ämnen. Av denna anledning och då skolordningen berättigar lärarinnor att icke allenast bekläda för dem vid de offentliga Fruntimmersskolorna bestämda tjänster, utan att till och med bekläda kollegatjänster vid samma läroanstalter, så torde Fruntimmersskolan med berättigade förhoppningar kunna emotse förverkligandet av det under mer än 10 års tid tillärnade lärarinneseminarium, vartill den för landets elementära läroverk nedsatta kommittén år 1866 uppgjort fullständigt förslag.

Först sedan ett årtionde förgått, beviljade styrelsen 1877 det första bidraget ur allmänna medel, varigenom en utvidgad och mer regelbunden arbetsplan möjliggjordes. Men ännu därefter fortsatte några av Fruntimmersskolans lärare och lärarinnor, som med varmaste intresse följde de ungas strävanden efter kunskap, att

¹⁾ S. 19.

tidtals meddela Privata Lärarinneklassens elever kostnadsfri undervisning. Mycket betecknande för rådande förhållanden och de vanskligheter kvinnorna på sin vandring till kunskapens värld haft att övervinna, var den utväg föreståndarinnan tillgrep för att skänka Privata Lärarinneklassens elever möjligheten att vinna undervisning i flere ämnen utan att därför behöva vidkännas ökade utgifter. Utom för de elever, som önskade utbilda sig för lärarinnans kall, öppnades läroverket även för andra unga kvinnor, som längtade efter att förvärva grundligare och mer omfattande kunskaper än det i skolan vunna måttet av vetande. Dessa s. k. *externer* studerade icke pedagogik och i samband därmed stående vetenskaper utan egde att fritt välja de ämnen, som de önskade förkovra sig i, mot att erlægga den för lärarinneeleverna fastställda terminsavgiften av 30 mark. Dessa genom externernas avgifter i läroverkets kassa influtna medel användes frikostigt oavkortade till att bekosta kurser i flere ämnen, än det av staten beviljade anslaget hade medgivit.

Den Privata Lärarinneklassens historia uppvisar ett stadigt framåtskridande, vilket intygar, att denna vackra bildningshård framväxte ur

ungdomens kraftigt levande, oemotståndliga bildningsbehov, dess hunger och törst efter ljus och vetande. Den utvisar jämväl huru frisinnat, vidsynt och målmedvetet dess grundläggariinna ända från början fattade uppgiften, i det hon med sitt verk åsyftade både att tillgodose utbildningen av lärarinnor och att höja kvinnobildningen i allmänhet.

Då statsanslaget år 1882 höjdes, kunde den betydande förbättringen införas att undervisningen, som hittills varit gemensam för bägge klasserna, nu fördelades på fortlöpande årskurser. Från och med denna tid meddelades sålunda undervisning, förutom i de pedagogiska disciplinerna, i religion, historia, geografi, botanik, matematik, svenska, finska, franska och tyska språken samt sång och teckning. Därutöver bekostade eleverna själva kurser i latin, engelska språket, stilskrivning och gymnastik ¹⁾.

Att ungdomen med förtroende uppsökte denna bildningshärd, det utvisar dess år från år växande elevantal. Från den ringa början med de 7 lärjungarna går antalet femton år senare upp

¹⁾ Album utg. av forna elever vid Privata Lärarinneklassen och Fortbildningsläroverket. S. 9.

till 116, av vilka 76 utbildade sig för lärarinnekallet. I programmet för 1883—84¹⁾ skriver föreståndarinnan:

Såsom ett synnerligen glädjande tidens tecken och bevis för det vakna, stigande bildningsbehovet hos Finlands kvinnliga ungdom måste väl anses det faktum, att Lärarinneklassens elevantal under anstaltens numera sextonåriga tillvaro fortfarande varit i tillväxt, ävensom att denna tillväxt försiggått i mån av läroplanens och lärokursernas utvidgning.

Denna ungdomens allvarliga, under en lång följd av år ådagalagda strävan att, oberoende av alla svårigheter och utan att därtill tvingas genom bindande lagstadganden, självmant söka vinna den efterlängtade högre utbildningen, ävensom förhållandet att flertalet lärarinneelever efter avslutad lärotid egnat sig åt verksamhet som lärarinna, torde närmast ha föranlett Kejsarliga Senatens beslut att, genom inrättande av fullständiga högre läroverk, till landets bästa tillgodogöra dessa unga, rika krafter.

Erfarenhet, vunnen under årtal av fortsatt arbete, stadgade visserligen hos ledarinnan den övertygelse, som hon redan på 1860-talet hördes uttala i Pedagogiska föreningen, nämligen åsikten, att ännu en *tredje* årskurs vore för de blivande lärarinnorna av behovet påkallad, dels för fullföljande av deras studier i en del ämnen, dels såsom erforderlig längre tid för deras prak-

¹⁾ S. 48.

tiska övningar. Men en sådan utvidgning maktade den privata offervilligheten icke med, huru stor och frikostig den än var. Denna reform kunde genomföras först då lärarinneutbildningen övertagits av staten.

Till bestämningarna för Privata Lärarinneklassens ordinarie elever hörde de fastställda *övningstimmarna* på Fruntimmersskolans klasser samt de *praktiska proven*. För övningstimmarna egde eleven att utarbeta ett program, som granskades och rättades av läraren i ämnet. Därefter gavs lektionen på någon av skolklasserna i närvaro av föreståndarinnan och läraren i ämnet samt läraren i samma ämne i skolan. Övningstimmarna efterföljdes av kritik, varvid förtjänster och brister påpekades samt råd och anvisningar meddelades. Sålunda förberedd avlade lärarinnekandidaten praktiskt prov, varefter betyg för henne utfärdades.

Fordringarna på lärarinnekompetens hade småningom stigit, allteftersom nya flickskolor i landet inrättats, och lärarinnor från andra orter begynte infinna sig med anhållan att vid Fruntimmersskolan i Helsingfors få avlägga prov och bedömas. Ansökningarna anmäldes av föreståndarinnan hos skolöverstyrelsen, som i varje sär-

skilt fall egde att bestämma att provet finge försiggå och bedömas. Detta sakförhållande utvisar, vilket förtroende både styrelse och allmänhet hyste för det läroverk, som så kraftigt och på ett så värdigt sätt brutit mark för den högre kvinnobildningen i landet. Då staten slutligen från höstterminen 1886 övertog utbildningen av lärarinnor och inrättade Fortbildningsläroverk (ett svensk- och ett finskspråkigt i samband med Svenska och Finska Fruntimmersskolorna i Helsingfors), fanns genom Privata Lärarinneklassens under närmare två årtionden framgångsrika verksamhet en rik fond av erfarenhet att bygga på. Elisabeth Blomqvist hade då glädjen att se de idéer, för vilka hon så modigt och hängivet kämpat under sitt livs kraftfullaste arbetsdag, förverkligade och erkända, i det hennes läroverk insattes som en nödvändig länk i samhällsutvecklingens kedja genom den förordning, som stadgade, att Fortbildningsläroverket inrättades „dels för elevernas utbildning till lärarinnor, dels för att bereda dem tillfälle till vetenskapliga studier“.

Liksom ofta för mödrar det barn, vilket kräver de flesta omsorgerna och vållar dem det mesta arbetet, blir dem kärast, så var också för

Elisabeth Blomqvist otvivelaktigt Privata Lärarinneklassen den skapelse, som stod hennes hjärta närmast, älsklingsbarnet, som helt och hållet var beroende av hennes uppoffrande omsorger och för vilket hon lyckades övervinna svårigheter, som kunde förefalla andra hart när oöverkomliga. Ännu efter det läroverket övertagits av staten, fortfor hon som dess föreståndarinna att egna det sina alldeles speciella omsorger, liksom en öm mor fortfar att omhulda de vuxna barn, som redan på egen hand kunna gå ut i livet. Då t. ex. från Fortbildningsläroverkets läroplan strukits undervisningen i hälsolära, anordnade föreståndarinnan under en följd av år på egen bekostnad en extra kurs i detta för varje lärarinna viktiga ämne.

Den värme, ja, beundran, varmed Elisabeth Blomqvists forna elever, långt efter det de lämnat läroverket och själva trätt ut i livet såsom lärarinnor, omtalat hennes undervisning i Privata Lärarinneklassen, intygar huru utomordentligt betydelsefull den varit för den då uppväxande generationens kvinnor i vårt land. Att svagheter och brister i denna undervisning också funnits, därom kan naturligtvis intet tvivel råda; lärarinnan kunde t. ex. av sin grundlighet och

omständlighet ibland förledas till att alltför mycket breda ut sig på något område, som särskilt intresserade henne, varigenom någon annan del av kursen endast ofullständigt medhans. Formerna för kunskapsmeddelelse växla också under årens lopp, det som fordrades för lärarinneutbildning för omkring fyrtio år tillbaka, kan naturligtvis icke jämföras med nutidens fordringar. Men över huvud taget dröja de forna elevernas tanke, då den går tillbaka till lärotiden under hennes ledning, mindre vid kursernas omfång, vid deras speciella förtjänster eller brister, än vid helhetsintrycket med det djupgående personliga inflytande hon såsom pedagog utövade på sina lärjungar i likhet med alla tiders stora läromästare, som verkat lika mycket genom personlighetens makt som genom lärosystem. En av Privata Lärarinneklassens forna elever, fil. magister Naima Jakobson, har godhetsfullt för denna biografi upptecknat några „Intryck av Elisabeth Blomqvist såsom medelpunkten i Privata Lärarinneklassen“. Hon skriver härom:

I de trånga, enkla rum, Alexandersgatan 8, där Privata Lärarinneklassen hade sitt hus och hem, rådde i egentlig mening en den mest trivsamma

hemstämning. Här samlades unga kvinnor, av olika ålder, från olika orter, en del för att utbilda sig till lärarinnor, andra för att under utmärkta, högt stående lärares ledning vidga sina kunskaper.

Det var ett friskt sprudlande liv, som levdes här, där olikartade naturer och olikartade intellekt stämt möte och kommo i en fruktbringande beröring med varandra under säreget gynnsamma omständigheter.

Och i denna krets var självfallet Elisabeth Blomqvist medelpunkten.

De vilka varit elever i Svenska Fruntimmersskolan sågo henne i ett nytt ljus inom detta nya verksamhetsområde. Den respekt hon alltid förde med sig var här förmildrad, och den luftkrets av frihet de unga här rörde sig i var egnad att inge dem en känsla av *ansvar*, den känsla Elisabeth Blomqvist förutsatte hos alla, vilka ville förbereda sig för ett så krävande kall som lärarinnsans, eller vilka, drivna blott av fri håg för vidare utbildning, inskrivit sig i läroverket.

Till och med sextonåringar voro icke nu mer skolflickor och kände sig ej som sådana, utan arbetade, också de, på eget ansvar, utan den kontroll, som täta konferenser och termins- eller halvterminsvitsord innebär. Hela systemet var för övrigt byggt på ämnesurval och fritt deltagande i lämpliga kurser, ibland på båda klasserna samtidigt. Först efter avslutade tentamina avgåvos dimissionsbetyg.

Det var en anda av verklig humanitet Elisabeth Blomqvist ville se rådande i Privata Lärarinneklassen. Hennes blick, lysande av ett alltid ungt intresse, är säkert ett av de vackraste minnen hennes forna lärjungar bevara från den tid, då de

samlades i Lärarinneklassens gamla, ursprungliga hem.

Ivrig, livlig, tydligen uppfylld av tankar på mycket och mångahanda, trädde Elisabeth Blomqvist in till sina lektioner i pedagogik. Men knappt hade några minuter gått, innan hon var helt upptagen av lektionen, som om intet annat av vikt och värde funnits i livet. Dock gällde det aldrig att skolmässigt förhåra en „läxa“ eller införa i en ny uppgift. Kursböcker användes visserligen, men man lärde sig föga „ur bok“. Det var en undervisning, som i en del stycken till formen starkt påminde om den, vilken Pestalozzi, enligt hans lärjungars levande vittnesbörd, personligen utövade. Den var väckande, utvecklande, bildande — men aldrig ett dogmatiskt fastslående, aldrig ett vädjande till minnet allenast. Om Pestalozzis lektioner har det blivit sagt, att de voro „utkast i stort av en hand, som ej var skapad för detaljarbete“ — och som allmän karakteristik kunna de orden gälla även om Elisabeth Blomqvists undervisningstimmar.

Långt innan kursen förts intill Pestalozzi-tiden i pedagogikens historia, hade hans personlighet skymtat fram. Ja, den tanke, som senare blickar tillbaka på pedagogikkursen, varsnar hans ande allt ifrån de första lektionerna. Att det var just Pestalozzi Elisabeth Blomqvist ställde främst bland alla tidens pedagoger blev ej „förkunnat“ för hennes unga lärjungar, men envar, som haft henne till lärarinna och vid mognare ålder något närmare lärt känna, vad Pestalozzi var, vad han ville och verkade, har ej kunnat undgå att märka ett egendomligt slag av „andeförvantskap“.

Elisabeth Blomqvists arbete präglades av arbetets eget adelsmärke. — Det var ett rent ideellt arbete, ett arbete för ett med hänförelse omfattat mål —

därvid arbetsdagens längd ej mättes och där det både beviljades och krävdes ett drygt mått av „överarbete“ på extra tider med extra lektioner. Här erbjuder sig också osökt parallellen med Pestalozzi, som i sin iver aldrig lät sig bindas av en bestämt avgränsad arbetstid.

Att Elisabeth Blomqvist även anslogs av Adolf Diesterwegs eggande kraftpersonlighet är lätt att förstå. Grunddraget hos honom, den ansvarsmedvetna, självständiga kraften, har starkt framhävts av de Berlinerseminarister, vilkas utbildning han ledde.

Men han, matematikern, med den till ytterlighet strama och konsekventa undervisningsmetoden, tyckes dock till sin läggning stått Elisabeth Blomqvist mindre nära än Pestalozzi, för vilken humanitet var målet, humanitet, fattad som „anlag och krafter“ med hjärtat som „fundament“ för all bildning, men som i den undervisning han själv meddelade, röjer en i detalj genomarbetad och strängt följdriktigt genomförd metod.

Kvinnans *rätt*, men ock kvinnans *ansvar*, hävdades av Elisabeth Blomqvist såväl under lektionerna som vid all samvaro utom ramen av dessa. Samhällets behov av kvinnan och kvinnans ansvar gentemot samhället underströks genomgående. Och var det tal om olika kulturperioder i historien, sammanställdes alltid samhällets moraliska nivå med värdesättningen av kvinnan såsom uppfostrarinna i hem och skola och såsom samfundsmedlem. — Men strängt bedömdes kvinnans strävande till frihet, om däri i minsta mån kunde misstänkas frihet till självsvåld eller sökt och affekterad egenart. Icke heller godkändes någotslags „förläst“ främlingskap i världen, huru högt än studierna skattades. Elisabeth Blomqvist var själv för mycket verksam och

för mycket konstnärligt lagd för att kunna känna sig tilltalad av ett enbart teoretiskt liv. — Även gick hennes undervisning i psykologi ut på att leda från teorierna ut i erfarenheten, i det levande livet.

Herbartianismen, som så starkt tryckt sin prägel på den pedagogiska teorin under den senare hälften av det gångna seklet, var ej för Elisabeth Blomqvist främmande. Därom vittnar bland annat det sakförhållandet, att hon övergick till kursböcker i psykologi och pedagogik, byggande på den grund, som av Herbart blivit lagd. Herbarts uppfattning om uppfostran som „konst“, hans egen starkt estetiska läggning, hans framhävande av ett „mångsidigt intresse“ som undervisningens mål och „sedlighetens karaktärsstyrka“ som all uppfostrans slutliga ändamål kunde väl ej annat än verka tilldragande på en personlighet sådan som Elisabeth Blomqvist. — Men Herbart drar sig så att säga själv som personlighet tillbaka bakom sitt system. Och lätt är att förstå, att Pestalozzi, alltid själv närvarande i det han säger, alltid iver, rörelse, eld och handling, till slutet behöll första platsen i Elisabeth Blomqvist hjärta.

S K O L L I V.

Då Elisabeth Blomqvist tillträdde sitt ämbete som Fruntimmersskolans föreståndarinna, emottogs hon med allt annat än vänliga känslor av en del av skolans lärarpersonal. Man hade på en del håll önskat en föreståndare, därför var en föreståndarinna ovälkommen, och man lät henne också mycket tydligt förstå det. Hon själv hade även, som vi sett, tidigare hyst farhågor i detta avseende. Orsaken till denna åsikt om att manlig ledning vore nödvändig för flickskolorna torde delvis få sökas i inflytande från tyskt håll. Vid denna tid — på 1860-talet — företogo åtskilliga av våra manliga pedagoger studieresor

för att vinna kännedom om de lärda skolorna för manlig ungdom i Europas förnämsta kulturländer och i deras vid hemkomsten avgivna reseberättelser finner man ofta den omständigheten understruken, att även flickskolornas ledning i dessa länder var anförtrodd åt män. Sålunda skriver t. ex. P. A. Aschan¹⁾:

Vi kunna icke underlåta att nämna några ord, angående direktion av Fruntimmersskolorna. Denna var å alla av mig besökta orter anförtrodd i manliga händer. Tillika uttalades den åsikt att föreståndareskapet för dessa skolor egentligen aldrig borde ombetros ett fruntimmer, emedan detsamma erfordrade vidsträcktare insikter, djupare inblickar i många förhållanden, större pedagogisk och psykologisk erfarenhet, mer uthållighet och kraft, än man med fog kan påräkna hos en kvinna. Där- emot funnes ingen lämpligare, åt vilken undervisningen och framför allt vården om elevernas sedliga och intellektuella bildning kunde anförtros än just kvinnan. Såsom klassmödrar äro lärarinnorna på sin rätta plats.

Under den studieresa Elisabeth Blomqvist själv företog, hörde hon oupphörligt samma åsikter upprepas och vi ha sett, vilken oerhört nedstämmande inverkan det hade på henne.

¹⁾ Tidskrift utg. av Pedagogiska föreningen i Finland. 1865 s. 208.

I breven till Steinmann omtalar hon ofta sina erfarenheter i detta avseende under de första åren av sin verksamhet vid Fruntimmersskolan, erfarenheter med bärvidd långt utöver personliga intryck eller stämningar. Den 1 november 1866 skriver hon:

Vid allt görande och låtande, som sammanhänger med mitt ämbete, känner jag de hinder och fjättrar, vilka sed, åsikter och fördomar tillskapat för kvinnans verksamhet. Fel och brister i undervisningen finnas och *måste få finnas*, tills en gynnsammare vind blåser, som tillåter mig att *oförmärkt* giva de lärda herrarna ett råd. Männen färdas framåt med ångbåt, medan vi i allt vårt handlande äro hänvisade blott till segelfartyg. Alltid måste vi giva akt på vinden, *om vi våga uttala en tanke*. Jag tänker ofta på de ord Goethe lägger i Iphigenies mun:

Ich rechte mit den Göttern nicht; allein
der Frauen Zustand ist beklagenswert.

Brevskrivarinnan gör en jämförelse och talar om huru Steinmann såsom skolföreståndare kan gå rakt på sak och med den myndighet hans ställning ger honom göra sina åsikter gällande. Därefter fortsätter hon:

Och jag! — På långa omvägar måste jag smyga mig förbi herrarnas stolthet för att någonstädes, på någon obevakad, svag punkt tränga fram och

komma in i deras hjärnas mot fientliga anfall väl skyddade fästning.

Är det då att förundra sig över att kvinnorna bli sluga och listiga? Jag förekommer ofta mig själv högst obehaglig, i det jag är medveten om detta ständiga påpassande och dessa försök att gripa tillfället i flykten. Och huru länge måste jag icke vänta, innan den rätta stunden är inne!

I ett brev av den 19 april 1867 läser man:

Ifall du kunde hava en aning om den ställning jag för närvarande intager, skulle du medgiva, att den är snarlik en jagad hjorts. Jag kan väl säga: många ögon äro riktade på mig för att se, vad jag gör och huru jag utför mitt värv. Jag måste gå så försiktigt som på hal is, och då är det gott att fatta en vänskapsfull hand, som vill giva en hjälp, så att man icke förlorar jämvikten.

På hösten skriver hon åter (den 5 oktober):

Däri ligger också det falska i min ställning. Jag är okunnig i bredd med vetenskapligt bildade lärare och skall dock leda dem. Intet under att de äro förargade däröver.

Hon söker trösta sig i ett brev av den 19 oktober:

Jag ville se världen efter 100 år, om då alla dessa frågor gestaltat sig på ett annat sätt. Om då också en föreståndarinna, som vågar hava en självständig tanke, därför icke blir tåld, ifall över huvud taget då ännu föreståndarinnor existera.

Då hon den 26 november haft en stilla arbetsdag för sig själv, skänker den henne ro och tröst och hon känner den stärkande, eggande arbetsglädjen:

Ett sådant stilla arbete är en njutning
I lördags stod åter för mig den tanken, som jag ofta tänkt. Jag ville efterlämna åt mitt lands döttrar något bestående. Fru Lenngren skrev en dikt till sin „*dotter, om hon hade någon*“ — jag har många döttrar, ty som bibeln säger: „Den ensamma har flere barn än den gifta“ — jag tänker, Finlands flickor uppväxa till döttrar åt mig och jag skall arbeta för dem.

Att föreståndarinnan, trots motstånd och svårigheter, förstod göra sin vilja gällande, framgår t. ex. ur följande skriftliga utlåtande av skolans inspektor 1866. Det gällde en disciplinär fråga. En del av lärarkollegiet hade fordrat att en elev, som gjort sig skyldig till en förseelse, skulle utvisas från skolan. I motsats härtill hade föreståndarinnan påyrkat ett straff, vida mer i överensstämmelse med vad en senare tid finner helt naturligt, och hon lyckades utverka vederbörandes samtycke till den av henne föreslagna åtgärden. Då hennes tillvägagående överklagades av en av hennes kolleger, svarade professor Akiander:

Det är möjligt, att en eller annan önskade skolans vård vara annorlunda handhafd, detta känner jag icke närmare, men det vet jag, att större pedagogisk skicklighet, mera redlig och allvarlig vilja än den nuvarande föreståndarinnan besitter att efter bästa insigt verka hvad rätt är och hvad godt och nyttigt är för skolan, föga kan träffas hos något annat fruntimmer i landet.

En annan fråga, varvid hon behöll det avgörande ordet, rörde de förfinskingssträvanden, som mot slutet av 1860- och början av 1870-talet gjorde sig gällande inom våra svenska skolor. Man sökte då genom att i de svenska skolorna införa undervisning på finska språket i något eller några läroämnen verka för utbredd kunskap i finska inom större lager av samhället. Detta förfarande, som någon tid praktiserades i gosskolor, ansågs av Elisabeth Blomqvist i alla hänseenden olämpligt och i breven till Steinmann omnämner hon det flere gånger med ogillande.

Sin åsikt stödde hon på pedagogiska grunder, den var icke något partitagande. I denna levnadsteckning har tidigare framhållits ¹⁾, att hon aldrig tillät språkstriden att intränga på skolans område. Hon var aldrig någon partimänniska.

¹⁾ I s. 145.

I likhet med de bästa av den generation hon tillhörde, hyste hon i ungdomen ett livligt intresse för de nyvaknande strävandena att höja den finsktalande delen av nationen. Finskan var folkets språk — det folk, som Runeberg skildrat i *Elgskytterne* — den var de ringaktades, de tillbakasattas, de försummades språk. Vad var då naturligare, än att Elisabeth Blomqvists livliga medkänsla skulle vinnas för dem som behövde upplysning, och att bildningssträvandena för dem skulle livligt anslå hennes ungdomliga känslor. Hos vår svensktalande bildade klass var vid denna tid i vida kretsar en finskvänlig stämning rådande. Men när det förutnämnda förfinskingssträvandet inom vår svenskspråkiga skola framträdde och läraren i finska språket vid Fruntimmersskolan föreslog, att även där något ämne skulle undervisas på finska, motsatte hon sig det. Förfaringssättet vann heller icke insteg i denna skola. Däremot var hon en bestämd anhängare av åsikten att undervisningen i finska språket, som länge utgjorde ett valfritt ämne, skulle bliva obligatorisk.

Vårt land upplevde under åren 1867—68 en fruktansvärd hungersnöd. Hopar av nödlidande,

uthungrade människor drogo bort från hemtrakterna, där ingen utväg för dem fanns att anskaffa det till livets uppehållande nödvändiga, och dessa vilsna, utsvultna och på allt vis utblottade skaror sökte sig företrädesvis ned mot landets sydliga delar, där möjligen någon hjälp kunde påräknas. Både regeringen, föreningar och enskilda personer bemödade sig om att, så vitt det stod i deras makt, komma till undsättning och även från utlandet sändes hjälp.

I Elisabeth Blomqvists brev till Steinmann omtalas ofta under denna tid de sorgliga förhållandena och åtgärder, avseende att lindra lidandena, som följde i den fruktansvärda hungerns spår. Den 15 januari 1868 tackar hon för en penningssumma, som han sänt till de nödlidande, och i samma brev säges, att engelska kväkare skickat för samma ändamål 100 Pund st. Hon berättar, att i Fruntimmersskolan egt rum en konsert, vars program delvis utförts av skolungdomen; den har givit en behållning av 300 mark och nu ha skolbarnen kommit och anhållit om tillstånd att till förmån för de nödlidande anordna ett lotteri. Deras anhållan har beviljats och alla lediga stunder äro de ivrigt sysselsatta med handarbeten av olika

slag för att anskaffa vinster till lotteriet. Föreståndarinnan själv har sökt fram penslar och färg för att måla färdig en liten tavla, som hon för länge sedan påbörjat och som hon vill förära som vinst till lotteriet. Det gläder henne att se barnens iver och goda vilja att göra något för de nödlidande, och det gläder henne därjämte, att hon genom det gemensamma arbetet för lotteriet lär känna många av skolbarnen, som hon eljes sällan är i tillfälle att personligen komma i beröring med.

I hungersnödens spår följde under vintern och våren 1868 en svår tyfusepidemi. I ett brev till Steinmann (den 19 maj 1868) läses följande skildring av de sorgliga förhållandena:

Tyfusepidemin härjar här fruktansvärt och rövar bort det ena offret efter det andra. För närvarande tränger sjukdomen mer än tidigare in i välställda familjer, där hungern icke är hemma. Sorg och bekymmer, tårar och jämmer ses överallt och man tackar Gud varje afton, om familjens medlemmar friska gå till sängs och friska stå upp igen. Anton tror, att detta år väl 150,000 människor av hela vår befolkning skola gå till grunden Det behövs vid denna sjukdom en synnerligen omsorgsfull behandling och här behövas alla krafter i verksamhet, emedan det proportionsvis finns flere sjuka än vårdarinnor och läkare Vid allt detta sorgliga — det förekommer mig var afton,

som om en begravningsdag hade gått till ända — är dock det moraliska elände, som träder i dagen, störst. Tidningarna fyllas mer och mer med berättelser om mord, stöld, rysligheter och förtvivlade handlingar. Föräldrar döda sina barn för att rycka dem undan hungersnöden, och bovar begagna sig av den allmänna nöden som täckmantel för sina förbrytelser Ni kunna tänka er, huru angenämt tillståndet är under en sådan oro. Man fruktar också mycket att flytta ut till landet. Det skall finnas mycket litet livsmedel att få och hopar av tiggare komma, som man icke på landet kan skicka bort utan att hjälpa, emedan de då bliva liggande döda på vägen. I Kristinestad tänka många på att icke flytta ut till landet av fruktan för rövare, som där bryta sig in i husen. I alla fall måste man förse sig med mer än vanligt för att kunna dela med sig. Jag har tänkt, att vår M . . . som skall följa med mig, kan i Rättjärvi baka bröd till att giva bort. Också har jag tänkt, att vi måste taga några mått och steg för att skydda vårt hem för inbrott.

Nu har jag skrivit om idel fasligheter, men därav hjärtat är fullt, därom talar munnen Tror du väl efter detta brev, att man hos oss endast gråter och aldrig skrattar? Ack nej, vi söka så vitt möjligt hålla huvudet högt, men sorgen sitter i hjärtat.

Sedan sommarens värme och höstens skördar för de många lidande i landet något helat de sår, som hungersnöden slagit, och utplånat sjukdomens hemskaste spår, ljuda ur breven till Steinmann åter gladare toner. Efter det skolan

ånyo på hösten börjat sin verksamhet, läses i ett av breven (den 25 september) en mycket livlig skildring av en utfärd, som Fruntimmersskolans lärare, lärarinnor och elever dagen förut gemensamt företagit till Djurgården. Senare blevo ju sådana skolutfärder något vanligt och ofta förekommande — de företogos i regeln varje höst — men då detta var den första och då en vandring till Djurgården ännu denna tid betraktades som en utflykt till landsbygden, må den livfullt tecknade bilden här återgivas:

Klockan 9 blev som alltid bön hållen med hela skolan och sedan bröt skaran upp, åtföljd av lärare och lärarinnor. Vid porten stod Sanni med sin skola [den Blomqvistska skolan] och anslöt sig till oss, och så drogo nu närmare 300 barn genom staden ut över „Långa bron“. Strax efter det man passerat bron, tog man av till vänster utåt landet. Vägen går kring Thölö viken mitt emot Kaisaniemi. Ofta är utsikten över sjön skynd av kullar och små skogsdungar, ofta ser man den åter, men på avstånd, ty vägen går först högre upp mot land. Vi hade beslutit att icke ordna barnen såsom soldater; men det visade sig vara mycket opraktiskt att sålunda låta dem draga fram utan given ordning. De fyllde vägen fullständigt, så att ingen annan kunde komma fram.

Därför måste hr. Floman hjälpa fram genom flickhopen en häst, som drog en kärra. Han gick framför hästen och banade väg för den. Under

sång vandrade vi emellertid framåt, medan det blåste en ganska stark och kylig vind. Då vi äntligen kommit fram till Djurgården — först måste vi passera järnvägens viadukt, straxt efter det ett extratåg gått däröver — funno alla platsen övermåttan skön och utsikten härlig. Vi sökte ett ställe, som var skyddat mot vinden, och stora och små slog sig ned för att vila. Barnen öppnade oombedda sina korgar och togo fram sin frukost; överallt såg man små grupper av barn, som slutit sig till varandra för att gemensamt äta sin frukost. Då man kunde antaga att de vilat ut, sammankallade magister Floman dem med en liten visselpipa och på en kulle uppstämde nu sång, först „Vårt land“, sedan andra sånger. Efter den första sången föreslog Floman, att de skulle ropa hurra, och det läto de icke säga sig två gånger. Det livade dem och nu började de leka på den stora ängen. Boll och volang etc.; man sprang, hoppade och sjöng av alla krafter och de yngre lärarna deltog ivrigt och anförde skarorna. — Då barnen voro mitt upp i leken, sågo vi till vår föga glada överraskning alla Lyceums gossar på en kulle längre bort. De stodo och betraktade oss. Därefter drogo de sig som en fientlig här runtomkring kullen mot oss, tills de slutligen alldeles i vår närhet — några steg från oss lägrade sig i gräset för att bättre kunna iakttaga våra manövrer. Under tiden hade Akiander kommit hit ut och fört med sig en stor klädkorg full med äpplen, av vilka jag genast gav vart barn ett, därefter uppmanade jag flickorna att sjunga en sång för Akiander. Knappt hade de slutat, så stämde gossarna upp en; alla häpnade; men de sjöngo bra och förhöllo sig stilla. Och nu begynte en växelsång — mellan gossarna och flickorna — sångerna avlöste växelvis varandra. Jag

blev orolig över huru detta skulle sluta, då de små flickorna, vid varje ny sång gossarna sjöngo, sprungo över till dem, ställde sig alldeles invid, begapade dem och lyssnade. Flere gånger gick jag dit och sade: „Barn, stör icke gossarna, lämna dem i fred, det går icke an att springa dit.“ — Förargad var jag över att icke finna någon utväg att göra slut på detta tillspetsade förhållande. Frk. Gustavson hade alldeles rätt, då hon sade: „Det går icke an att alltid jaga bort barnen, gossarna skola endast skratta åt oss, om de se det. De skola tro, att vi betrakta dem som riktiga bovar.“ — Då såg jag Leinberg, rektorn för Lyceum, sitta på en [kulle] ovanför sina pojkar och hålla uppsikt över dem. Jag gick dit till honom och hälsade på honom, och han kom över till oss och satte sig bredvid Akiander i gräset. Då föll det mig in, att eftersom gossarna sjöngo allt vackrare för oss, kunde man bevisa dem en liten vänlighet och sålunda finna en utväg och en avledare för denna spänning i den kvinnliga och manliga ungdomens känslor. Jag frågade Akiander: „Tillåter Ni, att jag bjuder resten av äpplena åt gossarna?“ — „Hjärtans gärna,“ svarade gubben, och genast erbjödo sig två av flickorna att bära dit dem. Jag gick naturligtvis med och sade: „Tillåt oss att bjuda er denna lilla återstod av våra äpplen“. — Gossarna stego alla upp, sågo häpna och tveksamma ut. Leinberg ropade till dem att taga emot det som så vänligt erbjöds dem, och nu räckte vi fram korgen med den anmärkningen, att tyvärr de erbjudna äpplena voro alltför få. Knappt hade vi åter gått över till vår sida, så slungades korgen upp i luften så att alla äpplen rullade ut i gräset. „Karl den som skaffar sig ett äpple!“ ropade en stämman — och sålunda var fördelningen av äpplena

gjord, och den som icke fick något äpple, fick skylla sig själv för att han icke varit kvick nog. Och kvicka voro de, ty knappt flög korgen i luften, innan gossarna kröpo omkring i gräset och letade och tumlade om varandra för att erövra ett äpple. Man kan tänka sig flickornas nöje därvid. — Knappt hade de emellertid ätit sina äpplen, så skockade de sig tillsammans och rådslogo. Jag hörde icke vad det gällde, ty jag hade gått längre bort. Då jag kom tillbaka, sprang man emot mig och ropade: „Alla söka dig; ett par gossar ha burit hit korgen, fylld med konfekt, och hållit ett tal. De tackade för vänligheten och bådo om tillstånd att återlämna *den tomma korgen*.“ — *Tolv skålpund konfekt* bjödos flickorna i stället för de några äpplena. Gossarna hade av rektorn anhållit om lov att gå in till staden och köpa konfekt, han hade tillåtit det och så hade de bett att få taga droskan, som jag hade hyrt för hela dagen för den händelse att något av barnen skulle sjukna eller göra sig illa — och så hade de snabbt farit in till staden och kommit tillbaka med konfekten. — I dag hörde jag av Akiander, att de också bett om lov att deltaga i flickornas lek, d. v. s. att ställa sig i ringen och sjunga, då flickorna på min uppmaning dansade i en ofantlig ring på ängen. Det var en vacker, brokig ring, så stor som jag ännu aldrig sett någon förr. Akiander hade sagt: „Sjunga få ni gärna, men jag kan icke tillåta er att leka med“. — Det hade ju varit oskyldigt, men väl var dock att det icke skedde. Ännu är samhället, d. v. s. människornas uppfattning, ej moget härför och man bör icke på en gång riva ned alla gamla plägseder. Det var redan mycket, att flickorna fingo göra en utfärd, ty först var Akiander däremot, och jag hade mycken

möda att övertala honom. Uppslaget till utfärden gavs av Floman på våren och på hösten av Jahns-son, till vilka vi „yngre“ genast anslöto oss. — Jag profeterade för Akiander, att det nog i fram-tiden går därhän att goss- och flickskolor samman-träffa, såsom Leinberg önskar det. Denna gång visste han dock icke av vår fest, utan hade helt naivt uppmanat gossarna att företaga något gemen-samt, då han på deras begäran gav dem en lovdag. Gossarna däremot visste mycket väl vad de ville; de ville se flickorna leka ute i det fria.

Jag har ingenting emot detta sammanträffande; det försiggick ju under uppsikt och med tillstånd av lärare och lärarinnor. Då gossarna drogo bort, gingo de under full sång, stannade på vägen ne-danför ängen och ropade till oss ett trefaldigt hurra, i det de kastade mössorna i luften. Och flickorna — svarade oombedda också med ett hurra — de yngre kastade också sina halmhattar i luften. De voro så i tagen att ropa hurra, att de små t. o. m. sprungo ut på vägen, då uppe på järnvägs-viadukten ett *tomt* tåg återvände, d. v. s. lastat endast med bräder. — På hemvägen ordnade jag klasserna i långa rader sålunda att alltid tre flickor gingo bredvid varandra. Jag och den högsta klas-sen gingo i spetsen och angåvo takten vid marschen. Jag gick emellertid för fort, Floman kom springande och bad oss gå långsammare. Vi — också jag — sjöngo under vandringen flere sånger, människorna stannade på landsvägen och genom fönstren tittade huvuden fram för att se det långa, sjungande tåget av barn. Lärarna gingo med oss och deltog i sången. Nu gick allt ordentligt och tåget upptog endast den vänstra sidan av den stora landsvägen. Vi hade gått ut Sörnäsvägen och kommo tillbaka genom „Esbo tull“ och vandrade uppför Alexan-

dersgatan — först genom esplanaden förbi den ryska kasernen. Under vägen blev skaran allt mindre, blott få följde med ända fram till skolporten. Festen har kvarlämnat ett mycket angenämt minne.

En betydelsefull, glad tilldragelse inom skollivet blev under det följande året Fruntimmersskolans tjugufemårsfest, som firades den 24 november 1869. Jubileer voro den tiden sällsyntare och följaktligen mer betydande, än de senare blivit. *Helsingfors Dagblad* för den 25 november 1869 egnar skolans fest en utförlig redogörelse, i det tidningen främst påpekar det högeligen glädjande förhållandet, att vårt land redan under ett kvart sekel egt „offentliga undervisningsanstalter för allmän kvinnobildning“, medan de flesta andra länder — även de nordiska grannländerna — saknat sådana. Från den ringa början, då skolan begynte sin verksamhet med få elever och två klasser, hade den småningom växt upp till ett sjukklassigt läroverk. Under denna tid hade den varit besökt av inalles 763 elever, till största delen barn av föräldrar, bosatta i Helsingfors. År 1869 räknade den 259 elever. Och man måste hoppas, säger bladet, att då den en gång firar sitt 50-års jubi-

leum, många fördomar blivit övervunna och kvinnorna uppnått en „högre vetenskaplig bildning och medborgarrätt i världen“. Den grund Helsingfors Fruntimmersskola lagt för uppnåendet av detta mål skall „då städse sprida återglans över vårt land, vilket varit det första att i norden bana väg för dessa idéers förverkligande“.

Till skolans högtidsdag hade infunnit sig även ett stort antal av läroverkets forna elever, ehuru den trånga lokalen tyvärr icke medgav utrymme för alla dem som önskat vara med. Festsalen hade blivit prydd med gröna kransar, bundna av eleverna, och framför den med blommor och gröna bladväxter smyckade katedern stod Runebergs byst. Dagbladets referent framhåller, att det var en „ganska tillfällig, men icke desto mindre för fosterlandet kär skickelse“, att Fruntimmersskolan i Helsingfors öppnades den 24 augusti 1844 av dåvarande lektorn i Borgå J. L. Runeberg, „vid vars namn Finlands kvinnor och män älska att anknyta det ädlaste och bästa, som klappat i deras bröst.“ Festtalet hölls av skolans inspektor, som, i det han anställde en jämförelse med de första tider den genomlevde, redogjorde för de förhållanden, som nu uppnåtts,

och påpekade, att under de gångna 25 åren småningom i landet inrättats flere Fruntimmersskolor, ehuru ingen med en så omfattande läroplan som skolan i Helsingfors. Skolans elever utförde sång: en hymn av Beethoven, med för tillfället skrivna ord av Th. Sederholm, samt en finsk sång, med likaledes för denna dag skriven text av Julius Krohn. Läraren i svenska språket och litteraturen K. V. Bremer framsade den vackra skaldehälsningen av Z. Topelius: *Till Fruntimmersskolan i Helsingfors vid tjugufem-årsfesten den 24 november*¹⁾. Och till att höja feststämningen bidrog ytterligare en vårljus dikt, som Topelius tillegnat de små eleverna. Slutligen sjöngs gemensamt *Vårt land*. På kvällen samlades sedan åter eleverna i skolsalarna till ett glatt samkväm med lekar och sång. En penningssumma, förärad av forna lärarinnor, lärare och elever, överlämnades till en stipendiefond, som efter skolans första föreståndarinna fick bära namnet: *Ertmanska stipendiefonden*.

I skolan firades sedan under årens lopp mången fest. Dessa enkla skolfester omfattades alltid av Elisabeth Blomqvist med livligt intresse:

¹⁾ Z. Topelius: Samlade skrifter, del III s. 96—98.

dels önskade hon att eleverna skulle kunna tillgodogöra sig det kulturellt bildande inflytande, som en sådan gemensam samvaro erbjuder, dels fann sig nog hennes eget konstnärliga sinnelivligt tilltalat av att införa ett konstnärligt element i skolbarnens lekar och nöjen. Vid den sedvanliga luciefesten i december, då höstterminen avslutades, uppfördes vanligtvis — ända sedan slutet av 1860-talet — något av Z. Topelius' skådespel för barn. Genom skolan knöts mellan Elisabeth Blomqvist och Topelius ett mångårigt vänskapsband. Han var en varm och trofast vän till Fruntimmersskolan och brukade med skäl kalla sig en av dess äldsta vänner, ty då denna vår första statsskola för flickor öppnades 1844, var magister Z. Topelius närvarande vid högtidligheten i egenskap av redaktör för *Helsingfors Tidningar*. I skolans historia har det intresse han visade läroverkets verksamhet inskrivit ett alltid minnesvärt och ärorikt blad¹⁾. Skolorna i vårt land hade, liksom i Sverige, ända sedan reformationstiden stått uteslutande under prästerskapets ledning. Och efter skils-

1) Zackris Topelius och Svenska Fruntimmersskolan i H:fors. Minnesblad utg. d. 14 januari 1898.

mässan från Sverige hade fortfarande styrelsen och överinseendet utövats av biskoparna och domkapitlen; i städer, där intet domkapitel fanns, var uppsikten anförtrodd åt Inspector scolæ. Då 1870 ledningen överflyttades till den nyinrättade Överstyrelsen för Skolväsendet, som vid sin verksamhet skulle biträdas av ett av kommunen utsett skolråd, invaldes Z. Topelius i skolrådet för Svenska Fruntimmersskolan och kvarstod intill den 1 september 1885 såsom ordförande i skolrådet. Till årsexamen på våren infann han sig alltid, såvitt det var honom möjligt, och höll ett avslutningstal. Även under terminerna besökte han skolan och åhörde lektionerna. Vid högtidliga eller glada tillfällen bidrog skaldens närvaro till att sprida glans över de anspråkslösa skolfesterna. Då hans skådespel och lekar för barn uppfördes vid luciefesterna, sågs författaren vanligtvis i flocken bland de minsta barnen och följde såsom åskådare med synbart nöje ungdomens spel. Skaldens besök medförde alltid en fläkt av fest till skolan, eleverna kände sig en var personligen hedrad av att en så berömd och stor man besökte deras skola och av att de alla fått lov att kalla honom „farbror“. Den som från sina

skolår minnes dessa besök, kan aldrig glömma den urbanitet, den gammaldags hövlighet och sirlighet, som gjorde sig gällande, då skolans föreståndarinna ledsagade den högt värderade gästen genom skolsalarna.

Det är också mycket förklarligt att Z. Topelius och Elisabeth Blomqvist skulle förstå varandra: i deras ljusa livsuppfattning och fasta livstro fanns så mycken samstämmighet, så många beröringspunkter liksom ock i deras djupa, aldrig slocknande intresse för ungdomen och dess väl. En mängd brev under en lång följd av år från skolrådets ordförande till föreståndarinnan bär nogsamtt vittne härom. Där avhandlas ju oftast skolans angelägenheter, ehuru även ibland familjelivets förhållanden beröras. Senare då Topelius, efter det han flyttat från Helsingfors, icke mera var medlem av skolrådet, blev det sed att skolans elever på skaldens födelsedag den 14 januari uppvaktade honom på Björkudden med blommor. Efter blomsterhyllningen följde alltid ett tacksägelsebrev till föreståndarinnan, utvisande det varma intresse, varmed han fortfarande följde skolans öden. Och då föreståndarinnan den 17 februari 1887 fyllde sextio år, hyllades hon med den vackra sången:

Till Fröken Elisabeth Blomqvist från Fruntimmersskolans elever av Z. Topelius ¹⁾.

Det personliga vänskapsbandet mellan skalden och Elisabeth Blomqvist bestod intill hans levnads slut. Ett par dagar efter det han fyllt åttio år, besökte han henne, som då redan var sjuk och därför icke personligen kunnat deltaga i hyllningen på hans födelsedag. I det han tog plats bredvid soffan, där hon låg, beskrev han med ungdomlig livfullhet den storartade fest, som Finlands konstnärer givit till hans ära. Det var sista gången Topelius kom till Svenska Fruntimmersskolan.

¹⁾ Zachris Topelius och Svenska Fruntimmersskolan i H:fors. Minnesblad utg. d. 14 januari 1898. S. 27—29.

M E D E L O C H M Å L.

Vid skildringen av en livsverksamhet, så fullständigt och helt som en pedagogs inriktad mot ett ideellt mål och som just till följd av genomförd enhetlighet väsentligen undanskjuter yttre tilldragelser, faller naturligtvis huvudvikten på klargörandet av sådana riktlinjer för personlighetens inre utveckling, som bli den djupaste betingelsen för yttringarna utåt. Då Elisabeth Blomqvist efter hemkomsten från sin studieresa till utlandet 1865 tog upp sitt arbete hemma och inriktade alla krafter på att fylla sina plikter gentemot det läroverk, vars ledning blivit henne anförtrodd, då hon under de nästföljande åren påbörjade den verksamhet,

som blivit den mest vägande insatsen i hennes rika livsgärning — lärarinneutbildningen — så framsprang allt detta arbete ur en bestämd, enhetlig uppfattning om både medel och mål. Uppfattningen om en högre kvinnobildnings nödvändighet och omfånget av det kunskapsmått, som hon anser samhället skyldigt att sätta den kvinnliga ungdomen i tillfälle att förvärva, har vuxit fram ur de erfarenheter hon själv inhöstat. Den vunna insikten har hos henne under årens lopp utformat en allt klarare och mångsidigare uppfattning om kvinnornas ställning till livets arbete och därigenom till samhällsutvecklingen, om det skeva i de rådande förhållandena och om önskemålen för ett bättre och rättfärdigare sakernas tillstånd i framtiden. Den ståndpunkt, till vilken hon i sådant avseende hunnit, då hon nu står i sin levnads kraftigaste arbetstid, belyses riktigast genom beaktandet av några av de många reflexioner över djupgående moraliska spörsmål och viktiga samhällsfrågor, som återfinnas inströdda i korrespondensen med Steinmann och i en anteckningsbok, i vilken hon vid denna tid ibland nedskrivit sina tankar. I ett brev till Steinmann (den 26 februari 1867) läser man:

Ju längre jag lever, desto mer inser jag, huru oriktigt kvinnobildningen uppfattas och grunden för den lägges. Det ges anställningar för kvinnor — huvudsakligast som uppfostrarinnor, och intet tillfälle för dessa att skaffa sig nödiga kunskaper. Medan den unge mannen i årtal förbereder sig och vägarna till kunskap för honom banas genom skolor, gymnasier och högskolor, måste den unga flickan med sina bristfälliga skolkunskaper redan tidigt meddela andra likaså bristfälliga kunskaper, och tar hon saken allvarligt, så måste hon samtidigt med arbetet för sitt lifsuppehälle ännu sträva vidare och samla upp de brödsmulor, som hennes otillräckligt förberedda ande knappast kan smälta.

Hela mänskligheten delas i två stora, i intet avseende parallella, men heller icke sammanträffande linjer. Det manliga släktet, som alltid i allt större mått vidare utvecklar sig, bör utveckla sig och kan utveckla sig, emedan tillfällena stå till buds. — Och det kvinnliga släktet, halvt medvetet, till största delen omedvetet om de inom detsamma slumrande krafterna, okunnigt om livet — det andliga livet runt omkring, blir sällan genom en tillfällighet väckt, och om de väckas, stå de där fattiga och hjälplösa och måste bana sig en väg genom fördomar, hinder och sin egen okunnighet.

Den 2 mars skriver hon åter:

Om jag personligen har att beklaga mig, så är det över den lott jag måste dela med alla kvinnor. I förhållande till dem har jag det ojämförligt bättre, emedan jag alltid säkert kan räkna på vänskapsfullt bistånd, om det än till följd av avståndet måste försenas och således måste göra en omväg och även i jämförelse med de tillfällena, som stå

männen till buds, är ojämförligt mycket mindre. Också behöva männen icke söka kunskaper just då de nödvändigt måste hava dem, utan de kunna under den bästa skördetiden samla och ordna dem. Olikheten framträder på följande sätt: Männen samla sina förråd i behörig tid — jag söker mitt på nytt varje gång och måste därför ånyo genomgå alla strapatser — men jag har dock ett fält, där jag för tillfället kan samla säden, en skog, där jag kan finna veden — andra ha varken ett tillräckligt förråd, ej heller en skog eller ett fält och icke krafter att samla det nödvändiga.

Brevskrivarinnan slutar med att påpeka det lustiga i att hon gör Steinmann till en skog och ett fält och därjämte till den avlägsna hjälparen, men säger bekräftande: „Det är i alla fall så.“

I anteckningsboken ¹⁾ från 1860-talet läses:

Varför skulle ej kvinnan få känna naturvetenskaperna? — (Kemi, Mineralogi, Astronomi) — Botanik och Zoologi, något Fysik, därtill får hon numera rättighet. Särdeles Botanik. Av vilken orsak ligger växtriket henne närmare än de övriga vetenskaperna? — Höra ej de övriga lika mycket till naturen — och hör ej kvinnan själv till samma natur och lever och rör sig inom densamma? — Varför skall hon av himmelen endast fatta *ytan och glansen?* av stenen och metallen också endast

¹⁾ Emedan de i denna bok gjorda anteckningarna äro skrivna dels på svenska, dels på tyska, har vid deras återgivande en enhetlig ortografi blivit använd.

ytan — — är det då under att hon blott älskar yta och glans, då hon ej får känna annat än ytan? Hur skall hon få sinne för det djupa, om djupet stänges för henne och hon vänjer sig vid att *ytligt* betrakta det som omger henne? — Skall modern ej göras förmögen att åt sitt barn om himmelens stjärnor säga annat än: „Med vad många ögon ser Gud på barnen ner.“ — Hur fast och säkert skulle icke moderns ord om de största stjärnbilder hos barnet befästa kännedomen om dessa? Huru mycket mera levande skulle ej den framtida undervisningen i skolan bliva — för flickan och gossen — om modern redan tidigt lade grunden till sanningen i barnets hjärta? En enda stjärnbild visade mig min moder uppå himlen och denna minnes, denna vet jag, denna enda vänder sig min blick till, denna söker jag såsom en kär och känd trakt, då jag om kvällen lyfter ögat till himlen — sorgset vänder jag mitt öga från den mångfald av stjärnor och världar, som omge sjustjärnan, ty jag känner ej deras sammanhang och förhållande till varandra. Jag beundrar den som skapat något så vackert — men det visa däruti kan jag ej fatta, ej på samma åskådliga sätt begripa. Skrev en vän ett brev till mig, ville jag förstå varje brevets rad, vi ville jag ej fatta sammanhanget uti den Högstes skrift i naturen, ej förstå vad Han med sitt finger tecknat även för mig. —

Ringa är jag och min fot kvarlämnar endast ett litet och försvinnande spår på den jord jag trampar; men i mitt öga speglar sig den stora värld, som omger mig, och det man sagt mig om denna värld och det jag själv sökt att förstå, det har avspeglat sig i mitt inre. Låt kvinnan veta sanningen om Guds verk, vem vågar säga, att Herren vill stänga sin värld och sin natur för kvinnan? —

Vem är det som bestämmer hennes vetande — i kemi t. ex. *blott för köket!* — O, Gud, o, Gud! skapade Du oss blott för materiella mål? eller har mannen av oss och vårt vetande ej annat gott, än att få sitt hus och sitt bord väl beställt? — — Behöver han en köksa blott — ej en maka, som förstår honom?

Kvinnan bör ej kämpa med samma vapen som mannen. Hennes hand är för svag att föra svärdet; hon fömår knappt lyfta det, än mindre hugga därmed. Hennes vapen vare *lugnet, sinnesnärvaron, den varma, kärleksfulla framställningen av sanningen.*

Vad kvinnan upptager av vetande gör henne icke manligare därför, lika litet som de med mannens likartade födoämnen kvinnan förtärer göra hennes kropp manlig, d. v. s. giva densamma förmågan att utföra likartade funktioner. Den föda kvinnan förtärer förvandlas till beståndsdelar i en kvinnlig kropp med kvinnliga egenskaper, kvinnliga funktioner, den föda mannen förtärer, förvandlas till beståndsdelar i en manlig kropp med manliga egenskaper o. s. v. — Ämnet kan vara detsamma; förarbetningen blir olika, förvandlingen en annan.

Hittills har företrädesvis den andliga livsnärningen man givit kvinnan varit annorlunda än den man givit mannen. Det *andliga* näringsämnet ett annat. Den kroppsliga födan har alltid varit densamma. Kvinnan har delat bordet och dess njutningar, luft, vila, rörelse med mannen. Hos den arbetande klassen är denna delning fullkomligt lika. Där är även delningen av den psykiska näringen fullt densamma. Endast i de såkallade bildade klasserna framstår olikheten emellan de ämnen, med vilka mannens och kvinnas själ utvecklas.

Man har fruktat, att kvinnans egendomliga sjäsliv genom att näras av ämnen, sådana som mannen fått upptaga under århundradens lopp, skulle få en annan, en manligare karaktär, att den kvinnliga känslan, värmen, hängivenheten, den orubbliga tillgivenheten skulle genom sysselsättningen med dessa ämnen (genom att låta kvinnan upptaga dem i sitt inre) försvinna, att kvinnan skulle övergiva mannen, vara nog för sig själv, ej mera känna behovet av stöd och således ej mera skänka honom glädjen att tillfredställa detta behov.

Aldrig, aldrig!

Se vi blott på tillgivenheten emellan de olika könen hos folket, så finna vi där det första beviset. Kunskapsmättet är lika dem emellan, men förhållandet är ej förändrat. Där söka ännu *de olika naturerna* varandra på samma sätt och under likartade förhållanden — d. ä. de hjälpa varann ömsesidigt att bära och njuta livet. Karaktären av deras ömsesidiga hjälp är densamma. Kvinnan söker ett stöd och finner det i mannen, liksom mannen å sin sida söker en halt, en moralisk kraft uti det beskydd han skänker. Naturligtvis framstår förhållandet mellan könen hos folket ej så starkt markerat som hos de bildade. Avståndet i kulturen dem emellan är o. Behovet av stöd framstår ej hos folkets kvinna såsom en *sjuklig, sentimental* längtan. Där förhållandena äro friska, bli även sinnena friska och naturliga. Men hon längtar dock, längtar säkert efter att i tillgivenhet få hängiva sig.

Med varje verksamhet människan utför, uppstår hos henne ett större vetande och vetandet alstrar självmedvetande. Kvinnan får därför ej blott *emottaga* färdigt; är hon människa och skall

hon bliva människa, så bör hon även vara annat än *passivt mottagande*.

Med anledning av ett anfört yttrande av Frölich, om att för både man och kvinna måste möjliggöras „den högsta utveckling“, antecknas:

Det beror nu på vad man förstår med den högsta utveckling — skola Andens krafter utvecklas till *lika självmedvetande och förnuftighet* eller skola de det ej?

Bestämt företräde tillerkänner man det könet, för vilket vetenskap, konst och religion äro öppnade till fri utveckling. Den som med sitt förnuft förstår leda sin dunkla, omedvetna känsla står ovillkorligen högre än den, vars *hela varelse* är *endast* känsla, *endast* omedelbar känsla. Om åsikterna, vilka i allmänhet gälla för sann kvinnlighet, äro riktiga, så gälla psykologins grundsanningar endast mannen, ty om kvinnan ej *behöver*, ej *kan* komma till riktig, till logisk tankeutveckling, så kan hon ej heller utvecklas till sann frihet, till förnuftigt självmedvetande.

Således giv kvinnans känsla *mera fasthet* och *styrka!* och därtill bidrager allenast intellektuell bildning, som kan åstadkomma en riktig och skarpt begränsad värdering (av saker, omständigheter, tillstånd o. s. v.) Beneke tillskriver visst de ursprungliga förmögenheterna hos kvinnan mindre styrka än hos mannen; *men är det sant? — Se vi mindre noga? höra, känna, smaka vi mindre säkert än mannen? etc., förmå vi mindre noga genom luktsinnet urskilja? —*

Den 15 dec. 1866. Kvinnan får ej säga mannen sanningen, då hon märker brister hos honom; hon får ej *rätta* mannen och han får ej låta leda sig av henne. Men hon får berömma, gilla, beundra honom och detta får hon uttala; detta erkänner han, emottager han och finner sig smickrad därav. Betyder hennes tanke och uttrycket för tanken ingenting, i fall den ogillar honom, så betyder den ej heller något, om den gillar och berömmar.

T. ex. en lärare förgår sig, begagnar en metod vid undervisningen, vilken en kvinna anser vara oriktig. Emedan hon är kvinna, får hon ej utsäga sin tanke, ty hon blir då ej mera kvinnlig; hon sårar mannens stolthet. Men finner hon något gott i hans metod, då får hon gärna utsäga sitt gillande — ja, läraren uppmanar henne själv därtill, då han kan förutsätta, att hon skall berömma honom.

„Nå, huru gick det? var det bra, kunde M:elle B. ha något gott av timmen för eleverna? (seminaristerna)“. — „Ja, det gick mycket bra och vi [ha] hämtat mycket ur denna timme.“ — Så var verkligen fallet, ty det var en god lärare — en utmärkt lärare; men samme man var det som ej ville tillerkänna en kvinna *rätt* och *förmåga* att leda en kvinnlig undervisningsanstalt. Var detta konsekvent? — Behövde han en kvinnas erkännande i en undervisningsfråga, då en kvinna ej kan leda en undervisningsanstalt? Var ej frågan en tom fras eller *ett ofrivilligt erkännande av kvinnans förmåga att bedöma?* —

„Kvinnan bör vara mannen underdåning“, heter det i den Hel. Skrift. Ja, underdånig den man hon erkänner vara sin like — like i högsta be-

märkelsen. „Den man älskar, den lyder man.“ På samma vis är ock mannen kvinnan underdånig, ehuru i annan form. Den kvinna han älskar, henne gör han gärna till viljes i allt som är förnuftigt.

Skulle satsen, som även Frölich uppställer, vara sann, näml. den: „Kvinnan måste uppfostras till att emottaga, icke till att giva“ — vore denna sann i andra förhållanden än det ovannämnda, då en kvinna erkänner sitt ideal i en man, vore den sann, då vore kvinnan skyldig att erkänna *varje* mans överlägsenhet, vore skyldig att av *varje* man antaga och följa hans åsikter, uppfylla hans vilja, och skulle denna sats drivas till sina yttersta konsekvenser, bleve följden fasansfull och sedligheten i grund förstörd.

Om vi se på våra sumpiga trakter i Finland, som övergå till torr mark, finna vi, att de första träd där uppväxa fota i ett *löst* och fuktigt botten samt falla *gömda* och *glömda* och bilda underlag och *säkrare rotfäste* åt de efterkommande trädsläkten, vilka där uppspira. Så falla förkämparna för varje ny och *sann* idé. Deras lott är att bilda underlag åt kommande generationer, vilka åtnjuta idéns välsignelse och utvecklade frukter. —

Gå under du mitt Jag! — blott den idé jag uppbär är sann och lever efter mig!

Kvinnan skall få förstånd för husbehov — men huru stort är husets behov? Är detta mått att begränsas?

Om jag är skapad till groda, så kan jag icke flyga. Men jag måste *veta, om jag är groda eller fågel*, innan jag kan besluta mig för att låta bli med försöket att flyga. Djuret *vet* utan att fråga, d. v. s. djuret behöver ej fråga, vad det är och

vad det förmår, det gör utan vidare vad det förmår, men människan måste *söka* sitt mål.

Det glöder och bränner i min själ, att få veta sanningen om mitt eget köns bestämda mål. Jag söker och söker i alla vetenskapliga arbeten de åsikter och den uppfattning, som uppgått hos tänkare om kvinnan — ännu fann jag denna gåta ej löst. *Männe mannen allena kunna vara kompetent domare i frågan? — jag tvivlar därpå.* Jag tror, att det är kvinnans sak att *själv* söka sitt mål, såväl som mannen sökt sitt. Först sedan hon och hennes likar med allvar vänt sig bort från de farliga, ljuva och bedrägliga villkor, uti vilka mannen söker *söva* henne, först då skall hon finna sitt väsens sanna halt och först då skall den *världsgamla söndringen* emellan mänsklighetens tvänne faktorer upphävas. — Kan mannen verkligen i kvinnan befara en *medtävarinna* uppå livets bana? Skall hon ej snarare med alla sina högre utvecklade krafter och insikter vilja *framgent* såsom hitintills *hjälpa* honom?

Så länge *en enda* kvinna anses böra leva för att tillfredställa mannens djuriska drifter blott, så länge staten erkänner nödvändigheten av sådana kvinnor, som hava till sitt levnadsyrke att tillfredställa sådant behov, så länge är kvinnan *förnedrad*. Hon hålles blott såsom *medel* och varje sådant medel är likväl skapat till högre ändamål — *till samma höga ändamål som mannen*, vilken begagnar henne såsom *blott* medel!

O, när skall denna vanära borttagas från vårt kön? från hela människosläktet?

Huru skall energin komma i det slappa, vekliga släktet? — Från kvinnorna *själva* bör kvinnans sanna emancipation utgå — emancipationen från förnedring till synd, till sinnlig lusta. Gud, du är stark i den svaga! Din Anda kan göra även min Anda stark! Låt mig kämpa och vinna seger, vinna någon seger för denna goda sak!

Skall det kvinnliga könet höja sig till verklig, självständig, inre kraft, så bör hennes förädling utgå ur hennes innersta, eget väsen. — Hon bör icke allenast vänta att *höjas*, hon bör inifrån *höja sig*. Detta innebär ingalunda en emancipation i sådan mening att hon skulle lösgöra sig från allt inflytande av det manliga könet.

Ungefär vid samma tid, som dessa tankar om kvinnorna nedskrevos, uttalade Elisabeth Blomqvist i breven till Steinmann sina tankar i flere etiska frågor, som de skickensedigra världshändelserna under denna tid påtvungo tänkande människor i alla länder. Under åren 1870—71 riktades hela världens blickar på den fruktansvärda, blodiga kamp, som utkämpades mellan Frankrike och Tyskland. Vårt undanskymda land berördes visserligen icke direkt av den väldiga kraftmätningen mellan Europas två ledande nationer. Men kriget och de ohyggliga händelsernas gång följdes naturligtvis även här inom vida kretsar med spändaste uppmärksamhet och man tog ofta nog lidelsefullt parti för

någondera av de krigförande makterna, varvid troligtvis i allmänhet personliga sympatier mer än i egentlig mening politiska synpunkter blevo utslaggivande. De tankar och känslor, som under fortgången av de båda stora kulturnationernas kamp framtråda i breven, ega, i det de uppvisa en kvinnas syn på förhållandena, sitt inre sammanhang med brevskrivarinnans åsikter om kvinnans natur och väsende, och de få därtill i den dag som är ett ökat intresse genom att inbjuda till jämförelse med erfarenheter, tankar och känslor, som händelserna i våra dagar våldsamt påtvingat människorna i alla länder.

Den 22 november 1870. Med bästa vilja i världen kan jag icke nu beundra Bismarck. . . . I alla fall motsätter sig min känsla att beundra dem som uppträda såsom mänsklighetens straffande andar. Jag har ett alltför fredsälskande sinnelag för att beundra ett så långvarigt krig, där rollen av fäderneslandets försvarare längesedan tyckes vara utspelad och i dess ställe trätt den yttersta stränghet och hårdhet, som icke vilar, innan fiendens sista krafter äro brutna. . . . Det är en oerhört smärtsam känsla att tänka på allt det lidande som, i samma stund vi lugnt njuta av vår tillvaro, otaliga människor måste genomgå. . . . Jag prisar de stilla hjältar, som utan blodsutgjutelse arbeta för den mänskliga bildningens stora sak. Det ligger säkert i kvinnans natur att anse krig och förspil-

lande av människoblod och människoliv såsom något alldeles abnormt.

Den 28 november beklagar brevskrivarinnan Elsass-Lothringens hårda öde att alltid efter något århundrade tvingas övergå från den ena härskaren till den andra. På vilken sida är då rätten? De olyckliga innevånarna själva tillfrågas icke. Bismarck kan hon icke beundra, hon vet föga om honom, som kunde framkalla beundran.

Det som jag beundrar hos tyskarna är deras klokhet och förtänksamhet vid det sorgliga hantverk, som de måste bedriva, och jag tror, i likhet med den härvarande Pedagogiska föreningen, att *skolan* i Tyskland och isynnerhet i Preussen har den huvudsakliga förtjänsten därav. Hade icke folket vunnit så mycken intelligens därigenom, så skulle det också uppträda annorlunda. Omvänt tror jag, att Frankrike står så mycket tillbaka till följd av bristande skolbildning. Huru mycket katolicismen och särskilt jesuitismen har bidragit därtill, det kan väl knappast beräknas

Ack, Johannes, låt mig gråta över olyckan, de arma värnlösas lidanden, de hundratusen olyckliga, som i detta krig förlora de sina, föräldrar, bröder, systrar, makar och makor, älskade vänner och barn! En av våra landsmän har i ett hotell — det var i Belgien eller i Tyskland — ätit vid samma bord som en helt ung flicka, vars hår inom alldeles kort tid blivit vitt av sorg. Hon hade på en dag förlorat fader, bröder och fäst-

man. Hon var tyska. Jag måste tillstå för dig, att jag varje morgon genombävas av djup smärta, då jag kommer till vårt dukade bord och ser tidningen. Min första fråga är alltid: Vad göra de i Paris? — Jag föreställer mig det så gräsligt att sålunda vara inspärrad och emotse hungersdöden, så att jag visst icke ville vara en Bismarck.

Den 6 december omtalar hon, att en ung läkare från Finland, dr. Krohn, i Strasburg efter stadens kapitulation deltagit i vården av sjuka och sårade. Han hade därvid emottagits på mycket olika sätt av tyskarna och av fransmännen. De senare hade förklarat, att de nog kunde reda sig utan främmande hjälp och ville icke veta av honom, tyskarna däremot emottogo honom mycket välvilligt. Men oaktat han i många avseenden beundrade dessa, kunde han dock icke undgå att varsna mycket övermod och skryt hos den preussiska militären. Brevskrivarinnan finner det högst naturligt, att massorna icke bliva ödmjuka genom segrar. Endast högt bildade kunna väl under sådana förhållanden bevara jämvikten — „men även dessa måste väl till sitt väsen i någon mån påverkas av den råa hårdheten i det blodiga medel, som de begagna sig av för att genomdriva sin idé.“ Brevskrivarinnan kommer till den slutsatsen,

att hon aldrig skall kunna försona sig med kriget:

Den 18—19 februari 1871. Är det väl möjligt att preussarna vilja intåga i triumf i Paris? Jag kan och vill icke tro det. Att triumfera, då man fått rätt, är dock i vanliga fall mycket fult, huru mycket mera efter ett så sorgligt hantverk som krigets! Mitt hjärta krymper samman, då jag endast tänker därpå. Vore jag en parisiska, skulle jag krypa ned i jorden — och vore jag en man, skulle jag göra — jag vet icke vad — i alla fall med förakt se en sådan lek. — Men jag tror det ännu icke. Det kunde ju blott göra det ondaste blod ännu ondare. . . . Vore jag i Paris, så skulle jag stå på de olyckligas sida och trösta dem, men visst icke ropa vivat till segrarna. Det kan man göra i deras fädernesland som tack, där är det på sin plats. Äro de icke redan tillräckligt hatade av sina fiender? Varför uppreta dessa ännu mer! Gode Gud, vad har det blivit av tyskarnas hjärta, om de göra så!

Den 26 februari. Nyligen har i Paris utkommit en broschyr av en Laveleye, vilken skjuter hela skulden till olyckan på det franska folkets okunighet och visar på tyskarnas „värnplikt“ och „skolplikt“ såsom den verkliga grunden till deras överlägsenhet.

Den 2 mars. Jag föreställer mig emellertid att först då blir varaktig fred, när en djup grund av sedlig bildning blivit lagd hos folken och de yttre garantierna, fästningar o. s. v. endast bliva palliativ.

Den 1 mars ¹⁸⁷¹ säger brevskrivarinnan, att kriget hos henne väckt „riktigt den levande

önskan och strävan att se in i det förflutna för att finna grunden och orsaken till de nuvarande tilldragelserna“. Även ville hon gärna veta, huru Tysklands kejsare och Bismarck kände det vid återkomsten till hemlandet. Hon kunde icke föreställa sig, att de någonsin „skola undslippa hågkomsten av det djupa allvaret och de blodiga minnena. Det måste ju vara förfärligt att känna sig som verktyg för en sådan straffdom“.

Elisabeth Blomqvist hade blivit inbjuden till en fredskongress i Amerika. Hur gärna hade hon icke velat vara med och deltaga i dessa diskussioner, till vilka även kvinnorna inbjudits:

Jag har också mina tankar i denna fråga och tror mycket fast därpå att kvinnornas bildning och familjelivet över huvud taget äro den grund, ur vilken det sinnelag och den värme kunna utvecklas, som förmå sätta en gräns för egoismen och ärelystnaden. Därför skolor och grundligt, djuptingripande uppfostran för flickorna — därför håll icke det kvinnliga inflytandet på avstånd från gossen, därför *gemensam* verksamhet för de båda könen och icke å ena sidan den klosterlika avspärningen och å andra sidan det världsliga — för att icke säga något sämre — sammanträffandet till gemensam njutning av eggande nöjen!

*

Året 1872 hade ännu icke hunnit skrida långt framåt, då Elisabeth Blomqvist träffades av en stor sorg, en av de största, som kunde drabba henne: J. Steinmann avled den 9 april i Wiesbaden efter endast några få dagars sjukdom — en häftig lunginflammation — vid 53 års ålder. Dödsbudet kom fullkomligt oväntat. Hans familj hade av hälsoskäl under hösten och vintern vistats i Wiesbaden, medan han själv, bunden av sitt arbete, stannat hemma. I mars reste han på ett kort besök till Wiesbaden, därifrån han sedan aldrig mer återvände. Till julen 1871 hade Elisabeth Blomqvist och hennes syster Anna varit på besök hos honom och i ett brev, som hon efter hemkomsten i januari skrev till honom, genljuder ännu glädjen över den uppfriskande utflykten och de många förtroliga, innehållsrika samtalen, som utfyllt samvaron. Året förut hade Steinmann och hans dotter jultiden besökt Helsingfors och i breven från denna tid återfinnas likaledes uttryck för den fröjd besöket skänkte släktin-garna här.

Nu skulle vännerna aldrig mer sammanträffa. Nu skulle de långa, förtroliga, innehållsrika breven aldrig skrivas mer. Nu hade döden kom-

mit och med sin outgrundliga hemlighetsfullhet plötsligt utsläckt ett rikt, verksamt liv i dess högsta kraft, medan ännu för den kraftfulle mannen arbetsdagen tycktes ligga lång, ljus och klar, lovande den trägne förkämpan för bildning och framåtskridande rika skördar. För vänskapen blev hans bortgång en förlust, som aldrig kunde ersättas; vid livets bord stod i familjens och frändernas krets en plats tom, som aldrig kunde intagas av någon annan.

De brev Elisabeth Blomqvist efter underrättelsen om Steinmanns bortgång skrev till hans änka och barn, finnas icke i behåll eller ha åtminstone icke varit tillgängliga här. I en anteckningsbok, däri hon vid denna tid nedskrivit åtskilliga tankar och intryck, återfinnas några sidor, som otvivelaktigt hänföra sig till hennes inre upplevelser omedelbart efter Steinmanns död. Några utdrag därur skola i ett annat sammanhang meddelas.

VI

STUDIRESAN TILL UTLANDET 1873.

Den förtroliga brevväxligen, som då den samlad föreligger likt en dagbok eller en bikt uppenbarar Elisabeth Blomqvists strävanden och arbetsplaner, samtidigt skänkande en inblick i motiven till handlingar och syften med antydningar om den skrivandes tänkesätt, känslor, förhoppningar och hugskott, hela denna brevväxling avklippes plötsligt genom Steinmanns död, och dess avstannande blir för levnadstecknaren en svårersättlig förlust. Från den senare delen av Elisabeth Blomqvists liv finns visserligen kvar åtskillig korrespondens med hennes syskon och några vänner, men den

rör förklarligt nog mest familjeangelägenheter. Några utförligare dagboksanteckningar från de senare åren ha heller icke återfunnits. Föreståndarinnan för Fruntimmersskolan och Privata Lärarinneklassen fick säkerligen icke mera tid till att nedskriva sådana.

Ehuru Steinmanns död var en av de största personliga sorger, som kunde drabba Elisabeth Blomqvist, hade dock intet varit hennes skaplynne mer främmande, än att hon låtit sorgen och saknaden leda till försumlighet i arbete och pliktuppfyllelse. Det blev tvärtom i arbetet hon sökte tröst: mången gång framgent tyckte hon sig just genom detta arbete fortfarande finna ett föreningsband med den avlidne vännen, i det hon i handling omsatte tankar, som de båda med värme omfattat. Sommarens fritid år 1872 egnade hon åt ostörd samvaro med Steinmanns änka och barn under en vistelse i Münster am Stein invid badorten Kreuznach, ett par timmars väg från Wiesbaden. Hon omtalar orten i ett brev till de hemmavarande systrarna (den 23 juli) såsom en vacker liten by, en lantligt lugn och vilsam tillflyktsort, inbäddad mellan höga berg, bördiga åkrar och grönskande vinfält. Vänskapen med familjen

Steinmann bestod orubbad, under årens lopp besökte både fru Steinmann och hennes barn upprepade gånger släktingarna i Finland.

Vid höstterminens början återfinner man Elisabeth Blomqvist hemma i skolan i Helsingfors. Det följande året 1873 blev för henne ett mer än vanligt arbetsdrygt, men tillika mer än vanligt givande och intressefyllt år. Redan länge hade en ny, tidsenlig lokal varit ett oavvisligt önskemål för Fruntimmersskolan. Det ursprungligen till privatbruk inredda huset vid Alexandersgatan n:o 8 var i många avseenden olämpligt för en i ständig tillväxt stadd skola och gårdsplanen var trång och otillräcklig såsom lekplats under fristunderna för de allt talrikare ungdomsskarorna. Det blev därför ett av föreståndarinnan med glädje hälsat uppdrag, som av styrelsen gavs henne, i det hon i början av juni 1873 anbefalldes att uppgöra förslag till lokaler, inredning m. m. i ett tillärnat nytt skolhus. Under sommarferierna och höstterminen företog hon nu i syfte att inhämta närmare kännedom om de bästa och nyaste skolbyggnaderna i utlandet en resa, för vilken ett statsunderstöd av 3,000 mark blivit henne beviljat.

Midsommartiden begav sig Elisabeth Blomqvist till Stockholm, där hon kvarstannade omkring tre veckor och därifrån hon skriver hem, att hon gått i lära hos „Arkitekter, Ingeniörer och Verkmästare“, samt anser sig ha „lärt ganska mycket i fråga om lokaler.“ Hon omtalar besök i Normalskolan, Seminariet på Norr, Slöjdskolan, Folkskolehuset och det nya Riksdagshuset, det sistnämnda besöktes i sällskap med en verkmästare för att „se en fläktningsapparat, som användes för ventilationen“. Från Stockholm gjorde hon även en utflykt till Uppsala för att se Högre Elementarläroverkets hus och Lasarettet. Som en betydande vinst av vistelsen i Sverige omnämnas i breven „många intressanta och för mig viktiga bekantskaper“, bland dem den utmärkte organisatören av Stockholms folkskolor, C. J. Meijerberg, och friherrinnan Sophie Adlersparre, den kända utgivarinnan av *Tidskrift för hemmet*. Det var närmast med anledning av en artikel, som ingått i tidskriften, rörande den av Riksdagen behandlade frågan om offentliga flickskolor i Sverige, Elisabeth Blomqvist uppsökte henne. Vid detta besök hade tidskriftens utgivarinna intresserad tillsport henne om kvinnornas framåtskridande

liksom över huvud taget om „allt framåtskridande i Finland“. Senare brevväxlade Elisabeth Blomqvist och friherrinnan Adlersparre även någon gång.

På nedresan till Danmark stannade Elisabeth Blomqvist i Jönköping för att se Elementarläroverkets hus. Allt det hon sett och erfarit i Sverige föranleder henne att i reseanteckningarna uttala sin oförbehållsamma beundran för den „omvårdnad Sverige egnar åt Skolarkitekturen“. Då hon kommer till Köpenhamn, tycker hon sig finna, att man där icke hunnit lika långt som i Sverige, och beträffande skolhusen säger man henne, att där icke finns något anmärkningsvärt att se. Läroverken hade visserligen ferier, men hon blev i alla fall ännu i tillfälle att åhöra „enskilda undervisningstimmar“ och göra bekantskap med föreståndarinnor och lärarinnor.

Även Danmark egde icke några av staten underhållna högre läroverk för flickor. Då Elisabeth Blomqvist besöker den förnämsta privata flickskolan, fröken N. Zahles läroverk, beskriver hon det som „en storartad, mångsidig inrättning.“ Hon möter där „det vänligaste emottagande“ och kallar dess föreståndarinna

„*ovanligt* framstående, kraftfull och klok“, men gör tillika den reservationen, att deras åsikter i uppfostringsfrågor icke i alla punkter överensstämma. Under vistelsen i Danmark företar hon även en dag en utflykt till Marienlyst för att se en folkhögskola i verksamhet. Det hon ser och hör under detta besök väcker i hög grad hennes intresse, ehuru hon befarar, att „föredragen lämna åhörarinnor och åhörare i för bekväm stillhet“, och även tvivlar hon på att eleverna med fördel skola kunna åhöra fyra eller fem föredrag dagligen.

Emedan skolornas sommarferier denna tid på året ställde hinder i vägen för studierna, måste Elisabeth Blomqvist avstå från att se och lära känna åtskilligt av det hon önskat taga reda på i Tyskland. På återresan hem hoppades hon dock få taga skadan igen och sålunda i alla fall kunna fullfölja den uppgjorda resplanen. Från Danmark begav hon sig över Hamburg, Berlin och Dresden till Wien, där den pågående stora världsutställningen skulle erbjuda henne ett omfattande och värdefullt studiematerial. Under färden mellan Dresden och Wien stannade hon en dag i Prag, som hon med förtjusning kallar „en underbart vacker

stad“, ty någon gång kunde hon ju ock — såsom hon skriver efter ett njutningsrikt besök i Thorvaldsens museum i Köpenhamn — tillåta sig att se „något annat än skolor“.

Då hon i början av augusti kom till Wien och gjorde ett första besök på utställningen, kände hon sig i hög grad imponerad av dess storlek och omfång. Området föreföll, säges det i ett brev till de hemmavarande, „så stort som Helsingfors stads och det hela verkade enormt och vackert.“ Hela utställningen tycktes henne „tala mäktigt“ till förmån för användningen av åskådningsmaterial vid undervisningen av barn. Utställningen var ju „en åskådningsundervisning i stort“, då vuxna människor med sina „vida mer utbildade, riktiga föreställningar icke nöja sig med beskrifningar och bilder, utan från alla världens ändar hemta produkterna af natur och konstflit“, huru mycket mer bör då icke en sådan åskådning vara väckande och lärorik för barn, heter det i hennes „Minnesteckningar“ från denna resa.

Även Finland deltog ju i utställningen och då Elisabeth Blomqvist uppsökte kommissarien för den finländska avdelningen, blev hon av honom „vänligen introducerad och orienterad“.

Bekantskapen med en svensk pedagog, fröken Rossander, som torde innehåft någon befattning vid utställningen, bidrog också mycket till att göra vistelsen i Wien angenäm för Elisabeth Blomqvist. I reseanteckningarna omtalas, att hon under sina långa och ansträngande utställningsbesök fann ett vänligt emottagande och en tillflykt i den svenska jaktpaviljongen, där hon alltid kunde vila ut en stund i lugn och ro.

Den tid av omkring tre veckor, som hon anslagit till vistelsen i Wien, egnade hon så gott som uteslutande åt studiet av skolornas avdelningar på världsutställningen. Men trots all flit, all iver och allt intresse fann hon det likvisst mycket svårt att „skilja vete från agnar“. Åtskilliga anteckningshäften och skissböcker från denna tid, i vilka dels i ord, dels i bild det sedda och iakttagna upptecknats, vittna väl taligt om att hon på bästa vis sökte tillgodogöra sig det rika studiematerial, som här fanns sammanfört inom ett område. Arbetet försvårades också i hög grad av den ovanligt starka hetta, som denna tid rådde i världstaden, och oroande var därjämte, att koleran, som denna sommar hemsökte Europa, även uppträdde i Wien.

I slutet av augusti kunde hon emellertid välbehållen, om ock ganska trött, lämna Wien och begiva sig över Salzburg till Schweiz, där hon visste sig hava mycket att lära. „Världsutställningen“, heter det i ett brev av den 28 augusti, „har verkligen förmåga att förslöa sinnet genom den mängd af föremål, som man måste se förbi.“ — Det blev visserligen en missräkning, att hon icke, på väg till Bern, kunde stanna ett par dagar i München och njuta av dess rika konstskatter, men då koleran uppgavs vara stark i München, blev ett besök i denna stad omöjliggjort. Hon söker trösta sig med att hennes resa gäller studium av skolor och skolhus och gör i brevet följande reflexion:

Nog vet ni, att jag ej underskattar konstens värde och betydelse, men att dock lärarinnan i högre mån och direktare arbetar på bildningens framåtgående än konstnären torde ej kunna betviflas. Här är naturligtvis fråga om det *unga slägtets* bildning.

I Bern, där hon känner sig hemmastadd sedan den första studieresan, återfinner hon gamla vänner och vistelsen där blir en vila efter jaktandet vid världsutställningen. Hon anställer en jämförelse beträffande människorna i Schweiz,

vilka hon kallar „märkvärdigt enkla“ i bredd med „Wienare, Hamburgare och Stockholmare“, som hon ju nyligen varit tillsammans med, samt tillägger: „Kanske de två sistnämnda, Hamburgare och Stockholmare, dock taga vinsten i fråga om bristande enkelhet“. — I Bern uppsöker hon åter Einwohner-Mädchenschule, som sedan hon sist var där, inflyttat i ett präktigt nytt hus, vilket av henne ingående studeras. Läroverkets förre direktor, G. Frölich, finnes tyvärr icke mera bland de levandes antal, men hon röner mycken vänlighet och stort tillmötesgående även av den nuvarande förståndaren, J. W. Widmann, känd som en framstående författare och en tid redaktör för den stora tidningen *Der Bund*. Också blir hon i tillfälle att besöka lärarinneseminarier i det närbelägna Hindelbank. Hon känner sig „andligt och kroppsligt stärkt“ av vistelsen i Bern, av arbetet där och av höglandets hälsobringande, kraftiga luft.

Då hon i slutet av september skall börja hemfärden genom Tyskland, vill hon stanna ett par dagar i Eisenach, i händelse hon kan få „tillträde till ett möte av Seminariedirektorer och lärare vid Seminarier Får jag i egen-

skap af Fruntimmer *nekande* svar, så far jag till ett möte i Zürich.“ De båda mötena skulle ega rum samtidigt och det i Zürich hade på sitt program den lockande frågan om „Lärarinors lämplighet i skolor.“ — „Du liebe Unschuld“! utropar hon i brevet till sin syster (den 17 september), „ännu en sådan fråga och i Schweiz. Das ist der *Brodneid*, som här i Schweiz stämmer lärarene deremot.“

Hon får emellertid tillträde till mötet i Eisenach och beger sig över Stuttgart och Wiesbaden dit. Förhandlingarna intressera henne i hög grad och tyckas skänka henne det väntade utbytet. Hon anslås isynnerhet av den livfullhet och den stora värme, varmed frågorna upp- tagas till behandling, och i följande ord omnämnes något, som därjämte mycket glatt henne:

Den 3 oktober. Jag inhemtade mycket, men såg ock att jag *ej så alldeles* stod efter dessa herrar; ehuruväl jag *ej* studerat som de, kunde jag följa med alla frågor och hade tänkt i dem alla.

I det långa brevet, som för de hemmavarande syskonen livfullt skildrar vistelsen i Eisenach, betonas att hon där tydligare än någonsin in-

sett, att bildning och pedagogik betyda föga, om vetandet inskränker sig endast till en företrädesrättighet för den manliga delen av mänskligheten:

Denna skriande motsats af vetande om det rätta å ena sidan och okunnighet och handling, ledd af instinkt eller godtycke å den andra, är mig en tydlig fingervisning, hurusom vi ej nog kunna arbeta för flickors *sanna* utbildning, för en *levande utbildning*, som ställer teori och praktik i riktigt förhållande.

För närvarande står teorin öfvervägande på mannens sida och *utförandet, men utan grundläggande teori, på kvinnans sida*. Det måste blifva annorlunda.

I ett från Dresden (den 22 oktober) skrivet brev betonar hon åter, efter ett besök i ett manligt seminarium, energiskt samma sak:

O, huru annorlunda *säkert* stå ej de manliga inrättningarna! der vet man redan hvad man vill, der tager man ej bort sedan man gifvit, ångrande att hafva gifvit för mycket. Förstå mig rätt. Det är ej *massan* af vetande jag lägger vikt uppå, utan *djupet* af det vetande som bibringas.

I början av november kom hon efter att hava besökt seminariet i Droyssig till Leipzig, där hon den 6 november säger sig vara i „fullt arbete“. Synnerligen värdefull blev för henne

vid fullföljandet av detta arbete bekantskapen med professor K. Reklam, författare till framstående skrifter i hygien. Hon fick av honom råd och upplysningar beträffande skolbyggnader, fick studera planritningar, som han uppgjort till sådana, och såg i den närliggande byn Gohlis folkskolans hus, som blivit byggt enligt hans program. Både av honom och hans familj rönt hon mycken personlig välvilja och vänlighet. Hon var ofta gäst i hans hem och blev även inbjuden att åhöra föredrag, som han höll för hantverkare och fabriksarbetare.

Den trägna och oavlåtliga verksamheten lämnade eljes föga tid övrig för brevskrivning. I ett av breven till de hemmavarande säges det, att hennes tankar „äro beständigt sysselsatta med frågor rörande skolmöbel, skolväggar, golf, fönster m. m.“ Även börjar hon känna sig ganska trött av „det kringflackande livet.“ Hon hinner knappast bliva „husvarm“ på ett ställe, innan hon åter måste bryta upp och begiva sig till en annan ort. Såsom en betydande vinst av vistelsen i Leipzig antecknas, att hon egentligen först här vunnit „någon insigt om det som under närvarande tid anses ändamålsenligt.“

I Leipzig gjorde hon också bekantskap med två av den tyska kvinnorörelsens ledande personligheter, Auguste Schmidt och Luise Otto Peters, utgivarinnor av tidskriften *Neue Bahnen*. I ett brev från Berlin (den 5 december) säger hon sig ha varsnat en „stark, men i vissa frågor ännu *sväfvande* rörelse bland [den] qvinliga menskligheten i Tyskland.“ Isynnerhet gläder det henne, att lärarinnorna gå „i spetsen“ för rörelsen. Hon har hört dem uttala starkt missnöje med flere rådande förhållanden, och hon finner vid en jämförelse med lärarinnorna hemma i Finland, att dessa inneha en i många avseenden bättre ställning, „tack vare våra ädelt tänkande män“, ty, tillägger hon, hos oss ha Cygnæus och Cleve gjort sig förtjänta av „stor, stor tacksamhet från lärarinnornas sida.“

Från Leipzig hade Elisabeth Blomqvists färd gått till Hannover och i början av december finna vi henne i Berlin. Också här röner hon välvilja och tillmötesgående från flere håll. Hon blir en dag glatt överraskad av en inbjudning till ett möte med supé i Verein für höhere Töchterschulen, en förening med både manliga och kvinnliga medlemmar, och under samvaron

hälsar henne ordföranden välkommen med ett tal, som även av henne besvaras. Ännu då hon senare tänker härpå, känner hon värmande glädje vid minnet av den stora vänlighet, som kommit henne till del från de tyska pedagogernas sida.

I Berlin är studieresan avslutad, därifrån styrs färden hemåt över Königsberg. Den 20 december låter hon de hemmavarande syskonen veta, att hon lyckligt och väl hunnit fram till de kära vännerna och släktingarna i Petersburg. Det är lugnt och ljuvt att få vila ut några dagar efter den långa och ansträngande färden, ehuru det gästfria hemmet förefaller mycket tomt och saknaden efter den för alltid bortgångne vännen här i hans hem måste kännas starkare än eljes. Hon har ankommit något förkyld, varför hon stannar kvar hos familjen Steinmann över julaftonen och reser sedan någon av dagarna mellan jul och nyår hem till Helsingfors.

VII

D A G E N S A R B E T E.

Efter den svåra kampen mot missväxtår och hungertid i slutet av 1860-talet hade i vårt land vidtagit ett kraftigt uppsving på olika områden och under 1870-talet utvecklade sig jordbruk, industri och handel på ett för dåtida förhållanden storartat vis. Förbättringar och reformer, som förmedelst kraftfullt livgivande understöd av de åter sammanträdande lantdagarna kunde påbeggynas redan på 1860-talet, sådana som myntreformen, järnvägars byggande, privatbankers inrättande m. m., framvisade på 1870-talet sina välgörande verkningar och följdes av uppslag till nya företag och uppsving i nya riktningar.

En uppvisning av det som på flere områden kunnat påbegrännas och skapas, gav vår första allmänna industri- och konstutställning i Helsingfors 1876. Byggnaden för utställningen uppfördes i Brunnsparken och företaget omfattades i hela landet med det varmaste intresse och de ljusaste, mest entusiastiska förhoppningar. I skolavdelningen deltog även Fruntimmersskolan och hemförde för sina där utställda elevarbeten en silvermedalj.

Genom det höjda ekonomiska välståndet förändrades även samhället. Nya vindar begynte blåsa in i konst och litteratur. Nya uppslag till socialt framåtskridande trängde in genom en allt närmare beröring med utlandet och kännedom om kulturländernas kraftiga sociala utveckling. Såsom landets huvudstad, universitetsstad och säte för de regelbundet sammanträdande lantdagarna blev Helsingfors sjölvfallet medelpunkten, där det nya arbetade sig fram, tog form och gestalt och där livet länkades i de nya banorna. Från småstaden i början och mitten av 1800-talet tillväxte den med oanad fart och ungdomlig livaktighet, nya stadsdelar uppkommo, en livlig byggnadsverksamhet började, staden förändrades hastigt i yttre måtto och utvecklingen

i riktning mot storstad blev skönjbar. Drivkraft till detta uppsving vanns i väsentlig grad genom de tillflöden av andligt liv, som universitetet och nybildade skolor här tillförde samhällsutvecklingen.

I början av 1870-talet togos i vårt land de första stegen av kvinnor för vinnande av rättighet till universitetsstudier. Den första kvinnliga studenten vid Helsingfors universitet godkändes i studentexamen 1871, den andra 1873. Men då kort därefter två andra unga kvinnor anmälde sig till studentexamen, förvägrades dem rättighet att avlägga examen — oaktat konsistorii förord för dem utfallit i samma riktning som för de två första. På initiativ av universitetets dåvarande rektor, Z. Topelius, ingick konsistorium 1878 med utförlig hemställan om beviljande av rättighet för kvinnor att avlägga studentexamen och studera vid universitetet, men ännu vid slutet av 1880-talet hade man i denna fråga endast kommit så långt, att åt universitetets vicekansler överlämnades att i varje särskilt fall meddela ansökt tillstånd.

Till kvinnorna i vårt land hade 1870-talets uppsving på olika verksamhetsområden kommit med kraftiga väckelserop. Från Skandinavien

hördes röster, som tolkade nya sanningar och nådde in i hemmen även hos oss. Ibsen och Björnson förkunnade i mäktiga skaldeverk nya ideal för en samhällsutveckling, som tillät kvinnorna att också stiga fram till livets bord jämbördiga vid sidan av männen. Ur Fredrika Bremers sådd hade småningom i Sverige spirat upp en kvinnorörelse med löften om rika skördar; hennes ord hade mäktat nå fram över land och hav även till oss, och anslutande sig till de livskraftiga idéer, för vilka hon varit den stora banbryterskan, gjorde våra föregångskvinnor i ord och gärning insatser, som här beredde jordmånen för framtidens vinningar. Fredrika Runeberg nedskrev sina djupt tänkta och kända bilder ur kvinnornas liv. Elisabeth Blomqvist insatte från tidiga ungdomsår sin viljekraftiga entusiasm i arbetet för en förbättrad kvinnouppfostran och lyckades genom Privata Lärarinneklassen giva de unga kvinnorna tillfälle till att förvärva ett större mått av kunskaper, än det som ännu på länge erbjöds dem genom statens försorg. Och Adelaïde Ehrnrooth begynte i sina skrifter — särskilt sina oförskräckta tidningsartiklar — göra inlägg i dagens frågor ur en kvinnas synpunkt, energiskt framvisande det

skeva och oriktiga i kvinnans ställning i samhället och kraftigt påyrkande bättre och rättfärdigare förhållanden. På finskt håll banades under hängivet arbete väg för kvinnobildningen genom läroverk med finskt undervisningsspråk och inom den finskspråkiga litteraturen begynte Minna Canth slunga ut sina långtjudande väckelserop.

För Elisabeth Blomqvist var denna tid — 1870- och förra delen av 1880-talet — hennes livskraftfullaste arbetsdag, då hon målmedveten och med den makt och myndighet hennes ställning som ledarinna av statens främsta läroverk för kvinnlig ungdom skänkte henne, kunde främja sina ideella syften. Fruntimmersskolan och Privata Lärarinneklassen blevo alltmer hela hennes värld, det var icke blott i skolan hon en stor del av dagen personligen vistades, utan det var ock av omsorgerna om skolan och ungdomen där hennes tankar under så gott som alla dagens övriga stunder höllos fängslade. Denna helhet i allt arbete och alla syften skänker bilden av henne dess fasta, säkra kontur, den anger personlighetens styrka — liksom ock dess begränsning.

Hennes handlande var icke experimenterande

och mångfrestande, det var ett ihärdigt framåt-
gående i en given riktning. Vad Privata Lära-
rinneklassen beträffade — där hon mindre än
i skolan var bunden av överhetliga föreskrifter
— så utgjorde den visserligen ett framåtgående
på nya banor, ett skapande av något hos oss
hittills icke förefintligt, men vägen stakades ut
under noggrant och moget övervägande.

En närmare redogörelse för Fruntimmerssko-
lans utveckling och den småningom skeende
utvidgningen av dess kurser under den långa
tid Elisabeth Blomqvist var dess föreståndarinna
kan naturligtvis icke ifrågakomma här — en
sådan redogörelse hör till läroverkets historia.
På hennes initiativ utgavs det första tryckta
skolprogrammet för läsåret 1866—67, det föl-
jande 1874—75 och från 1882 utkommo sedan
regelbundet tryckta årliga redogörelser för dess
verksamhet.

Elisabeth Blomqvist har icke uppträtt som
pedagogisk skriftställare i det ämne, i vilket hon
under en så lång följd av år meddelade under-
visning. För teckningsundervisningen samman-
ställde hon tidigare en kurs enligt Hippius' me-
tod och tillsammans med sin syster Anna utgav
hon *Försök till elementär lärobok i Tyska språket*.

Hennes kurser i pedagogik, utarbetade för Fruntimmersskolans högsta klass och Privata Lärarinneklassen, trycktes aldrig. Hon nedskrev likvisst alltid omsorgsfullt sina föredrag, men de uppmaningar, som man ibland läser i breven från hennes bror, att utarbета dessa föreläsningar till en lärobok i ämnet, besvarades av henne med den bestämt uttalade åsikten, att de icke egde det självständiga värde hon ansåg erforderligt för en lärobok i detta viktiga ämne.

Elisabeth Blomqvist var och förblev hela sitt liv igenom en hängiven lärjunge till den nyare pedagogikens grundläggare J. H. Pestalozzi. Det var, såsom här tidigare påvisats, genom J. Steinmann hon först lärde känna utlandets yppersta pedagogiska litteratur, det var under hans ledning hon först började studera denna och försökte vinna klarhet i de pedagogiska spörsmålen. Genom studieresorna i Tyskland och Schweiz utbildade hon sig vidare i denna riktning, lärde känna de praktiska resultaten och vann ett livligt intresse för tidens pedagogiska nydaningssträvanden. Genom Einwohner-Mädchenschule och G. Frölich tillfördes henne avgörande intryck av andan och organisationen i skolväsendet i Pestalozzis hemland.

I enlighet med den Pestalozziska skolan gavs det för Elisabeth Blomqvist ingen *undervisning*, som icke tillika var *uppfostrande*, skolan borde vara en uppfostringsanstalt och hjälpa familjen att leda de unga till all utvecklings högsta mål: självständighet genom självverksamhet. Huvudvikten måste fästas vid att framdriva den självverksamhet, varmed barnet förmådde tillegna sig vetandet, målet blev den härav betingade harmoniska utvecklingen av dess psykiska och fysiska egenskaper. Att Elisabeth Blomqvist med hänförelse anslöt sig till Pestalozzis åsikt om kvinnans förmåga att ordna uppfostran och genom skolan verksamt ingripa i samhällsutvecklingen, har i denna levnadsteckning upprepade gånger betonats såsom ett av ledmotiven i allt hennes handlande och visar sig oförtydligt i hennes epokgörande arbete för lärarinneutbildningen.

I Fruntimmersskolan — eller Svenska Fruntimmersskolan såsom den begynte kallas, sedan Fruntimmersskolor med finskt undervisningspråk uppkommit — undervisade Elisabeth Blomqvist endast i pedagogik på skolans högsta klass. Övriga undervisningstimmar, som hörde till hennes åligganden, omhänderhades av vika-

rier. Den pedagogikkurs hon utarbetade med ledning av Frölichs *Schulpädagogik*, då hon först begynte timmarna i skolan, omfattade: uppfostringslära, psykologi, didaktik och metodik ¹⁾. Om undervisningssättet säges,

att eleverna genom frågor leddes att själva sluta till de pedagogiska och psykologiska sanningarna, varvid de ungas erfarenhet om deras egen och andras utveckling anlätades, så långt den kunde förutsättas. Samtalets resultat antecknades efter diktamen. Under påföljande lektion repeterades det som under den föregående sålunda på heuristisk väg kommit till elevernas medvetande. Vanligen omfattade repetitionerna även det tidigare inhämtade, när detta medhanns. Vid varje undervidnings slut gjordes en hastig översikt av densamma.

Mycket snart kom man emellertid till insikt om att det mål, som avsetts med införandet av denna kurs — utbildningen av lärarinnor — icke genom den kunde uppnås. Lärarinnan hade ju redan då hon begynte undervisningen framhållit, att den högsta skolklassens elever voro alltför unga och omogna för att med framgång bedriva studier i detta syfte. Erfarenheten bekräftade denna åsikt. I det följande tryckta

¹⁾ Program över Fruntimmersskolans i H:fors verksamhet under läsåret 1866—67 s. 18.

skolprogrammet läses ¹⁾, att väsentliga förändringar i pedagogikundervisningen företagits, att kursen undergått „en efter elevernas ålder och utvecklingsståndpunkt avpassad modifikation“, samt att dess speciella ändamål icke mera var att förbereda för lärarinnekallet, om den än kunde betraktas som en förberedande kurs för „ett senare djupare studium av de pedagogiska disciplinerna“. Kursen i pedagogik hade nu gestaltat sig till „en kort, lättfattlig framställning av människans såväl kroppsliga som andliga liv jämte huvudvillkoren för bevarande och utveckling av detta liv“. Lärotimmarnas antal hade då minskats till fyra i veckan.

Det som med denna kurs huvudsakligen avsågs var att hos lärjungarna väcka eftertanken och skärpa omdömet. Av egen erfarenhet kan förf. till denna levnadsteckning intyga, att eleverna i allmänhet voro intresserade av undervisningen och att den såsom ett allmänt bildningsmedel var utvecklande och väckande. Från och med höstterminen 1886 infördes på den högsta skolklassen i stället för pedagogik en kurs i hälsolära. Från denna tid meddelade

1) S. 16.

Elisabeth Blomqvist icke mera själv undervisning i skolan.

Om pedagogikundervisningen i Privata Lärarinneklassen säges i Programmet för 1874—75 ¹⁾, att undervisningen i denna för lärarinnors utbildning inrättade klass huvudsakligast avsett

att medelst bibringande av insikt i de särskilda pedagogiska disciplinerna göra den blivande lärarinnan medveten om människans väsen, om lagarna för den utveckling människan naturenligen genomgår, samt om de medel, vilka befordera ifrågavarande utveckling på ett, ändamålet med hennes tillvaro motsvarande sätt. Härvid har ständigt behållits i sikte, att beskaffenheten av uppfostrarinnans inflytande i första rummet är beroende av hennes egen bildningsståndpunkt, att hon endast i mån av de hos henne själv utbildade krafterna förmår inverka på andras utveckling. Med hänsyn härtill har lärjungarnas självverksamhet så vitt möjligt tagits i anspråk, har så vitt möjligt ur jämförelsen av kända, på erfarenhetens väg förvärvade iakttagelser, den psykologiska och pedagogiska sanningen av lärjungarna själva blivit härledd.

Då lärarinnans sinnelag, hennes kärlek till barn och böjelsen att sysselsätta sig med dem, utgör ett huvudvillkor för en fruktbringande uppfostringsverksamhet, har väckelse av intresse för uppfostrans heliga sak utgjort ett av undervisningens förnämsta syftemål, varjämte såsom det säkraste medlet att framkalla värme för barnen de unga lärarinnorna icke allenast under det första läsåret åhört och

¹⁾ S. 91—92.

under det andra givit lektioner, utan har dem jämväl beretts tillfälle att deltaga i skolungdomens övervakande.

Under de följande åren genomarbetade och fullständigade lärarinnan kurserna i pedagogik; en lång rad av handskrivna böcker bär vittne om det arbete hon nedlagt härpå. Programmet för läseåret 1885—86, Privata Lärarinneklassens sista verksamhetsår, anger att undervisningen, meddelad väsentligen enligt samma plan som tidigare, då omfattade på 1:sta klassen: pedagogik, psykologi och praktiska övningar; på 2:dra klassen: pedagogik och psykologi, didaktik, metodik, pedagogikens historia och praktiska övningar.

Sedan staten övertagit läroverket och kursen utvidgades till treårig, omhänderhade Elisabeth Blomqvist fortfarande, jämte det hon var föreståndarinna för Fortbildningsläroverket, undervisningen i pedagogik och därmed förenade discipliner enligt i huvudsak samma plan som förut.

Den alltid vakna omsorgen om de läroverk, vilkas ledning var lagd i Elisabeth Blomqvists hand — en omtanke, som hade intet gemensamt med avlönade och fastställda plikter eller

egna förmåner — var i väsentlig grad en avgörande kraft i hennes verksamhet. Man kan t. ex. icke undgå att lägga märke till huru hon under två årtionden tog varje tillfälle i akt att arbeta för Privata Lärarinneklassens övertagande av staten, i det hon i skolprogram och skrivelser till myndigheterna oavlåtligt framhöll och underströk lärarinneutbildningens stora betydelse för samhällsutvecklingen. Såsom betecknande för hennes sätt, att då möjlighet blott gavs, tillgodose de „många döttrarnas“ bildningssträvanden, kan här anföras en liten episod, som välvilligt blivit mig meddelad av professor E. G. Palmén.

Vid lantdagen 1877 hade meddelaren varit sekreterare i Allmänna besvärsutskottet, där under loppet av tre månader en massa betänkanden skulle utarbetas. I en av de till utskottet överlämnade petitionerna anhöll bankkommisarien E. Gripenberg om tillsättande av en kommitté för kvinnobildningens höjande och framhöll i motiveringen bland annat, hurusom kvinnorna genom en högre bildning skulle göras tilldragande, „den sublimt bildade hustruns angenäma sällskap skulle komma mången man att ej sällan glömma spelbordet och punschglaset“ o. s. v. Avsikten hade varit att avvisa petitionen såsom

omöjlig, men då utskottet redan fått uppbära mycket klander för „kallsinnig behandling“ av en annan uppfostringsfråga, beslöt sekreteraren att göra sitt bästa. Vid denna tid stodo ännu mycket få tryckta källor för en sådan utredning till buds, varför han begav sig till Elisabeth Blomqvist för att inhämta upplysningar till det betänkande, som omedelbart måste utarbetas. Med det henne egna varma intresset för allt som rörde höjandet av kvinnobildningen, meddelade hon de önskade uppgifterna, som av sekreteraren stenografiskt upptecknades. Betänkandet, till omfånget omkring ett halft tryckark, innehöll sedan i saklig utredning väsentligen det som hon meddelat. Utskottet hade fått emottaga komplimanger för det utmärkta intresse man där visat saken, men dess forne sekreterare har förklarat, att huvudparten av detta erkännande rätteligen bort tillkomma Elisabeth Blomqvists intresse och sakkunskap.

Till arbetsmättet, medan den kraftfulla arbetsdagen varade, hörde för Fruntimmersskolans föreståndarinna vid sidan av göromålen i skolan även omsorgerna om det planerade nya skolhuset. Sedan hon 1874 efter hemkomsten från sin utländska studieresa inlämnat det av henne

avfordrade förslaget, påbörjades visserligen utarbetandet av byggnadsritningarna, men en lång tid — ett helt årtionde — skulle likvisst förgå, innan skolan fick flytta in i sitt ståtliga nya hus vid Boulevarden n:o 18—20. Den första ritningen, uppgjord av överdirektör H. Dahlström 1875, befanns olämplig och man hade även kommit till insikt om att platsen var för trång. På initiativ av föreståndarinnan inköptes nu två närgränsande gårdar, n:o 19—21 vid Nylandsgatan, och härigenom vanns tillräckligt utrymme för byggnaden jämte en präktig, solig gårdsplan. Ritningen till det hus, som omsider uppfördes på den sålunda utvidgade byggnadstomten, uppgjordes under ledning av överdirektör L. I. Lindqvist.

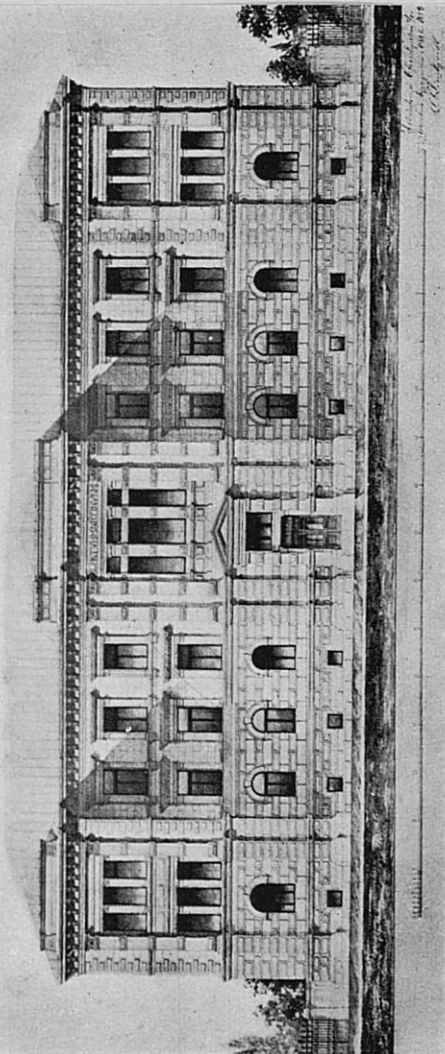
Den dag, då grundstenen äntligen lades till läroverkets nya byggnad, den 27 september 1883, blev en högtidsdag för skolan och i fullaste bemärkelse en glädjedag för Elisabeth Blomqvist. Skolan, som i så långa tider arbetat under de mest ogynnsamma förhållanden, vad lokalen beträffade, kunde nu inom en snar framtid få inflytta i ett enligt de bästa samtida sanitära och pedagogiska grundsatser inrett eget hus. Dagen firades med en enkel

fest¹⁾. Byggnadsöverstyrelsen hade sørjt för att en med grönt smyckad estrad blivit uppförd, flere av Senatens medlemmar jämte prokuratorn hade infunnit sig, närvarande voro också guvernören över Nylands län, Skolöverstyrelsens och Skolrådets ledamöter. Nyländska skarpskyttebataljonens kommandör hade välvilligt tillåtit bataljonens musikkår att medverka och den högtidliga akten började med sång, utförd av en kör, sammansatt av närmare 400 unga flickor, under ackompanjemang av hornmusik. Sedan bön förrättats av professor H. Råbergh, nedsänkte skolans föreståndarinna i en för ändamålet i ett stenblock uthuggen fördjupning en kopparlåda, innehållande, jämte exemplar av det i landet gångbara myntet, plankartor och en fotografi av det nya skolhusets fasad, även två pergamentrullar med textade uppgifter om dagen och året då grundstenen lades, namnen på landets monark och styrelsemedlemmar samt andra personer, som medverkat till husets uppförande, och slutligen en förteckning över skolans lärarpersonal, elever och vaktmästare. Den nedlagda lådan

¹⁾ Program över Fruntimmersskolans i H:fors verksamhet och den därmed förenade Privata Lärarinneklassen under läsåret 1883—1884 s. 3 o. följ.

RITNING TILL FRUNTIMMERSKOLA

HELSINGFORS

Svenska Fruntimmerskolans hus vid Boulevarden.

täcktes med det väldiga granitblock, som utgjorde grundstenen till skolhusets ingång, och ceremonin med igenmurandet begynte med att ecklesiastikchefen utförde det första murslaget. Skolrådets ordförande Z. Topelius höll ett vackert tal, riktat till skolans unga elever, som han kallade „landets stora, varma, klappande hjärta“, och som han uppmanade att med krafter och viljor endräktigt räcka varandra handen till arbete för fosterlandets väl.

Två år efter det grundstenen lades, stod det nya skolhuset färdigt. Om det allmänt vann erkännande såsom synnerligt väl avpassat för sitt ändamål, tidsenligt och i hygieniskt avseende mönstergillt, får detta lyckligt uppnådda resultat i icke ringa grad tillskrivas det varma, insiktsfulla intresse föreståndarinnan egnade uppförandet ända in i minsta detaljer. Skolmöbel och inredning, vartill hon givit förslag, ha ofta av utländska pedagoger, som besökt läroverket, uppmärksammats och vunnit erkännande.

VIII

NYA RÖSTER I TIDEN.

Då 1880-talet bröt in, blåste de nya vindarna i samhället bort mångt och mycket otidsenligt, mången utlevad och föråldrad tradition. De nya tankarna, de nya andliga intressena, som kommo från västerland, trängde oemotståndligt fram och i allt vidare kretsar lärde man sig en ny uppfattning, en omvärdering av det som kunde anses fylla måttet såväl på det religiösa som på de vetenskapliga, estetiska och sociala områdena. Det andliga sambandet med utlandet begynte antaga ett omfång och få en betydelse, som kunde kallas ofantliga, i jämförelse med tidigare förhållanden.

Man begynte anlägga en mer kritisk syn på många förhållanden i hemlandet, om vilkas förträfflighet hittills aldrig något tvivel kunnat råda. Genom allt oftare företagna resor till utlandet kom den unga generationen i beröring med det intellektuella livet i Europa och även i Amerika. I ljuset av dessa erfarenheter begynte det unga släktet i litteratur och konst framställa och tolka det konstnären eller författaren erfarit, sett och tänkt med avståndtagande från en föregående generations livsuppfattning. Genombrottet på 1880-talet förde under inflytande av positivismen hos en Comte, Darwin, Buckle, Taine m. fl. till fullständig naturalism med förnekande av den till sin princip spiritualistiska världsåskådningen.

Den nya litteraturen kom med en kraftig upp-ryckning i socialt avseende. Det var många brännande samhällsspörsmål, som slungades ut över de nordiska länderna genom Ibsens, Björnsons, Lies, Kiellands, Strindbergs, Anne Charlotte Edgrens, Georg Brandes m. fls. arbeten. Hos oss hade genom nydaningsarbetet på 1860- och 70-talen de intellektuella krafterna och intressena företrädesvis tagits i anspråk av nationella strävanden och ekonomiska frågor. 1880-

talets kulturhistoria har ännu hos oss icke blivit utförd i samlad bild, men ett drag därur, som här är av betydelse att framhålla, är den allt större målmedvetenhet, varmed kvinnorna då begynte framträda i det av de nya vindarna genomströmmade samhället. Som den oundgängliga betingelsen för att detta kunde ske har här redan tidigare framhållits föregångerskornas insats. Det man numera allmänt främst begynte fästa vikt vid var uppfostringsfrågor. Dörrarna till vetandets värld öppna för kvinnan likaväl som för mannen, kunskaper och insikter, som möjliggjorde för henne att fylla livets mångahanda krav, det var vad man fordrade såsom en av de väsentliga betingelserna för samhällets sunda utveckling.

Då i början av 1880-talet en omorganisation av statens flickskolor blivit besluten, förspordes inom vidsträckta kretsar ett nyvaknat, livfullt intresse hos landets kvinnor för uppfostringsfrågor. På våren 1883 egde icke blott i Helsingfors, utan ock i många landsortsstäder möten rum i syfte att klargöra önskemålen beträffande flickskolorna. Efter dessa möten, i vilka även män deltog, ingåvos till regeringen petitioner om läroverkens utvidgning och höjande av de-

ras kurser ävensom om inrättande av ett lärarinneseminarium.

I två långa artiklar, undertecknade *ia*—, redogörs i Helsingfors Dagblad¹⁾ för de åsikter, som från kvinnligt håll gjorde sig gällande i denna viktiga fråga. Framhållande några av de allmänna grundsatser, på vilka strävandena för en högre kvinnobildning vilade, fastslår förf., att tiden hunnit fram till den livsåskådning, för vilken det icke mer är fråga „om mannens och kvinnans företräden, utan om den hos vardera inneboende *människans*.“ Strömningarna i tiden utvisade otvivelaktigt, att kvinnan strävade till sin andliga frigörelse, varvid hennes mål var „att bliva sin plats i livet vuxen.“ Dag för dag hade den åsikten alltmer klarnat och vunnit insteg i allt vidare kretsar, att det icke blott var „den obemedlade kvinnans skyldighet att vända sin kraft och sina gåvor till sitt och samhällets bästa“, utan att kvinnan „*som människa icke har rättighet att förslösa sin kraft i overksamhet*.“ Därefter kritiseras ingående det uppgjorda förslaget, som av regeringen inlämnats åt Skolstyrelsen till efterrättelse och led-

¹⁾ Flickskolorna i landet. H:fors Dagblad n:o 88, 89, 1884.

ning för omorganisationen av landets flickskolor, varjämte särskilda önskemål framhållas. Artiklarna avslutas med att såsom den närmaste framtidens krav angiva „förverkligandet av goda elementarskolor för den uppväxande kvinnliga ungdomen, jämte välordnade utbildningsanstalter för de speciella anlagen.“

Samtidigt som dessa strävanden för kvinnobildningens höjande gjorde sig gällande, tog en åtgärd med delvis samma syfte form i en på privat väg uppställd skoltyp, som var fullkomligt ny hos oss, liksom den var okänd i de flesta andra länder i Europa. På hösten 1883 öppnades här den första svenska samskolan.

I det tal ¹⁾, varmed lektor V. Heikel öppnade den nya skolan, framhålles såsom en av grundsatserna, på vilka detta läroverk vilade, önskan att åt flickan meddela „lika grundliga elementarkunskaper som åt gossen och att söka grundlägga hos henne samma självständighet, klarhet och reda i förstånd och omdöme.“ Beträffande undervisningen ville skolans grundläggare genom att tillerkänna eleverna ett så stort mått av valfrihet som möjligt tillgodose individuella

1) Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning för d. 26 okt. 1883.

anlag och olika begåvning, men genom att skolan egde dimissionsrätt till universitetet, öppnades här jämväl för de unga flickor, som visade håg för vetenskaplig verksamhet, tillfälle att inrikta sina studier på denna väg.

Samundervisningens idé hade obetingat en varm vän i Elisabeth Blomqvist. Redan i ett av breven till Steinmann (den 27 januari 1872) lästes en förkastelsedom över „det klosterlika åtskiljandet av barn av olika kön under deras allvarliga arbete, men deras plötsliga sammanförande till dans och lek.“ Det dagliga livet i hemmet, sådant det levdes av systrar och bröder, hänvisade ju till något helt annat och huru mycket mer kunde detta icke bliva fallet med „ett likartat strävande, *ett flitigt arbete tillsammans*.“ Från 1883 finns av henne ett offentligt uttalande i samskolefrågan ¹⁾. Under rubriken *En röst från Amerika i fråga om samuppfost-
ran* har hon i två artiklar i Helsingfors Dagblad infört en redogörelse för samskoleväsendet i Amerika. De meddelade upplysningarna har hon erhållit av John Eaton, Förenta Staternas Commissioner of Bureau of Education i

1) Helsingfors Dagblad n:o 87, 89, 1883.

Washington. Vid en kongress i Bern hade hon personligen sammanträffat med Mr. Eaton, som sedan årligen regelbundet tillsände henne digra „Reports“ över de amerikanska skolorna.

Artiklarna i Dagbladet börja med antagandet, att ett meddelande från samskolans hemland icke kunde bliva annat än välkommet „för den som med värme omfattade den kvinnliga bildningens sak och med intresse följde den i våra tidningar och tidskrifter under senaste tid livligt behandlade frågan om samfällid uppfostran för gossar och flickor“. Den närmaste anledningen till att meddelarinnan vänt sig till Mr. Eaton med en anhållan om upplysningar i denna viktiga fråga var, att „några aktade fruntimmer i denna stad“ nyligen besökt henne i syfte att inhämta hennes åsikt om en plan, som varit å bane att inrätta en samskola. Man hade haft för avsikt att hos direktionen för det nyligen öppnade Nya svenska läroverket för gossar anhålla om rättighet för flickor att i skolan intagas, varigenom den skulle ombildats till en samskola. Naturligtvis kunde en utlännings åsikter icke omgestalta förhållandena hos oss, men nya synpunkter kunde ur dem i alla fall vinnas och den omständigheten, att Mr. Eaton en

längre tid även vistats i Europa, måste giva hans framlagda erfarenheter ökat värde. Därefter framställer Elisabeth Blomqvist tydligt och klart sin egen åsikt i följande ord: „Då de bägge könsens förening vid *gemensamt arbete* städse föresvävat mig såsom idealet för en sant harmonisk utveckling av vardera parten, kunde jag icke annat än uttala mina sympatier för saken i princip. I fråga om principens tillämpning var det mig däremot omöjligt att yttra någon åsikt grundad på personlig erfarenhet.“

Såsom föreståndarinna för en statsskola tog Elisabeth Blomqvist naturligtvis icke del i uppställandet av nya privata skolor för högre kvinnobildning. Ett annat pedagogiskt företag, som hon kunde främja och på ett värdefullt sätt personligen stödja, var Helsingfors Handarbetsskola. Till det kulturella nyodlingsarbetet hos oss på 1870- och 80-talet hörde också uppkomsten av skolor för hantverkets och handslöjdens höjande. Redan i mitten av 1870-talet hade inom privata kretsar i Helsingfors frågan blivit väckt om inrättande av en skola för kvinnligt handarbete. Man ansåg det i hög grad önskvärt, att Fruntimmersskolornas och även de högre Folkskolornas elever efter avslutad skol-

kurs kunde bliva i tillfälle att vidare utbilda sin färdighet i handarbete. I maj 1879 sammankallades ett möte av personer, som intresserade sig för ett sådant företag. Såsom Pestalozzis trogna lärjunge omfattade Elisabeth Blomqvist med värme uppfattningen om handarbetet som ett värdefullt uppfostringsmedel och hade även själv i ungdomen förvärvat sig mycken skicklighet i olika slag av handarbete. Mötet egde rum i Svenska Fruntimmersskolans lokal och man beslöt bilda en förening med uppgift att inrätta och underhålla en handarbetsskola. Sedan stadgar för denna förening utarbetats och vunnit överhetlig stadfästelse, kunde Handarbetsskolan i Helsingfors öppnas i januari 1881. Skolans läroplan upptog till att börja med endast undervisning i enkla, för hemmen nyttiga arbeten, men snart kunde på grund av stor anslutning från allmänhetens sida verksamheten utvidgas och kurser i nya slag av handarbete införas. År 1886 förenades även med Handarbetsskolan en avdelning för *utbildande av lärarinnor för skolornas behov*. Under en lång följd av år, intill 1896, var Elisabeth Blomqvist ordförande i Handarbetsskolans direktion och hennes syster Sanny var under samma tid

intill sin död på hösten 1895 skolans oavlönade kassör.

Vad den påbjudna omorganisationen av statens flickskolor beträffade, så berörde den på det närmaste det läroverk, vars ledning var lagd i Elisabeth Blomqvists händer. Upprepade gånger hade hon ju ända sedan 1860-talet för styrelsen framhållit, att en enhetligt ordnad undervisning för flickor vore av nöden och att ett av staten underhållet lärarinneseminarium måste anses som en livsfråga för landets skolor och hem. Att hon icke ansåg de rådande förhållandena tillfredsställande och sedan heller icke den vidtagna omorganisationen tillfyllestgörande, det framgår med all önskvärd tydlighet av ett referat, som hon avgav vid Allmänna skollärarmötet 1893 och som här senare närmare skall beröras. Ett bevis för att reorganisationen heller icke tillfredsställde allmänheten blevo de många privata läroverk, vilka vid denna tid uppstodo med kurser, som förde även kvinnliga elever till universitetet.

Av det anförda framgår, att Elisabeth Blomqvist hälsade de nya strävandena för högre kvinnobildning med sympati, ehuru hon naturligtvis, då målsmännen för de nya fordringarna

gingo till direkta angrepp mot den skola hon ledde, kände sig kränkt. Detta var t. ex. fallet med en under rubriken „Opinioner i dagens frågor“ införd artikel i Helsingfors Dagblad n:o 45 1889, undertecknad A. T. Fruntimmerskolorna kallades där „gengångare“ från den tid, då man arbetade för „den traditionella sanna kvinnligheten“, och såsom sådana påstodos de vara „utan praktisk betydelse för livet.“ Artikeln slutade med ett angrepp mot Svenska Fruntimmersskolans nya hus: man byggde upp „miljonpalatser åt dockhem“, i stället för att inrätta realskolor för praktisk kvinnlig verksamhet. Såsom skolans varma vän och under många år medlem av det angripa läroverkets skolråd införde Z. Topelius ett genmäle i tidningen Finland n:o 47. I ett av de många brev Elisabeth Blomqvist under en lång följd av år emottog av honom, talas utförligt om denna sak: han, som allt ifrån skolans början följt med dess verksamhet, tilltror sig, säges där, ha sakkunskap nog att intyga, vilken betydelse denna skola egt för kvinno-bildningen i vårt land.

I Elisabeth Blomqvists brev till brodern Anton lägger man vid denna tid märke till en viss

trötthet, ett visst missmod. Sålunda skriver hon den 29 december 1885:

Tidvals gripes jag av längtan att lemna alltsammans och fly till någon fristad i ensamheten. Men denna längtan torde vara lika litet berättigad som den att sjelfmant lemna lifvet, när detta synes oss för tungt. Krafterna må vara små eller stora, undandraga dem det gemensamma arbetet, för hvilket de äro ämnade, få vi väl ej!?

Den 2 mars 1886 skriver hon åter till sin bror om huru svårt det är „att vårda den inre lifsgnistan att den icke må slockna, när stormande motvindar upphäfvä sig! Att hålla modet uppe och stå fast i de påträngande meningarnas vågkast är en konst, som icke någonsin fullt utläres.“ Hon säger sig mången gång känna „det moraliska modet svikta“, fordringar och förhållanden kunna lätt växa en över huvudet och att då stanna kvar på en plats, „som man icke kan fylla, är ett förmätet företag, som aldrig kan försvaras.“

I ett brev av den 1 mars 1889 påpekar hon bristerna i statsskolans organisation och sin egen och den övriga lärarpersonalens ställning med hänsyn härtill:

Vi ha nog kämpat för högre mål och kämpa ännu, men det är icke vi som inrättat skolan och underhålla den

Medvetandet om behof i afseende å utveckling är icke klarnadt så hastigt. Tidsströmningarna slå stora vågor och föra med sig efter hand såväl godt som ondt. — Jag har ingenting emot att privata skolor inrättas, blott principerna äro de rätta och personerna, som sköta uppfostran, äro verkliga pedagoger, blott icke sträfvan går ut på isolering af de skilda individerna ur folkets olika lager. Kastväsendet är en öfvervunnen ståndpunkt och borde väl vara det uti ett demokratiskt land som vårt. — Icke bland de lägst stående lagren af folkets barn, som besökt vår skola, ha vi egt våra sämsta elever. De i sedligt afseende mest förderfvade — och dessa voro enskilda undantag — hörde till stånd, som åtnjuta högt anseende. Finge jag följa min personliga böjelse, ville jag hellre egna mig åt de mindre lyckligt lottade, än åt dem som betrakta skolan som ett nödvändigt ondt och förnämt se ned på densamma.

I den ivriga rörelsen för privatskolor, sådan den framträdde både i dagspressen och inom vida kretsar av samhället, såg hon också en fara för vår svenskspråkiga statsskolas framtid — en uppfattning, som man i våra dagar har tyckts benägen att godtaga. — En sammanfattning av de åsikter, till vilka erfarenheten under en livslång verksamhet lett henne, återfinner man i hennes inlägg i frågan om flickskolornas organisation vid Allmänna skollärarymötet i Helsingfors i juni 1893. På uppmaningen av möteskommis-

sionen att inleda den på programmet såsom n:o 4 upptagna frågan: „Vilken erfarenhet har vunnits, rörande lämpligheten av Fruntimmersskolornas närvarande organisation?“ svarade hon med utarbetandet av ett skriftligt referat. Det står utom allt tvivel, att hon genom detta referat ville en gång för alla klargöra och fastslå sin ståndpunkt i den under de närmast föregående åren så mycket omskrivna och omstridda frågan. De nya rösterna i tiden hade ju mången gång på det framstormande nyas hänsynlösa vis varit färdiga med ett utmanande djärvt: *Otez-vous en que je m'y mette!* Då referatet bättre än någon annan utläggning klargör Elisabeth Blomqvists ståndpunkt vid slutet av hennes pedagogiska bana och då det tillika innehåller ett förslag till en fortsatt utveckling av statsskolans framtida verksamhet, återgives här den väsentliga delen därav.

Sedan referenten begynt med att framhålla det rättvist högsinta tänkesätt, som gjorde sig gällande, då för femtio år tillbaka landets styrelse inrättade skolor för den kvinnliga ungdomen — ehuru den allmänna meningen ännu vid denna tid var föga gynnsamt stämd i fråga om kvinno- bildningen — framhåller hon de väsentligaste

förändringar, som småningom skett, beträffande läroplan och utvidgade kurser, samt fortsätter ¹⁾:

Genom en nu genomförd ändamålsenlig reorganisation av Fruntimmersskolorna skulle landets styrelse endast tillmötesgå allmänhetens önsningar.

Att en reorganisation av statens flickskolor är av behovet påkallad, har framhållits av många och även vid särskilda tillfällen av undertecknad, varvid förslag i dylikt syfte vid olika tidpunkter blivit till styrelsen inlämnade. Jag tror mig därför kunna försäkra, att kvinnobildningens sanna vänner önska en reform av de s. k. Fruntimmersskolorna. Deras organisation kan icke anses fullt motsvara nutidens berättigade fordringar på kvinnobildning.

Ett bevis härför äro de många under senaste tio år grundlagda privata, såväl sam- som flickskolorna, samt de privata vid statens skolor öppnade fortsättningsklasserna. Privata anstalter, vilka i högre grad än statens läroverk äro beroende av allmänhetens opinion, kunna därför även begagnas såsom ett slags barometer för utrönande av allmänhetens stigande och fallande intresse för bildningens sak. Härmed vare icke sagt, att den privata skolan i varje fall skulle rätt tyda tidens tecken och på bästa sätt tillgodose det växande bildningsbehovet. Privatskolans större frihet å ena sidan att, oberoende av författningar, organisera sina kurser efter förhållandenas krav, möjliggör visserligen ett snabbare framåtskridande i utveckling, men dess be-

¹⁾ Album utg. av forna elever vid Privata Lärarinneklassen och Fortbildningsläroverket. S. 44—50.

roende å andra sidan av allmänna opinionen tvingar stundom den privata skolan att foga sig i sådana från allmänhetens sida uppställda fordringar, vilka icke kunna betecknas såsom „absolut berättigade“. Det är därför av högsta vikt att staten fortfarande underhåller flickskolor, som kunna organiseras oberoende av tillfälliga stämningar i opinionen.

Såsom dylika tillfälliga opinionsyttringar kunna dock för ingen del de aktningsvärda, tidigare påpekade ansträngningar betecknas, genom vilka privata läroverk ofta med stora uppoffringar sökt tillgodose kvinnans sanna bildningsbehov. Tvärt om kunna de jämföras med de gångstigar man finner trampade över gräsmattor, där banade vägar ännu saknas. Likasom dessa stigar äro ett tecken att publiken sökt en ny, kortare och bekvämare väg till ett eftersträvat mål, så giva oss även privat-skolorna, främst samskolorna, ett bevis därpå att föräldrar i våra dagar vilja giva *alla* sina barn, såväl gossar som flickor, en likartad bildning, att de icke mindre för flickan än för gossen önska öppna väg till sanningens sökande vid landets högsta läroverk, vid högskolan.

När gångstigar under längre tid trampats av otaliga fötter, tillmötesgå myndigheterna vanligen allmänhetens önskan genom byggande av väg till det efterlängtrade målet. Vägens spärrande upphäver icke strävan. Ingen frukt eftersträvas ivrigare än den „förbjudna“. Allmänhetens uppskattande av studier för flickans övergång till universitetet har speciellt för härvarande Svenska Fruntimmersskola blivit kännbart därigenom att åtskilliga av dess mest begåvade elever överflyttats till någon av stadens samskolor, vilka alla erbjuda för ändamålet anordnade kurser.

Men äro väl läroverk ledande till högskolan behövliga för flickor? — Icke komma väl alla kvinnor att bedriva universitetsstudier? — Så hör man ofta tvivlaren fråga med tillägget, att de flesta kvinnor ingå äktenskap vid unga år och att den gifta kvinnan väl främst bör leva för familjen. — Ja, visserligen. — Kvinnan — icke blott den gifta, utan även den ogifta bör leva för och i familjen, den förra för egen familj, den senare för anhöriga eller värnlösa, som äro i saknad av anhöriga. Familjen såsom samhällets grundval bör uppbäras av varje samhällsmedlem, således även av varje kvinna, liksom även varje rättänkande man varken kan eller vill undandraga sig denna självfallna plikt. Kvinnan kommer visserligen av naturliga skäl att i de flesta fall mera än mannen egna en tidtals uteslutande verksamhet åt familjen, men detta faktum torde väl icke böra inverka på skolornas organisation. Ingen kan på förhand veta, vilken särskild uppgift livet tilldelar den enskilda. Icke varje yngling, som genomgår ett lyceum, söker sig väg till universitetet. Statistiken från särskilda manliga läroverk upplyser om att ett ingalunda ringa antal ynglingar avgå från lägre klasser för att egna sig åt praktiska värv i livet.

Då således underhåll av skolor för manlig ungdom med dimissionsrätt till universitetet icke göres beroende av omständigheten att icke alla lärjungar begagna sig av denna rättighet, torde ett likartat förhållande vid flickskola icke kunna anses såsom skäl för vägran att bereda kvinnan tillfälle till högre studier, om individuella anlag och böjelse därför hos henne förefinnas.

Den djupaste och mest beaktansvärda grunden till tvekan att för kvinnan möjliggöra samma obegränsade frihet, lättnad och tillfälle till förberedelse

för övergång till universitetet, som åtnjutes av mannen, torde kunna sökas i farhågan att kvinnan genom vetenskaplig bildning kunde förlora sin egentliga natur eller det man kallar kvinnlighet. Om vetenskaplig insikt med nödvändighet för kvinnan medförde förlust av de egenskaper, som i ädlaste mening betecknas såsom kvinnliga, om mildhet, deltagande, välvilja, ömhet, offervillighet och ett varmt och kärleksfullt sinnelag skulle utbytas mot dessa egenskapers motsats, vore förlusten i själva verket oersättlig. Men medför sanningens kunskap verkligen dylik omgestaltning av kvinnans väsen? Om detta vore fallet, skulle den okunnigaste bland kvinnor vara den fullkomligaste kvinna, då varje bråkdelen av kunskap väl måste medföra en motsvarande bråkdelen av metamorfos av kvinnans väsen.

En dylik metamorfos borde dock behöva lika litet befaras av intelligensens näringsmedel som den befaras av den lekamliga födan. Bror och syster erhålla sin första näring ur samma näringskälla och begagna sig livet igenom utan åtskillnad av samma slag av näringsmedel. Emellertid förarbetar envar av dem den likartade födan på sitt individuella sätt. Den ena uppbygger därav en manlig, den andra en kvinnlig kropp.

Då erfarenheten dessutom ådagalagt, att en missbildning av kvinnans andliga väsen ingalunda är en nödvändig följd av hennes högre vetenskapliga bildning, då vetenskapligt bildade kvinnor till ett icke obetydligt antal i olika länder visat sig kunna förena en rikt utvecklad intelligens och omfattande vetenskapliga insikter med det sinnelag och de egenskaper, som anses karaktäristiska för den

ädla kvinnan, synes att en reorganisation av Fruntimmersskolorna i överensstämmelse med nutidens fordringar icke behöver ingiva farhågor.

Att framlägga ett i detalj utarbetat förslag till reorganisation av landets Fruntimmersskolor synes mig icke ingå i det mig ombetrodda hedrande uppdraget att referera den till överläggning vid Allmänna skolläramötet under n:o 4 fastställda frågan, varför jag med hänsyn härtill och till den knappt tillmätta tiden endast tillåter mig att framhålla följande, nämligen

1) att Fruntimmersskolornas lärokurser erfordra en genomgripande reorganisation, vilken lämpligast kunde genomföras i ungefärlig överensstämmelse med reallyceernas kurser, 2) att Fruntimmersskolorna borde utvidgas med för ändamålet erforderligt antal klasser, 3) att kurserna borde anordnas sålunda: a) att elever, som sådant önska, finge tillfälle till förberedelse för övergång till universitetet, b) att elever, som önska tidigare avgå från läroverket för övertagande av praktiskt värv, med övriga elever kunde genomgå en på tredje eller fjärde skolklassen relativt avslutad kurs, 4) att inträde i läroverket underlättas genom terminsavgifternas nedsättande till samma belopp som terminsavgifterna i manliga lyceer, 5) att friplatsernas antal icke inskränktes till de fyra högsta klasserna, utan liksom under föregående tider, på grund av attesterad medellöshet, oberoende av elevmängden beviljades elever på alla klasser, inclusive de två förberedande i sjukklassiga skolor.

För den händelse ovan antydda förslag till reorganisation icke kunde genomföras samtidigt i alla landets Fruntimmersskolor, synes det i hög grad önskvärt, att kurserna å Fortbildningslärover-

ken anordnades så att de jämte utbildning för lärarinnekallet möjliggjorde förberedelse för avläggande av studentexamen, ävensom att Fortbildningsläroverken beviljades dimissionsrätt till universitetet.

IX

LIVET I HEMMET OCH PERSONLIGA DRAG.

Skolarbetet lade för det mesta så helt beslag på Elisabeth Blomqvists tid, krafter och tankar, hon satte så in hela sin personlighet i detta arbete, att man nästan glömmer att hon också tillhörde hemmet och familjen, man frestas att betrakta skolan som hennes härd, hennes hem, ehuru hon i själva verket var mycket hemkär och varmt fästad vid släkt och gamla vänner. Redan på 1860-talet hör man henne i breven till Steinmann beklaga, att hon av skolan hindrades från att såsom hon hade önskat deltaga i familjelivet. Hon omnämner (den 7 januari 1867), att hennes syskon och några

vänner plögade samlas till gemensam läsning, men huru gärna hon än hade varit med, så förunnades henne dock högst sällan tid därtill.

Under en följd av år emottogo systrarna Blomqvist i sitt hem unga flickor såsom pensionärer, mestadels elever i deras privatskola eller Fruntimmersskolan. Då den förstnämnda skolans verksamhet 1869 upphörde, egnade sig Sanny Blomqvist företrädesvis åt vården av dessa ungdomar, som bebodde en i det närgränsande huset upphyrd våning, vilken genom en dörr blivit förenad med den lokal Fruntimmersskolans föreståndarinna innehade. Då under tidigare år Sanny Blomqvist för sin angripna hälsas skull en längre tid vistades i Schweiz, övertogos omsorgerna om pensionärerna av de hemmavarande systrarna. I ett av breven till Steinmann läser man (den 4 mars 1868):

De åtta barnen i hemmet giva naturligtvis envar mer att göra. Då jag nu på aftonen höll på med ett sömnadsarbete, gick det lätt att samla dem omkring mig till läsning. De läsa på franska „Le monde, le vaste monde“ av Elisabeth Wetherell och översätta fritt. Så hava vi en dubbel vinst. Språket läres och den moraliska uppfostran underlättas.

Det är en svårlöst uppgift att fortsätta en annans

påbörjade verk. I konsten håller man det för omöjligt att fortsätta utformandet av en annans påbörjade tavlor eller musikaliska tankar — i uppfostran måste man däremot fortsätta det som andra gjort till hälften. Det blir ett evigt lappande och utfyllande; ibland felar här, ibland där en grundval; ibland ligger en sten i vägen och hindrar eller omöjliggör fortsättningen och måste först skaffas ur vägen, innan något kan fås till stånd.

I breven återfinner man ofta skildringar av sådana små tilldragelser, som i och för sig äro av ringa betydelse, men som under alla tider i hemlivet ha sin särskilda plats och som, räddade undan glömskan, bidra till att återgiva hemlivets tidsfärg. I ett brev av den 18—19 februari 1871 omtalas en födelsedagsfest. Inom familjekretsen skämtades ofta över det märkliga sammanträffande, att Elisabeth Blomqvist blivit född samma dag den av henne så högt beundrade store pedagogen Pestalozzi gick bort från jordlivet. Hennes vän Steinmann brukade skämtsamt förklara saken på följande sätt: „Då du kom till världen, förargade han sig så att han dog.“ Hon själv föredrog att tyda saken på annat vis: „Hans ande gick från honom över i mig“. — Detta stående skämt gav stoff till den omnämnda lilla familjefesten.

Min födelsedag firades på kvällen av mina syskon med ett litet skämt, vilket var en fullständig överraskning för mig. Plötsligt spelades på flygeln upp ett stycke ur Offenbachs „La belle Hélène“ — jag satt med ryggen mot instrumentet i den stora gungstolen och då jag såg mig om, trädde Anna fram i grekisk kostym med en lagerkrans på huvudet såsom Pytagoras och sjunger såsom kollega till mig en lyckönskan. Därefter föreställer han för mig reskamraterna, som jämte honom nedstigit från himmelen för att besöka mig. I gammaldags lång, grön rock, grann, rosig väst, röda trikåer och skor, vit peruk med stångpiska och pudrat skägg framför — den gamle Pestalozzi sin lyckönskan till mig på tyska — och i elegant gammaldags sammetsrock, knäbyxor, vita strumpor etc. etc. håller därefter Rousseau ett tal på franska — på vers — samt föreställer sin myndling Émile, som står vid hans sida och troget gör efter var och en av lärarens rörelser. Också Émile bär en kostym från samma tid och visar oss den fine markisen i 13-års åldern.

Brevskrivarinnan nämner namnen på de uppträdande i det lilla födelsedagsskämtet och säger, att aftonen sedan förflöt mycket muntert i kretsen av närmaste släktingar och vänner.

I systrarna Blomqvists hem hördes ofta musik och sång. Själv hade Elisabeth Blomqvist aldrig idkat musikens konst, men njöt som åhörare; systemen Sanny var musikalisk och spelade väl piano och den yngsta systemen, som i utlandet

bedrivit sångstudier, egnade sig under tidigare år åt sågundervisning. En liten sång- och musikförening, till vars stiftare hon hörde och som bland sina medlemmar räknade flere inom det dåtida musikaliska livet i Helsingfors kända personer, ss. fröken Emelie Mechelin, fru Therese Hahl och hennes man, kapellmästaren N. B. Emanuel m. fl., sammanträdde på 1870-talet ibland till musikmöten i detta hem. Och även utländska artister, som konserterade i Helsingfors, läto mången gång under glad samvaro med det gästfria hemmets värdinnor och deras släktingar och vänner här höra vacker musik.

Somrarna tillbragte Elisabeth Blomqvist och oftast även hennes systrar under en lång följd av år tillsammans med familjen Steinmann. I början av 1860-talet bodde hon, såsom tidigare omtalats, på Villinge och sedan, med undantag för sommaren 1865, då hon befann sig i utlandet, på en villa i Rättijärvi invid Saima-kanal. I sällskap med familjen Steinmann företog hon under sommaren 1869 en färd till Tyskland, där de uppehöll sig företrädesvis i Dresden och Sachiska Schweiz. Sommaren 1870 tillbragtes på Rongas invid kusten i närheten av Viborg

och sommaren 1871 på villan Taipale invid Saima kanal.

En följd av samvaron under sommarmånaderna blev, att den flitiga korrespondensen avstannade och att man således icke då är i tillfälle att på samma vis följa med det dagliga livets gång, med arbete och tankar som under årets övriga månader, då alla händelser av vikt i skolan och många av hemmets och familjekretsens små tilldragelser så livfullt avspegla sig i breven och bidra till kännedomen om den personliga utvecklingen, den i vilken livsgärningen har sitt fäste och sin innersta rot. Ibland händer det i alla fall att, då brevskrivarinnan under kalla, mörka vinterkvällar efter dagens trägna arbete låter sin penna löpa över papperet till samspråk med den förtrogne vännen, något minne från den förgångna sommaren dyker upp för tanken och omtalas i breven, eller att någon plan för den med glada förhoppningar emotsedda sommaren lockar henne till att frammana bilder av livet på landet. Somrarna emotsågos av henne med lika stor fröjd som någonsin av hennes lärjungar, då de långa, sköna sommardagarna hägrade för fantasin. När våren nalkas, tar sig ofta hennes glädje över

sommarens skönhet och sommarens ljus och sol och luft uttryck i breven. Den 7 maj 1866 läser man:

Vid „Stormklippan“ på Villinge, där har luften vingar och strömmar formligen emot en, så att man känner det djupt in i själen, och då vågen slår högt mot stranden och sprutar sitt pärlregn över oss, tränger mången droppe ända till hjärtat och kommer det att jubla högt. Det ger nerverna spännkraft och gör själen ung.

Över huvud taget torde sommarlivet på landet för systrarna Blomqvist och familjen Steinmann gestaltat sig ungefär på samma sätt som den tidigare beskrivna vistelsen på Villinge. Det skänkte skolföreståndarinnan en stor njutning att få leva ute i naturen, att i härligt friluftsliv få utbyta det instängda livet inom fyra väggar, vilket hennes ömtåliga hälsa vintertiden alltid tvang henne till, och att få skaka av sig skolarbetet med de många praktiska bestyren, som vidhängde föreståndarinneämbetet. Ferietiden blev likvisst även en väl använd arbetstid, men det arbete den utfylldes av var tillika en vederkvickande verksamhet. Den 11 september 1869 skriver hon till Steinmann därom:

Dessa sköna, stilla timmar, då du hämtade fram tankarna ur din tankeskatt och, i det du under visade mig, nedlade dem i min själ, då jag å min sida sökte framdraga mina tankar för att låta dig bedöma dem, då var jag lycklig, om du ibland sade, att några av mina tankar hade lett dig till nya tankar. Vackra utbyte av tankar! därvid jag alltid var den vinnande parten, emedan du hade att ge så mycket mer än jag.

Då man av breven ser, huru omfattande dessa studier voro, känner man sig ovillkorligen imponerad av den arbetshåg, den kärlek till vetande och framåtskridande, som detta feriearbete vittnar om. Det bär också vittne om en klok och omtänksam arbetsfördelning. Elisabeth Blomqvist arbetade i allmänhet långsamt, hon skulle under terminerna knappast hunnit med det mått av arbete, som skolan krävde, tillökat med det som Privata Lärarinneklassen, stadd i kraftig utveckling, gjorde anspråk på. Efter den i Dresden tillbragta sommaren 1869, då det vanliga feriearbetet försummats, skrev hon i ett av sina brev, att verkningarna härav på ett föga angenämt sätt skönjdes under den följande vintern.

De långa sommardagarna lämnade ju ock tid övrig till längre eller kortare promenader och utfärder. Till sällskapet, som företog dessa ut-

flykter, hörde en talrik ungdomsskara, livfull och rörlig både till lands och sjöss. Man rodde i båtar ut till någon vacker holme eller grönskande udde, man fiskade och badade, man levde ett otvunget, glatt friluftsliv. I ett brev till en av sina systrar omtalar Elisabeth Blomqvist (den 10 juli 1870), att då hon och Steinmann promenerade på morgnarna, hade de begynt „rensa vägarne i skogen“. Han arbetade med yxan och hon släpade bort kvistarna. „Denna rörelse bekommer oss förträffligt, så att appetiten omöjligt för mig åtminstone kunde vara bättre.“

Sommaren efter Steinmanns död 1872 vistades hon tillsammans med hans änka och barn i Münster am Stein invid Kreuznach, sommaren 1873 företog hon den utländska studieresan, som varade ända till årets slut. De följande somrarna bodde hon och hennes systrar på olika ställen i skärgården nära Helsingfors: på Bodö, Storms och Torsvik. En del av sommaren 1876 stannade hon i Helsingfors för att ordna skolans avdelning på den första allmänna industri- och konstutställningen och reste sedan för några veckor till kurorten Modum i Norge. Därefter valdes vanligtvis för stärkande av hennes och

hennes systrars hälsa någon inhemsk eller utländsk badort till vistelseort under sommarferierna. I hemlandet bodde de sålunda flere somrar i Nådendal och Hangö och senare även i Hyvinge och Malm.

Medan åren gingo och de läroverk, för vilkas ledning Elisabeth Blomqvist bar ansvaret, utvidgades och förstorades, ökades i betydande mått hennes arbetsuppgifter. Förarbetena till det nya skolhuset lade under långa tider beslag på den tid, som det egentliga skolarbetet lämnade ledig, och med den stora, nya skollokalen följde sedan många nya omsorger, emedan till föreståndarinnans åligganden även hörde det att vara skolans ekonom. Pennan, som tidigare så ofta och träget sänt ut brev till syskon och vänner, togs allt mera i anspråk av officiella skrivelser, räkenskaper och redovisningar. Redan den 6 augusti 1875 hör man Elisabeth Blomqvist sucka i ett brev till en av systrarna: „Min penna går ej som förr numera“. Till det yttre bli händelserna i hennes liv alltmer likasom ett med hennes läroverks öden. Breven bli sällsyntare och mycket sällan omtalas i dem något konsert- eller teaterbesök eller eljes någon förströelse, som hon varit med om — med un-

dantag för skolans festligheter. Hon fick ytterst sällan tid till att besöka även närmaste släktingar och gamla vänner. Endast under julferierna hände det att pedagogik och kansligöromål skötos åt sidan och julstämningen fick makt över henne i släktingars och vänners krets.

Julaftonen firade systrarna Blomqvist under 1860- och förra delen av 1870-talet vanligtvis tillsammans med familjen Sederholm, senare i familjen Westermarcks hem. På julaftonen kunde Elisabeth Blomqvist glömma alla skolbestyr och kunde glädja sig liksom de unga åt att det var fest och jul med gran och ljus och julklappar. Då hon den mörka, kalla vinterkvällen på sitt långsamma vis steg in i tamburen, väl ombonad och insvept i sin stora rävskinnspäls och väl försedd med schalar och muddar, var det för den otåligt väntande barnskaran signalen till att nu fingo ljusen i granen tändas och nu kunde julfirandet begynna. Julklapparna voro ofta åtföljda av lustiga verser och påskrifter, som högtidligt upplästes och alltid mycket roade henne. Hon själv skrev också julklappsverser och försåg alltid gärna en gåva med en vänlig tillegnan. Juliaftonen kunde också den sedvanliga respekten, som hos släktens ungdom alltid blandade sig

med tillgivenheten för vår „moster Lilli“, glömmas och skjutas åt sidan och skämtet flödade otvunget, ystert och fritt isynnerhet under aftonmåltiden vid det långa julbordet. Någon högtidskväll — under många år var det nyårsaftonen — samlades släktingarna i hennes och hennes systers hem, där även julgranen stod smyckad och tänd. Ibland hände det också att i kretsen sågs någon av de unga pensionärerna, som bodde alltför avlägset för att kunna resa hem till julen, eller någon av Elisabeth Blomqvists lärjungar och skyddslingar, som intet hem egde och därför vänligen blivit inbjuden att i hennes hem fira högtidsaftonen. I de många årens julbrev, som hon regelbundet skrev till sin broder Anton, ser man huru julstämningen tar henne fången; och som en värmande våg går genom dem, ju längre åren framskrida, minnet av forna tiders julfirande i det så högt älskade barndomshemmet. I ett julbrev av den 22 december 1891 läses:

Måtte alla våra ljufva ungdomsminnen åter hägra för vår syn vid de tindrande ljusen och dessa minnen sjelfva vara våra goda englar, intill dess den sista julgranen tändes för oss i tiden!

Och i ett julbrev av den 27 januari 1893 läser man:

O, dessa lyckliga dagar, huru gerna man tänker tillbaka på dem! Måtte de återkomma, kan man icke önska, endast måtte de länge lefva upp ånyo i lefvande hågkomst och följas af nya lyckliga dagar, lyckliga genom samma goda stämning!

I sätt och uppträdande hade Elisabeth Blomqvist något på en gång förbindligt, värdigt och förnämt. Hon egde världsvana och människokännedom; genom sin stora språkkunskap hade hon under sina resor i utlandet kommit i beröring med många betydande personer och hennes ställning i hemlandet satte henne i tillfälle att lära känna många slags människor i mycket olika samhällsställning. Hennes yttre person var tilldragande, man måste ovillkorligen känna sig fångslad av detta huvud med de icke regelbundna, men fina och uttrycksfulla dragen, de klara, i brunt skiftande ögonens vackra blick, som ännu i sena år kunde lysa av ungdomlig hänförelse, och det vågiga håret, som hon bar i lockar. Gestalten var av medelhöjd, snarare kort än lång. I ungdomen såg hon mycket bra ut, var fint byggd och graciös; som äldre blev hon fet och rörde sig långsamt och avmätt, men rörelserna hade bibehållit något behagfullt, särskilt fäste man sig vid de vackert formade,

mjuka händernas rörelser. De i denna levnadsteckning införda porträtten återgiva ganska troget hennes yttre drag under olika tider.

Lika litet som en människas utseende och gestalt livet igenom förbli desamma, lika litet förblir ju den inre varelsen oförändrad. I de många i denna levnadsteckning anförda utdragen ur Elisabeth Blomqvists dagböcker och brev framträder hon för läsaren såsom en i unga år svärmiskt anlagd ung flicka, i många avseenden en representant för denna tid. Genom förhållandenas omutliga krav ledes hon ut till den livets och arbetets vädjoban, där personligheten formas och utvecklas; att hon icke kvarstannar i beroende av andra utan bryter sig sin egen väg, därutinnan höjer hon sig över tidsförhållandena, sådana de då ofta gestaltade sig för kvinnorna, och blir banbryterskan, som går emot framtiden. Under arbetet — både det som gav bröd och det vars vinst var personlighetens utveckling — blir ett av de mest framträdande dragen hos henne den starka, okuvliga viljan, som av intet låter sig avskräckas. Det tycktes för henne knappast givits något, som kunde kallas „omöjligt“, ifall hon fått klart för sig att det måste genomdrivas. Naturligtvis var det

hon ville icke ofelbart, naturligtvis kunde hon som andra taga miste om mål och medlen att uppnå dem, men om hennes strävanden kan alltid sägas, att de voro sällsynt oegennyttiga; själviska syften, avseende egna fördelar, voro henne fullkomligt främmande. Hennes kraftfulla vilja hade en medryckande inverkan på andra, för ungdomen egde hennes idealitet i uppsåtet något inspirerande, något tändande. „Minnet av denna hänförelse är ett av de bästa minnen hennes elever föra med sig genom livet“, skrev en av dem efter hennes död. Motståndare funno mången gång hennes viljestyrka besvärlig och gåvo den då naturligtvis en annan benämning. På svaga, vankelmodiga eller blyga karaktärer kunde den också verka nedtryckande. Såsom ofta händer med pedagoger i en ledande ställning blev hon van vid att hennes omgivning underordnade sig och visade hörsamhet och det kunde också hända, att hon icke alltid godkände en ärlig opposition. Men i fråga om forskning och kunskapstillegelse ha hennes forna elever intygat, att hon aldrig uppdrog några hämmande gränser, aldrig uppträdde som auktoritet.

Hennes viljestyrka hade kunnat bliva hårdhet, om icke därjämte hos henne i hög grad utveck-

lats den medkänsla, den djupt kvinnliga moderlighetskänsla, som samtidigt drev henne till att vårda, stödja och omhulda dem som kommo inom hennes starka viljas maktområde. Hon egde ett sangviniskt sinnelag och såg i allmänhet människor och förhållanden i en ljus och förhoppningsfull dager, om än under senare år livet helt naturligt något kom att lägga sin dämpare över detta ljusa lynnesdrag. Ledd av sin livliga känsla blev hon subjektiv och det kunde även inverka på hennes bedömande av människor och förhållanden; då hon fann något gott, kunde detta bliva ansett för det bästa möjliga. Hon uppgick så helt i sin livsgärning och vad som sammanhänge därmed ställdes av henne så fullständigt i första planet att allt annat måste vika därför. Hon tycktes aldrig trött att tänka därpå, hon tycktes aldrig få nog av att begrunda och avhandla sådant som hänförde sig därtill. Ibland kunde hon ge småsaker en vikt och betydelse, som andra hade svårt att förstå, och hennes noggrannhet och ordningsinne föranledde henne att ibland offra mera tid på utförandet av en sak, än den syntes förtjäna. För det hon ansåg viktigt, måste allt annat vika, hon kunde i obegränsat mått giva

sin tid därtill och även taga andras tid i anspråk. Denna omständliga noggrannhet blev en av orsakerna till att hon arbetade långsamt. En annan var den — ofta framhållen av henne själv — att hennes tanke icke var snabb, hennes tankegång egde intet av denna lekande lätthet och fyndighet, som fransmännen oöversättligt benämna esprit.

Jämte den kraftfulla viljan och den omhuldande moderligheten framträder hos Elisabeth Blomqvist som en bestämmande, en avgörande livsmakt även en djup religiös känsla. Här har redan förut framhållits, huru det religiösa draget i tidiga år kunde spåras hos henne och huru senare hennes livsverksamhet fann fäste och näring i hennes gudsmedvetande; även arten av detta gudsförhållande har angivits. Hennes religiösa övertygelse skänkte henne en outrotlig tro på livets goda makter, en fast förlitan till ljusets slutliga seger över mörkret, över det låga, det fula, det onda i världen. Också livets sorger kunde i denna övertygelses ljus förklaras, kunde i kraft av den genomkämpas och övervinnas. Några efter Steinmanns död nedskrivna tankar, återfunna i hennes anteckningsbok, låta denna övertygelse klart träda i dagen.

Den 10 dec. 1872. Sorgen efter hädangångna är lik den ömhet man hyst för dem.

„*Veta*“ — veta Guds hemlighet, den han allena förbehåller sig, det är en inbillning att tro sig veta.

Tro, förtrösta, förlita på det som man icke vet, det är det riktiga ordet — icke veta. „Nu se vi genom ett mörkt tal, men sedan ansikte mot ansikte“. Tron försvinner då för det omedelbara veta, hoppet på det som vi trott har blivit då uppfyllt och försvinner även — endast kärleken kvarstår, emedan den ej kan försvinna för det omedelbara vetandet, den blir högre, rikare blott genom vetandet. Därföre är kärleken evig — därföre uppgår kärleken redan här — ty det eviga sträcker sig såväl över tid som evighet — men vårt vetande är ej evigt. — *Vetandets början* i fråga om evigheten och Gud heter i tiden *aning, viss förhoppning på det man icke ser och dock tror* — i evigheten först blir denna förhoppning visshet = *veta*. —

Överse det hela av ett upplevat liv kan man först en lång tid efter det genomlevade. Översikt vinnes först när känslornas jämvikt medgiva tankarnas klarhet.

Aldrig har jag ansett mig ha rättighet att söka tröst i någon inbillning. — Så gärna jag än ville stå i umgänge — *omedelbart umgänge* med de hädangångne — anser jag ett dylikt umgänge bestå i en föreställningens självskapelse, som icke motsvarar sanningen. *Icke ens för vinnande av tröst ville jag blanda bort min själ med några villo-*

meningar. Ett umgänge vet jag av, det är umgänget med de tankar den hädangångne tänkt, de känslor, som livat honom, men dessa tankar finnas i min egen själ, bevaras i min egen ande och dem lever jag ånyo igenom, ur dem drar jag slutsatser, huru han i vissa fall skulle råda och leda mig, i fall han ännu funnes på jorden, och så till vida fortsattes det umgänge, som här begyntes, för att i sin fulländning anknytas, när evigheten upplåter sina portar för mig. Sålunda är umgänget evigt.

Gärna tänker jag mig möjligheten att de hädangångna kunna hava del av det som vi här göra eller tänke, att de förnimma våra känslor. Men icke vågar jag säga, att jag tror därpå, då ingenting berättigar mig därtill. Jag säger: „Kanske är så fallet“ — och om så är, bör jag så mycket mera sträva att motsvara de förhoppningar de haft om oss, så mycket mer bidra — om möjligt — till den sällhet de njuta. Kunna de deltaga i mitt liv, kunna de fröjdas eller oroas över mitt framåtgående, så mycket mera bör jag vara vaksam att de få se in i ett redligt hjärtas strävanden

Tidigare har även påvisats, huru Elisabeth Blomqvist i ungdomsåren oroligt sökande och frågande ville finna överensstämmelse mellan sin religiösa övertygelse och det som tidens nya religionsforskning fört fram i dagen och gjort gällande i strid med kyrkans lära. Senare i livet förefaller ett sådant sammangående för henne förlorat betydelse. Ju klarare hon såg för sig den väg hon hade att gå i livet, ju fastare

den övertygelsen tillväxte hos henne, att hon genom att helt och fullt egna sig åt sitt värv följde den Eviges vilja, dess mindre vikt syntes hon fästa vid dogmerna. Om den starka religiösa underströmmen i hennes livsåskådning även under senare år vittna flere i hennes brev till brodern Anton nedskrivna tankar. Den 30 december 1884 skriver hon till honom:

En tid utan sorger, en samvaro utan skilsmessa, en herrlig oafbruten utveckling, det kunna vi tänka oss och önska, men *här* finna vi det ej; det måste väl gifvas svar på vår fråga och tillfredsställelse för vår längtan. — Jag hör, som Ni ser, ännu till den skola, som bortom tiden hoppas finna ett lif full[t] av individuel sällhet. Icke bero vi av det stoft, som omger den sökande anden, på så sätt att stoftet vore allt. Detta stoft är medlet blott för det högres daning.

Då hon flyttat in i sin nya lokal i det nya skolhuset, beskriver hon (den 22 december 1885) för brodern sin glädje över den präktiga bostaden:

Himlens under se vi öfver en vidsträckt horizont och kunna följa med blicken solens upp- och nedgång. Måne och stjernor äro våra grannar och vi

nicka åt hvarandra morgon och qväll. Hjertat känner sig upphöjdt öfver småtrasslet vid våra fötter och man känner sig mera böjd att förgäta led-samheter och svårigheter.

Dessa äro mina dagliga tankar hvar gång jag blickar ut från våra höga fönster och dertill anknyter sig den innerliga önskan, måtte man tillvexa i kraft och förmåga för att kunna fylla de ökade uppgifterna.

I ett nyårsbrev till brodern (den 30 december 1890) framkastar hon frågan, vart alla år taga vägen, vad det är vi kalla det förgångna och vad det tillkommande? Hon vill besvara frågan med att vi städse leva i evigheten:

Förr och nu och kommande tid äro en enhet — oförklarlig gåta i sig är tiden såväl som rummet. Hvarje svar är en omskrifning af gåtan. Lösningen hoppas vi få en gång på livvets stora hemlighet. Till dess gäller det att bida och fylla det oförklarliga, tid och rum, på sätt som vårt innersta väsen bjuder.

Och den 12 juli 1891 talas i ett brev till brodern om kära vänner, som gått hädan:

De kära lefva endast i vårt minne — men visserligen där på ett ovanskeligt, andligt sätt. Där kunna de aldrig dö. Öfverhufvud kan ju ingenting

som *är* bortfalla ur verldsalltet. Allt det som *var*, *är* där ännu, blott under annan, för våra sinnen icke förnimbar form. Denna stora hemlighet, som ingen varelse i jordisk omklädnad kan förklara, måste väl en gång bli förklarad, när icke det sinliga mera binder oss. Vi, jag — kunna icke tänka oss förintade och förstår jag därför icke Indernes Nirvana.

Den vidsynt frigjorda uppfattning, till vilken Elisabeth Blomqvist under sitt livs kraftfullaste arbetsdag hunnit i fråga om förhållandet mellan vetande och religiös övertygelse — en ståndpunkt, som det särskilt ligger vikt vid att klargöra, då skildringen gäller en ungdomens ledarinna — framträder med all önskelig tydlighet i en liten episod ur skollivet, vänligen meddelad av professor J. A. Palmén.

Vid vårterminens början 1879 hade professor J. A. Palmén av Privata Lärarinneklassens föreståndarinna blivit anmodad att för klassens elever två gånger i veckan hålla föredrag i zoologi — om däggdjur och fåglar. Han hade icke förut undervisat i någon skola och kunde från sin egen skoltid egentligen endast erinra sig, huru man *icke* borde undervisa naturalhistoria. Men då undervisningen gällde mer utvecklade elever än skolbarn och då han var övertygad

om att ämnet kunde verka uppfostrande på utvecklingen av de unga lärarinneelevernas hela personlighet — icke enbart öva deras minne och iakttagelseförmåga — så samtyckte han till förslaget. Både läraren och föreståndarinnan uttalade därvid var sin önskan, beträffande denna undervisning. Han önskade, att hon åtminstone under de första lektionerna skulle vara närvarande för att, såsom han sade, kunna giva pedagogiska vinkar och råd åt en ovan pedagog. Hon å sin sida hoppades, att i undervisningen icke skulle indragas den vid denna tid så häftigt omstridda darwinismen. Han samtyckte därtill så mycket hellre, som han även såsom universitetslärare icke plägade dogmatiskt predika denna lära.

För sin undervisning uppställde läraren planen att under varje lektion framhålla och söka tydliggöra någon viss idé, vilken genom utvecklingen av egenskaper hos den då behandlade djurgruppen blev framträdande och syntes särskilt förkroppsligad och realiserad i naturen, t. ex. hos människan förnuft, talförmåga och handens byggnad, hos aporna människolikhet och samliv i grupper, hos rovdjuren tändernas överensstämmelse med näringen, hos husdjuren ge-

nom kultur för olika ändamål framkallade sär-
märken o. s. v.

Föredragen varade hela vårterminen. Under några av de första lektionerna var föreståndarinnan tillstädes, sedan icke mer, förmodligen hade hon icke tid därtill. Läraren var mycket intresserad av undervisningen, lärjungarna voro det likaledes och visade sig bra kunna följa med. Då fråga blev om hov- och klövdjuren samt våra husdjur, måste *boskapsraserna* beröras och vid redogörelsen betonades då, att man omsorgsfullt utväljer rasdjur i syfte att förädla rasen — att människan således i *sitt eget intresse* anställer urval, selektion. Vid detta kända faktum kunde föredragaren naturligtvis icke stanna, utan redogjorde i detta sammanhang för att även i naturen själv ett urval uppstår av de bästa — i något visst avseende bästa — individerna, vilka under svåra omständigheter äro de hårdigaste och de som bäst slå sig igenom, och att sålunda ett *naturligt urval*, selektion, uppstår i *artens* eget intresse. Detta naturliga urval bildade grundtanken för en mycket känd lära inom naturalhistorien, nämligen den att arterna utvecklats *just genom sådant urval* till sådana de nu voro. Detta var kärnan i darwi-

nismen. Och det var bättre, ansåg föredragaren, att inhämta detta ur naturalhistorien än ur avdelningen för „varjehanda“ i dagspressen, där mången gång darwinismen påstods vara identisk med framställningen av människan som en bättre sortens apa.

Omedelbart efter lektionens slut uppsökte professor Palmén föreståndarinnan och avgav en bekännelse: han hade brutit den ingångna överenskommelsen. Det ogillande han väntat från hennes sida, uteblev emellertid, hon var fullt belåten och förklarade sig icke hysa minsta tvivel om att framställningen varit anorlunda än den bort vara. Undervisningen fortsattes därefter hela vårterminen och först då föredragaren avslutat kursen, omtalade Elisabeth Blomqvist för honom det som följer.

Strax efter det han besökt henne och redogjort för sin framställning av darwinismen, hade två av lärarinneklassens elever kommit till henne med anledning av det nyss åhörda föredraget. Efter lektionens slut hade alla åhörarinnor stannat kvar och ivrigt med varandra avhandlat saken. De båda unga flickorna, som uppsökte föreståndarinnan, gingo i skriftskola hos en högt ansedd teologie professor och hade

där hört Darwins lära omtalas på ett varnande och ogillande sätt, väsentligen avvikande från vad de fått höra under lektionen i zoologi. Vad skulle de nu tro? Vilken av deras båda lärare hade rätt, vilken orätt?

Med lätt förklarlig spänning frågade professor Palmén, vad svar de spörjande fått. Elisabeth Blomqvist svarade, att det innehållit ungefär följande tanke: Om två redbara personer i en fråga komma till mycket olika slutpåståenden eller framställa sina åsikter i saken alldeles olika, så böra vi ej tro, att någondera av dem vill föra andra vilse genom oriktiga upplysningar, utan snarare att vardera ser saken *ur sin synpunkt*, ty ett ämne kan i så fall te sig olika. Ingen kan säga vilkendera åsikten en annan bör omfatta. Det tillkommer varje tänkande människa att, sedan hon varsnat olikheten, överlägga med sig själv och, så vitt möjligt är, själv avgöra vad hon anser riktigt.

Professor Palmén tackade hjärtligt för denna utläggning av saken och, då han nu omtalade denna händelse, framhöll han, att Elisabeth Blomqvists här ådagalagda uppfattning utvisade, att „hon hade en upphöjd, frisint och storsin-

nad tanke om både forskning och undervisning och en ovanlig tillit till att sanningen tager sig fram utan att behöva dekreteras som dogm“.

K R A F T E R N A S V I K A .

Genom de nya skolformer — samskolor och privata flickskolor med kurser ledande till universitetet — som uppstått på 1880-talet, kommo statens Fruntimmersskolor att delvis förlora den ledande ställning de intagit i fråga om den kvinnliga ungdomens uppfostran. På 1890-talet begynte frukterna av de nya läroverken visa sig. Samskolornas kvinnliga elever gingo jämsides med sina manliga kamrater till studentexamen och inskrevo sig vid universitetet. Samhällsförhållandena vidgades, för kvinnorna öppnades nya banor, visserligen var man ännu långt ifrån social likställighet mellan könen,

men tidens friska vindar hade blåst bort många gamla fördomar och i det allmänna medvetandet vidgades uppfattningen om kvinnans ställning i samhället och arbetet att förbättra den tog nya former i anslutning till ledande idéer med hem-ortsrätt i Amerika, England och Skandinavien. År 1884 hade Finsk Kvinnoförening börjat sitt arbete för höjandet av kvinnornas sociala ställning och 1892 grundades Kvinnoaksförbundet Unionen, som förmedelst samarbete av män och kvinnor ville „verka för förbättrande av kvinnans uppfostran, utvidgande av hennes arbetsområden och höjande av hennes ställning i samhället och det medborgerliga livet, till gagn för hela samhällets sunda utveckling“.

Dessa kvinnornas nya strävanden hälsades av Elisabeth Blomqvist med varmt intresse, men till något aktivt deltagande i föreningsarbetet förslogo för henne icke mer tid och krafter. Hon inskrev sig som medlem i Unionen och visade sin värme för dess strävanden genom att förskaffa den nya föreningen tak över huvudet. I Svenska Fruntimmersskolans vackra, rymliga festsal höllos under en följd av år Unionens möten och det var av icke ringa betydelse för förbundet att råda över en sådan

samlingslokal under denna livaktiga tid av dess verksamhet, då ända till några hundra personer kunde deltaga i Unionens diskussionsmöten och samkväm. Såsom en av kvinnobildningens främsta förkämpar hos oss invaldes Elisabeth Blomqvist till hedersmedlem i förbundet. Hedrad med inbjudning att såsom „Vice president,, deltaga i den världskongress för högre uppfostran, som år 1893 egde rum i samband med världsutställningen i Chicago, blev hon också i tillfälle att fästa en internationell publiks uppmärksamhet vid skolorna i Finland, i det hon till kongressen insände en skriftlig redogörelse för våra högre flickskolors organisation, våra kvinnliga pedagogers verksamhet och några uppgifter om kvinnliga studerande vid universitetet.

Elisabeth Blomqvist hade på 1860-talet i spetsen för Svenska Fruntimmersskolan firat dess tjugufemårsfest. Tjugufem år därefter hade hon glädjen att ännu såsom föreståndarinna uppleva dess femtioårsjubileum, firat med en festlighet i skolan den 6 november 1893. I sitt innehållsrika tal vid denna minnesfest ¹⁾ lät hon

¹⁾ Program över verksamheten i Svenska Fruntimmersskolan och Fortbildningsläroverket i H:fors 1893—94, s. 58—69.

tanken gå tillbaka genom årens rad och påvisade, huru från dessa första, av staten understödda bildningshärddar för vår kvinnliga ungdom tändande gnistor utgått till vida områden av landet. Hon följde flickskolornas utveckling och framhöll, huru de tillväxt och huru den första svävande föreskriften om „en vårdad fruntimmersuppfostran“ blivit ersatt med det bestämda påbudet, att „undervisningen i Fruntimmersskolorna skall meddelas i de för allmän medborgerlig bildning nödiga kunskaper och handslöjder“, samt huru staten slutligen genom övertagande av lärarinneutbildningen berett Fortbildningsläroverkets elever tillfälle till vetenskapliga studier. Sitt innehållsrika tal avslutade hon med följande sammanfattning av skolans idé:

Såsom orubblig tendens framgår av förordningarna, att den blivande medborgarinnan, icke mindre än den framtida medborgaren, skall lära sig känna och älska det land hon tillhör och varav hon utgör en del. Hon skall lära sig förstå den natur, som inverkar på henne, och huru hon kan använda den till eget och samhällets bästa. Hon skall lära sig förstå och vörda människans sanna väsen, såväl hos sig själv som hos sina likar, samt lära sig att till dessa ställa sig i ett rätt förhållande. Slutligen skall hon, såsom bildningens hörn-

sten, lära sig förstå, vörda och högst av allt älska den osynliga, Gudomliga makt, som givit henne upphov och är grunden för varje samhälle på jorden. Hon skall lära sig förstå, att samhällslivet på jorden egentligen är en förskola till ett högre, ett fullkomligare liv inom ett oändligt samhälle, inom den Eviga Andens rike bortom tiden.

Genom alla skolordningar framlyser sålunda, liksom en röd sammanhängande tråd, avsikten att genom undervisning och uppfostran dana det unga släktet för ett människovärdigt liv inom samhället, avsikten att göra dess blivande medlemmar medvetna om villkoren för ett harmoniskt samhälle och skyldigheten för envar att i unga år bereda sig för upprätthållandet av detta samhälles bestånd och utveckling.

Det lilla frö till kvinnobildningens höjande, som utsåddes den 6 nov. 1843, har sålunda under det tilländagångna halvseket slagit rot och uppväxt till ett högt träd; som sträcker sina grenar över hela landet.

Vid sidan av de offentliga Fruntimmersskolorna arbeta, numera även under Statens skydd, privata flickskolor, samskolor och folkskolor, alla strävande till samma gemensamma höga mål.

Med tillitsfull förtröstan gå dessa läroverk den dunkla framtiden till möte, tryggande sig vid förhoppningen att den styrelse, som hittills gynnat deras strävanden, fortfarande under den Högstes hägn skall möjliggöra förverkligandet av den stora idéen om kvinnans sanna frigörelse genom kunskap och upplysning.

Det var sista gången Elisabeth Blomqvist offentligt framlade tankar och synpunkter, som

hon vunnit under loppet av sin långa pedagogiska bana. Skolprogrammet för 1894—95 innehåller endast de sedvanliga uppgifterna om lärokurser och skolans administration; då det följande läsårets program skrevs, hade hon slutat sitt arbete vid det läroverk, vars ledning så länge varit henne anförtrodd. På hösten 1895 ansökte hon en tids tjänstledighet — men hon återvände sedan aldrig mer till sin kära skola.

Under de närmast föregående åren hade arbetet i alltför hög grad begynt bliva för henne ansträngande, hade förbrukat ett större mått av krafter, än det som numera stod till buds. Det var därför förklarligt, att hennes syster Sannys efter endast få dagars häftig sjukdom timade död blev det slag, som fullständigt nedbröt återstoden av krafterna.

Vårterminen 1896 åtnjöt hon tjänstledighet. Då sommaren kom, begav hon sig jämte sin syster Anna till utlandet för att under en längre tids vistelse i ett mildare klimat söka återvinna hälsa. Efter några veckor, tillbragta i Sverige på Ekenbergsvik invid Södertelje, reste de över Köpenhamn till Berlin och därifrån över Frankfurt am Main med ett längre uppehåll i Heidelberg, vållat av sjukdom, till Schweiz. Här

stannade de först i Bern, sedan gick färden till Montreux, där de ville slå sig ned för vintern.

Nejderna kring Montreux höra till de skönaste vår världsdel kan bjuda ögat. Vid som ett hav breder Lac Léman där ut sin skimrande ljusa, grönblå yta, i lugnväder speglande strändernas väldiga höjder. Den stora sjön förjagar varje känsla av dalens beklämning. Över den blånande vattenytan genomfar åskådarens blick den blå rymden, når ut till Savoyens grönklädda höjder med de många små städerna och byarna vid sjöns södra strand och hinner förbi La Dent du Midi's vitskimrande toppar och många andra snöjättars tinnar ända ut till Italiens solland. Fjärran i väster förtonar Jurabergens kedja sina våglinjer i brunt och grått och åt norr stå de närmaste höjderna på vakt mot kyla och isiga vindar och breda ut grönskande sluttningar, där druvan mognar. På våren, då de vilda narcisserna blomma, bli sluttningarnas solglänsande, grönskande ängder ställvis täckta liksom av vita drivor och turisterna, som göra utflykter, komma triumferande ned tillbaka med stora knippen av dessa vårens vita segertecken. Mot kvällen, då sjön ligger lugn och blå, då måsarna kretsa i den klara rymden och svanarna glida som vitt

skum över vattenspegeln, då här och där ett vitt segel, som slappnat, spänner ut sig för den korta aftonbrisen och fångande dagens sista solstrålar lyser mot bakgrunden, som avlägsnar sig i en färgskimrande, lätt dimma, då tycker åskådaren sig se ett jordiskt paradiset.

Växtligheten intygar att den nordiska vinterns skarpa köld och isande vindar här äro utestängda. Våren sirar sluttningarnas och ängarnas många fruktträd i vitt och ljusrött, vingårdarna grönska, mot sydsidan i trädgårdarna kan magnolian låta sina praktfulla blommor slå ut och glycinen kransar murar och väggar med sina graciösa hängen. Vintern i dessa sköna nejder är grön, våren där är fylld av blommors färgprakt och ljuva doft och av näktergalens sång.

Det milda klimatet var naturligtvis välgörande för Elisabeth Blomqvists hälsa och naturens skönhet skänkte henne fröjd. Men huru skön än den omgivande naturen är, blir en flere månaders vistelse på en ort, där så gott som intet tillfälle till intellektuell njutning och förströelse erbjudes, i längden enformig. För personer, vana vid ständig verksamhet och flitigt arbete, gör tvungen overksamhet tiden lång också i de

vackraste nejder. Och när julaftonen kommer, bär den till nordbon i främmande land med sig också ett stänk av vemod med minnena av julaftnar, firade i fränders och vänners krets.

På Elisabeth Blomqvists och hennes systems julbord blommade två vackra azaleor som en vänlig julhälsning från Svenska Fruntimmersskolans och Fortbildningsläroverkets lärarinnor och lärare, och julböcker, tidningar och brev vittnade också om att många hemma-varandes tankar funnit vägen till Montreux. I pension Ramseyer, där systrarna Blomqvist bodde, tändes också på kvällen efter dinern i salongen en julgran och julsånger sjöngos med ackompanjemang av piano.

Under vistelsen i Montreux fyllde Elisabeth Blomqvist den 17 februari 1897 sjuttio år. Från lärjungar och medarbetare i hemlandet kom henne den dagen en storartad hyllning till del. En landsmaninna, som händelsevis befann sig i Montreux, hade blivit ombedd att framföra blommor, och till blommorna sällade sig en adress, innesluten i en konstnärligt vacker portfölj, utförd i läderplastik av Eva Sparre. Adressen — avfattad i bunden form — var undertecknad av 528 f. d. elever i Svenska Fruntimmerssko-

Elisabeth Blomqvist vid 70 år.

lan och Fortbildningsläroverket, bosatta i Helsingfors, Åbo, Tammerfors, Hangö, Björneborg, Ekenäs, Kotka, Lovisa, Heinola, Wasa, Wiborg, Tavastehus, Jakobstad, Nykarleby, Kristinestad, Sordavala, Fredrikshamn, Kuopio, S:t Michel, Uleåborg, Brahestad och Borgå. Namnen på alla de orter — så gott som alla vårt lands städer — där dessa f. d. elever levde och hade sin verkningskrets i egna och andras hem eller i skolor, kasta en klar och vacker belysning över omfattningen av den livsverksamhet, som genom adressen hedrades och erkändes. De första raderna i den vackra minnesskriften lyda:

Den dag du fyller dina sjutti år
och detta blad i fjärran land dig når
och dina ögon på dess rader falla;
då lyssna tyst en stund och du skall höra
ett sus i luften strömma mot ditt öra,
ett sorl av röster, välbekanta alla.
Ifrån ett litet land av is och snö,
från nord och syd, från väster och från öster
de strömma samman, de bekanta röster,
som söka dig. Det kommer detta flöde
från bygder bortom mången frusen sjö
och snövit skog och mo så tungsint öde.
Men dessa skilda stämmor, som du hör,
de enas slutligt i en samfäld kör:

Hell, de sjutti åren!
Hell, de silverhåren!

Lugnt din hjässa bäre årens snö,
vit som vintern över skog och sjö;
ty ej vintern nådde
det som här du sådde.

På ditt arbetsfält står skörden grön.
Se, den skörden! Se, din arbetslön!
Det som kärlek verkat över vintern rådde.
Ej det åldras, det kan icke dö,
ty det bär inom sig livets frö.

Lärare och lärarinnor vid Svenska Fruntimmersskolan och Fortbildningsläroverket förärade till minne av de många årens goda samarbete en tavla med givarnas porträtt och från fränder och vänner kom en massa brev och telegram, bland dessa ett av Z. Topelius. Alla dessa bevis på tillgivenhet och minnesgott erkännande emottogos av Elisabeth Blomqvist med glädje och djup rörelse och minnet av denna högtidsdag kastade ett varmt skimmer över mången stund av hennes levnadsafton. Konceptet till ett brev, adresserat till en grupp av de forna elever, som deltagit i hyllningen, visar huru innerligt hon glädde sig åt att åren icke avklippt sambandet mellan henne och de forna lärjungarna. Då deras lyckönskningar framkommo på högtidsdagen, lästes de, skriver hon:

vid belysning af den vackraste vårsol; men värmdes mer än denna, såsom varande en utstråling från varma hjärtan Hälsningen väckte kära minnen från förgångna tider, då vi under en lång följd af år dagligen möttes vid arbete och bön. Varmt tacksam är jag för den kärleksfulla hågkomst af Eder egnas åt „ledarinnan“, ehuru jag klart inser, huru föga förmågan och krafterna medgäfvos utförandet af det jag önskat och bort utföra. Ni ha tagit viljan för verket.

I maj, då luften i Montreux begynner kännas tung och het, överflyttade systrarna Blomqvist till den närbelägna lilla staden Vevey. Även den ligger vackert vid Lac Lémons norra strand och är såsom en gammal stad med anor ända från romartiden en vida intressantare ort än den mondäna kurorten Montreux. Några utflykter till de sköna omgivningarna orkade Elisabeth Blomqvist dock icke företaga. Hon sökte vederkvickelse genom att sitta ute i den stora trädgården, som omgav pension Comte, där hon bodde, och hade sin fägnad av den sydländskt yppiga växtligheten med vårens blommande träd och buskar och praktfulla rosor, medan fågelvärldens vårsånger icke upphörde att ljuda. Också mången sömnlös timme under natten kunde förkortas av näktergalarnas musik.

Midsommartiden bröto Elisabeth Blomqvist och hennes syster upp från Vevey och begåvo sig över Neuchâtel och Basel mot nordn. Efter några veckor, tillbringade i Kissingen och en kortare tid på kurorten Weisser Hirsch invid Dresden, gick färden mot hemmet över Köpenhamn och Stockholm.

Någon nämnvärd vinst för hälsan hade vistelsen i söder icke medfört. År 1898 inlämnade Elisabeth Blomqvist sin avskedsansökan. Hon flyttade då jämte sin syster från föreståndarinans lokal i skolhuset till en våning i gården n:o 3 vid Östra Henriksgatan. I detta hem tillbragte hon i stilla tillbakadragenhet de sista levnadsåren. Krafterna blevo allt svagare och tilläto numera ingen regelbunden verksamhet. Hon åhörde gärna, då för henne förelästes ur tidningar eller böcker, men orkade sällan läsa något själv. Dock finnas ännu brev, som hon 1898 själv skrivit till sin bror. Hon gick icke mera ut, utan satt i sin stora länstol väl ombonad; vackra sommardagar under vistelsen på landet satt hon även ute. Då krafterna tilläto det, tog hon gärna emot besök och kunde livligt samtala med sina gäster, gärna gingo då hennes tankar tillbaka till barndoms- och ungdomsåren

i det så högt älskade föräldrahemmet, men uppmaningen att nedskryva dessa minnen sköt hon alltid ifrån sig med löftet att göra det, så snart hon kände sig raskare. Tyvärr skedde det aldrig, endast några sidor med hågkomster från de tidigaste barnåren upptecknades efter hennes diktamen.

Under hennes sista levnadsår inbröt den ofärdstid, som hotade vårt lands och vårt folks rättsgrund med förintelse. Då ekot av vad som hände runt om i landet trängde in i den stilla värld, där Elisabeth Blomqvist levde omgiven av de ömmaste omsorger, följde hon ännu med varmaste sympati den kamp, som fördes för vår lag och rätt — också på hennes bord sågs den lilla röda sparbössan, som Finlands kvinnor sände ut till de tusen hemmen i syfte att insamla bidrag till understöd åt dem som tyngst drabbades av ofärden. Den varma kärleken till de läroverk, vilkas arbete hon under tre årtionden lett, bodde ständigt oförändrad kvar i hennes hjärta, för Svenska Fruntimmersskolan och Fortbildningsläroverket förblev hon ända till sin levnads slut den mest deltagande vän.

Somrarna 1898 och 1899 tillbragte hon på en villa i Hyvinge och sommaren 1900 på en villa

invid Malm station. Då sommaren 1901 kom, voro livskrafterna förbrukade. Då träden stodo nylövade, då havet, vars vågbrus vid våra stränder hon alltid så högt älskade, hade avkastat vinterbojan och svallade fritt kring vår havomflutna stad, då dagen var ljus och lång och natten blott en kort skymning, då, i vår fagra försommartid, gick hon den 9 juni stilla bort till en tillvaro, som hon alltid hade tänkt sig såsom en förklaring till jordlivet.

Elisabeth Blomqvists begravning försiggick den 13 juni, då i Gamla kyrkan stoftet vigdes till gravens ro av professor K. A. Appelberg. En stor kör av Fruntimmersskolans och Fortbildningsläroverkets elever samt en tredubbel kvartett av sångkören M. M. utförde sången. En rik blomsterhyllning och kärleksfulla ord av saknad, vördnad och tacksamhet vittnade om att den bortgångnas livsgärning hade blivit uppskattad som en bragd på den andliga odlingens fält i vårt land.

Tåget från kyrkan ut till Helsingfors Gamla kyrkogård gick sedan längs Boulevarden förbi

Svenska Fruntimmersskolans hus, där flaggor svajade på halv stång till en sista hälsning och vördnadsbetygelse från det läroverk, vars öden så länge varit förbundna med den bortgångna föreståndarinnans. Närmast efter kistan följde ett långt tåg av elever och f. d. elever och denna skolungdom bildade sedan haj på kyrkogården, då kistan bars ut till graven. Elisabeth Blomqvists sista viloplats hade blivit redd vid sidan av hennes föräldrars och systers på den äldsta delen av kyrkogården under en ek, planterad av hennes mor, då ett havlt sekel tidigare vid faderns död gravplatsen inlöstes.

I dagspressen och i tidskrifter ingingo dödsrunor över Elisabeth Blomqvist och i början av vårterminen 1902 firades på hennes födelsedagen den 17 februari i Svenska Fruntimmersskolan en högtidlig minnesfest. Läroverkets vackra festsal hade blivit dekorerad av en f. d. elev, som var arkitekt, och i en grupp av gröna växter och blommor stod, omvirat av krusflor, det stora porträtt av Elisabeth Blomqvist, vilket för skolans räkning målades av F. Ahlstedt, då hon fyllt sextio år. Till högtidligheten hade blivit inbjudna även den bortgångnas närmaste fränder och gamla vänner samt föreståndare och

föreståndarinnor för åtskilliga av stadens läroverk jämte ett antal av hennes forna elever. En stor kör av skolans och Fortbildningsläroverkets elever utförde sången. Minnetalet hölls av lärarinnan fil. magister Naima Jakobson, som riktade sina högstämda ord främst till den församlade skolungdomen i syfte att för det unga släktet levandegöra betydelsen av Elisabeth Blomqvists livsgärning.

Vid festen överlämnade forna elever en summa av 4,000 mark till en stipendiefond, bestämd att bära namnet *Elisabeth Blomqvists minne*. Dess ränta skulle årligen den 17 februari utgivas till någon medellös elev i Svenska Fruntimmersskolan eller Fortbildningsläroverket.

Säkert äro få människor så utsatta för kritik som pedagogerna. Många blickar äro dagligen och stundligen riktade på deras person och på allt deras görande och låtande. Beträffande Elisabeth Blomqvists förhållande till sina medarbetare och medarbetarinnor har en av dem, dr. P. Nordmann,¹⁾ härom meddelat några upplysningar. Han säger, att de många lärarinnor

1) Återblick på Svenska Fruntimmersskolans i H:fors tidigare öden. I anslutning till skolans program för 1903—1904.

och lärare, som tjänstgjort vid denna skola, „med tacksamhet och vördnad erinra sig Elisabeth Blomqvist som pedagog och människa“. Inom lärarkåren upprätthöll hon „samförstånd och förtroende“, och man torde icke taga miste genom antagandet „att den livliga författarverksamhet, som i början av 1870-talet utövades av några bland lärarpersonalen, stod i samband med initiativ från föreståndarinnans sida.“ Hon var även „ovanligt kunskapsrik“, i det hon icke blott behärskade sina egna undervisningsämnen, utan ock var „väl förtrogen med skolans samtliga läroämnen, vilket framgick bland annat av den säkerhet och sakkunskap hon ådagalade vid ledningen av kritiken över lärarinnekandidaternas övnings- och provlektioner“. Särskilt betonas, att hon „ända in i det sista decenniet av sin verksamhet utvecklade sig i frisinnad riktning“, d. v. s. beträffande sina åsikter om flickors uppfostran och kvinnans ställning i samhället. „Hon följde med sin tid och gillade dess strävanden, då de syntes riktigare än gångna tiders“.

En av Elisabeth Blomqvists f. d. elever, dr. Karolina Eskelin, har godhetsfullt ställt till för-

fogande några „Minnen“, som hon upptecknat och som, i det de belysa det personliga i Elisabeth Blomqvists förhållande till sina elever, jämväl hänvisa till det som var det centrala i hennes verksamhet som uppfostrarinna.

Dr. Eskelin förutskickar i sina „Minnen“ uppgiften, att hon såsom dotter till en sjökapten under sin tidigaste barndom vistades i utlandet. Då hon efter faderns död i slutet av 1870-talet såsom en liten tioåring sökte inträde i Svenska Fruntimmersskolan, hade hon aldrig åtnjutit undervisning i sitt svenska modersmål och skolans föreståndarinna hade därför högeligen betvivlat att hon kunde fylla inträdesfordringarna. Hon godkändes emellertid vid inträdesförhöret och säger i anslutning härtill:

Måhända var det minnet av min bristande skolförberedelse, som kom frk. B. att under de år jag tillhörde hennes skola, med välvilja följa den lilla flickan, som på egen hand lärt sig sitt modersmål i läsning och skrift. Icke så, att vi barn skulle haft det intrycket att hon glömt eller förbisett någon av de hundradetal elever, som stodo under hennes inseende. Tvärtom, det tycktes oss vara en fullkomligt säker och naturlig sak att föreståndarinnan mindes och kände oss alla personligen och hade reda på allt vårt görande och låtande, nästan på våra tankar och funderingar. Men jag

hade i alla fall, med rätt eller orätt, den känslan att hennes vänliga nick till svar på min hälsningsknix innebar ett helt, helt litet grand mera igenkännande än för envar av kamraterna. Naturligtvis kände jag mig helt stolt över detta förhållande.

Sällan har väl en lärarinna eller en person över huvud ingivit sina elever så mycken och så djupt rotad respekt som frk. B. gjorde det. T. o. m. på den tiden, då den moderna friheten i uppfostningsmetoderna och i umgänget lärare och elever emellan ännu var okänd, var den respekt och vördnad hennes elever hyste för henne enastående. Intet var mera fruktat än hennes missnöje, men intet heller mera uppskattat och hedrande än hennes vänlighet och välvilja. Och vänlig kunde hon vara som ingen annan. Men för den som gjort sig skyldig till någon förseelse, var det säkert det svåraste att i enrum med frk. B. och tillsammans med henne granska sin skuld. Själva straffet, om ett sådant kom i fråga, var ett intet mot den stunden.

Bland skolans lärarpersonal fanns det visserligen mången, som i hög grad egde en pedagogs dyrbaraste egenskap, den att kunna behärska sina elever och såsom en självfallen sak upprätthålla ordning och disciplin utan yttre åthävor eller befallningar. Men frk. B. överträffade dock alla i detta avseende. Intet kunde så snabbt och så fullständigt bringa en larmande klass till tystnad eller förmå eleverna att ögonblickligen „rätta leden“ och från kaos återgå till korrekt skolordning än det mer eller mindre högljudda ropet: „Fröken Blomqvist!“ då föreståndarinnans kännpaka gestalt skymtade på avstånd genom dörren till en klass, där man väntade på läraren eller där till äventyrs någon olycklig och ovan „pedagogissa“ sökte utföra ett oför-

berett uppdrag att ersätta en av oförmodad anledning utebliven lärare. Och huru återspeglades icke skiftningarna i hennes känsliga och uttrycksfulla anlete och stämma i sinnet och själen hos de elever hon mötte eller talade till. Jag minnes så väl huru hennes vanligen så ljusa, vänliga och goda ögon kunde se stränga och straffande ut, skarpa som blankt stål, då de träffade en arm syndare, som gjort sig förtjänt av hennes missnöje.

Fröken Blomqvist var ungdomen ett föredöme, utom i annat, även i oförtröttad arbetsamhet. Hennes mottagningstid för besök i skolangelägenheter var kl. 8—9 på morgonen! Och för övrigt såg man henne i verksamhet dagen lång. Vi visste alla, att hon hade en svag och vacklande hälsa. Likväl saknades hon nästan aldrig på sin arbetsdryga och ansträngande post, och att hon utom skoltiden offrade många timmar för sitt kall, det förstodo t. o. m. vi barn. Vad vi däremot icke förstodo var, att hon för sin uthållighet hade att tacka den minutiösa försiktighet och omsorg i hygieniskt och sanitärt avseende hon iakttog. Och mången gång föreföllo hennes åtgärder oss obegripliga och onödiga. Skolans hygien, för vilken hon bar ansvaret, enär ingen skolläkare fanns, skötte hon med samma och för våra begrepp överdrivna omsorg. Men så lyckades hon även i den trånga och i många hänseenden otidsenliga, gamla skollokalen upprätthålla en utmärkt ordning och en klanderfri hälsovård.

Naturligtvis låg grunden till det herravälde frk. B. utövade över sin svaga och bräckliga kropp likväl djupare än blott i ett ytterst regelbundet och strängt hygieniskt liv. Till och med vi ungdomar insågo, om än icke alltid så klart, att hon i ovanligt hög grad egde självbehärskning och förmåga att spänna sina krafter och att fordra mycket av

sig själv. Och att detta icke tillfallit henne utan kamp, framgick tydligt nog av de spår av ett livligt och häftigt lynne, som ej så sällan gåvo sig tillkänna. Jag kan minnas mera än ett tillfälle, då detta lynne bröt fram, men blott för ett kort ögonblick för att omedelbart behärskas. Och en gång hörde jag henne själv säga, att få människor torde haft ett så häftigt temperament som hon och att det kostat henne mycket arbete och möda att lära sig styra och betvinga det. För min ringa del vill jag dock tillåta mig mena, att just dessa skiftningar och dessa glimtar av en livlig och lätt-rörlig själ mycket bidrogo att öka hennes personliga charm och göra henne till den fängslande person hon var.

Frk. B. plägade stundom under någon lämplig lektion, t. ex. en handarbetstimme, besöka de lägre klasserna och samspråka med eleverna, troligen i akt och mening att lära känna dem närmare. Jag minnes väl ett sådant besök å första klassen det år jag tillhörde den. Bland andra tilltalade hon även mig, gjorde mig några frågor om mitt hem, mina föräldrar o. s. v. Jag berättade om min far, som varit sjökapten, och försäkrade i barnslig stolthet, att han nog varit i alla länder och besökt alla ställen på jorden. — „Har han också varit vid nordpolen?“ frågade frk. B., och jag bejakade frågan på god tro. — „Nej, min vän, där har ännu ingen människa varit,“ blev det stukande svaret, visserligen mycket vänligt sagt. Och där satt jag och skämdes, lutad över mitt handarbete. Ännu i dag efter 38 år, känner jag huru rodnaden brände mina kinder över att jag så blamerat mig inför föreståndarinnan och kamraterna.

Då meddelarinnan genomgått de tre första skolklasserna, blev hon av ekonomiska skäl tvungen att avbryta sin skolgång, vilket Elisabeth Blomqvist visserligen på allt vis sökte hindra, ehuru det icke då stod att avhjälpa. Föreståndarinnans goda tanke om hennes anlag och begåvning blev emellertid för den unga eleven en kraftig sporre till ihärdiga självstudier. Någon tid därefter kunde hon med intyg över genomgången examen i lyceikursen i matematik uppsöka Elisabeth Blomqvist, som nu energiskt ingrep och möjliggjorde en fortsättning av studierna, först och främst förberedelsen till studentexamen. Dr. Eskelin fortsätter:

Jag kan således gott säga, att frk. B. varit den som för mig möjliggjort det första, det svåraste och det avgörande steget på den bana jag tack vare henne kunnat vinna tillträde till Att frk. B trodde på mig och min framtid, medan jag ännu var alldeles ung och oprövad, blev sålunda för mig grundstenen, på vilken mitt livs arbete byggdes upp. Såväl ekonomiskt som ännu mera genom sin moraliska medverkan och uppmuntran gav hon mig det stöd jag behövde för mina första steg på studiebanan.

Till frk. B:s välvilja för mig i råd och dåd bidrog, utom hennes personliga förtroende för mig

och hennes önskan att se det gå mig väl, även det faktum att jag varit elev i hennes kära skola, den första offentliga kvinnobildningsanstalten i landet och då allt fortfarande den förnämsta. Det var den tiden högst ovanligt att unga kvinnor togo studentexamen. Inga flickskolor ledde till universitetet. Sålunda erfordrades det ett helt annat intresse och även vida mer arbete och energi för vinnande av akademiskt medborgarskap, än vad nu för tiden är fallet. Och studentexamen samt ännu mera fortsatta studier medförde därför även en smula heder och betydelse. Min kvinnliga kamrat i studentexamen, Ina Rosqvist, råkade även vara en gammal elev i Fruntimmersskolan. Att sålunda de första kvinnliga studenterna (efter M. Tschetschulin och Emma Irene Åström) voro Fruntimmersskolans adepter, beredde säkerligen frk. B. tillfredsställelse. Och att vi båda sedermera blevo Finlands första legitimerade kvinnliga läkare, d. v. s. de första, som avlagt offentlig examen, också detta antecknade frk. B. med en viss stolthet i skolans annaler

Jag har alltid skattat det som en av mitt livs bästa förmåner att jag fått stå frk. B. nära som en av hennes elever, och som en av dem hon hyst personligt intresse för. Såsom sådan blev jag kanske mera än mången delaktig av de skatter hon egde och så frikostigt delade med sig, hennes fina bildning, hennes överlägsna personlighet och hennes varma tro på kunskapens och det allvarliga arbetets välsignelse.

Det är otvivelaktigt att genom Elisabeth Blomqvists livsverksamhet hela lärarinneståndet

hos oss höjdes — icke blott lärarinnornas insikter och arbetsförmåga, utan jämväl deras medborgerliga anseende. Man behöver endast tänka på vad en lärarinna före hennes tid var, och det anseende, eller den brist på anseende, som kom henne till del, och jämföra denna ställning med förhållandena den dag som är. Naturligtvis har utvecklingen sedan 1890-talet, då Elisabeth Blomqvists pedagogiska bana var ändad, gått framåt, men för dem som efter henne togo upp arbetet, hade en fast grund blivit lagd.

Till hedrande av Elisabeth Blomqvists minne slogs år 1913 en av skulptören J. Munsterhjelm utförd medalj, den första som i vårt land präglats över en kvinna. Medaljens framsida återger Elisabeth Blomqvists drag, på dess andra sida står som symbolen för hennes livsgärning gestalten av en ung flicka, virande en rosenkrans över porten till vetandets värld, och därinvid läses en strof ur Z. Topelius' sång till *Fruntimmersskolan i Helsingfors*, vid tjugufem-årsfesten den 24 november 1869 ¹⁾:

¹⁾ Samlade skrifter. Del III s. 96.

Nu gro de frön, som det förgångna sått:
från Andens öga täckelset bortviker;
och den förgätna kvinnan återfått
medborgarrätt i tankens republiker.

*

Det som med denna levnadsteckning avsetts, har varit att söka återgiva en bild av banbryterskan för den högre kvinnobildningen i vårt land. I syfte att levandegöra bilden och göra den begriplig för ett under helt andra förhållanden uppväxt nutidssläkte har som bakgrund inställts några antydningar om de samhällsförhållanden, inom vilka banbryterskan föddes, uppväxte, utvecklade sig och fullföljde sitt livs arbete. Elisabeth Blomqvists långa arbetsdag inföll ju under en tid, som för vårt folk och vårt land i många avseenden var den vårligt spirande växtlighetens, var nydaningens hoppfulla tid. Hennes verk bär prägeln av nyodlararbete, liksom hennes personlighet besjålas av tidens ljusa förhoppningsfullhet med vägrödjarens hänförelse och vilja att tränga framåt. Jag har sökt teckna bilden genom att omtala det jag sett och känt till eller genom dem som stått henne nära erfarit om hennes liv och verksam-

het, hennes syften och strävanden samt först och främst genom att framhålla de resultat hon uppnått och det som hennes egna uttalanden uppenbarat om hennes själsliv. Såväl vidden och storheten som ofullkomligheten och begränsningen borde tydligast kunnat utläsas ur de många införda citaten.

I alla fall har det jag förmått anteckna endast varit spridda drag av ett innehållsrikt liv, i vilket de yttre händelserna intaga blott föga rum, medan vikten faller på den inre utvecklingen. Men till en helhetsbild har tiden icke ännu hunnit ge ett nödvändigt perspektiv. Kan emellertid det som här tillvaratagits och framlagts bliva ett bidrag till vår flickskolas historia, kan det uppenbara något om den kvinnliga naturens egenart och därigenom lämna ett bidrag till kännedomen om mänsklighetens stora, varmt klappande kvinnohjärta, kan det bidra till att framvisa, huru kvinnorna hos oss vaknat till medborgerligt liv, till kunskapstillegelse, till strävan efter inre och yttre frihet och självständighet, då är avsikten därmed vunnen.

Elisabeth Blomqvists livsverk vittnar för sig självt, huru än tidsströmningarna växla; hennes livshistoria är en hymn till arbetets ära, det

arbete, som blir utveckling för arbetaren själv och vinning för andra. De vackra orden, som forna elever i gyllene skrift ristat in i den stenede rest på hennes grav, tolka det som var själen i gärningen, i personligheten:

Det din kärlek verkat över tiden når,
spirar, knoppas i en evig vår,
ej det vissnar, det kan icke dö,
ty det bär inom sig livets frö.

PERSONFÖRTECKNING.

- Adlersparre, Sophie II 119, 120.
Ahlstedt, F. II 213.
Akiander, M. I 33. II 1—3, 23, 26—28, 56, 79,
86—89.
Alexander II I 106, 138, 160.
Aminoff, grevinna I 172.
Aminoff, G. F. I 20, 33.
Ammond, familjen I 99.
Andersin I 33.
Appelberg, K. A. II 212.
Armfelt, A. I 112, 113.
Arnell, L. I 84, 86.
Arwidsson, A. I. I 7, 10, 26.
Aschan, P. A. II 76.
A. T. (Alli Trygg) II 159.
- Backman, A. L. I 33.
Backman, C. I 102.

- Backman, S. J. I 32, 33.
Becker, R. v. I 38.
Beethoven, L. II 92.
Bellman, C. M. I 62.
Beneke, F. E. II 104.
Berg, F. W. R. I 112, 113.
Bergroth, J. E. II 52.
Bergstadi, Emelie I 195, 197. II 1.
Berquin, förf. I 44.
Bertin, dr. I 117.
Bertin, systrarna I 125.
Bismarck, O. F. L. v. II 109, 110, 113.
Björkstén, B. U. I 38.
Björnson, Björnstjerne II 134, 150.
Blomqvist, Alexander I 1—32, 37, 38, 40, 44, 51, 59—62, 69.
Blomqvist, Alexandra Wilhelmina (Sanny) I 32, 47, 54, 75, 109, 116, 122, 128, 148, 152, 179, 198, 203. II 13, 28, 30, 85, 157, 170, 172, 201.
Blomqvist, Anna Catharina I 33, 48, 70, 109, 122, 127, 148, 199, 203, 233. II 15, 30, 59, 114, 136, 172, 201.
Blomqvist, Anton Gabriel I 33, 70, 100, 102, 126, 202, 223, 236. II 83, 159, 180, 188.
Blomqvist, Carl I 32.
Blomqvist, Christina Charlotta, född Harring, I 1, 27—31, 46, 64, 65, 74—76, 78, 190.
Blomqvist, Constance Gustava Maria (gift Westermarck) I 32, 39, 47, 75, 99, 103, 110, 128, 202.
Blomqvist, Daniel Friedrich Alexander I 33.
Blomqvist, Edvard Theodor I 33, 70, 106, 109, 112, 121, 128, 202, 205.
Blomqvist, Elisabeth, född Nyberg, I 3, 32, 33, 50.
Blomqvist, familjen Alexander I 36, 38—40, 43, 44, 67, 69, 75, 76, 85, 203.
Blomqvist, familjen Anton I 198.
Blomqvist, Johannes August I 33.

- Blomqvist, Maria Christina Sophia (gift Sederholm)
I 33, 39, 47, 104, 105, 109, 122, 128, 155, 202.
- Blomqvist, syskonen I 96—99, 104, 117—119,
121, 126, 159, 166, 196, 202, 206, 222, 231,
235, 236, 175, 204, 208.
- Boldt, Bertha I 203.
- Boldt, handelsskollärare I 203.
- Bonsdorff, E. J. I 104, 105, 189.
- Borg, C. G. I 150.
- Brandes, G. II 150.
- Bremer, Fredrika I 229.
- Bremer, K. V. II 38, 92.
- Buckle, H. T. II 150.
- Böhtlingk, O. I 235.
- Böök, Emil I 147.
-
- Campe, J. H. I 44.
- Canth, Minna II 135.
- Carpelan, Karl Johan I 189.
- Cazalis, Mme. I 121.
- Cedercreutz, A. R. I 63.
- Cläsen, Miss I 148.
- Cleve, Z. J. I 181, 183—186, 188, 191, 197.
II 129.
- Collan, Carl I 188.
- Collin, C. I 99.
- Comte, A. II 150.
- Correggio I 116.
- Crohns, E. G. I 67, 71.
- Cygnæus, Fredr. I 80.
- Cygnæus, U. I 142, 156—159, 161—167, 169, 170,
173, 178, 179. II 7, 129.
- Cygnæus Z. II 33.
-
- Dahlström, H. II 145.
- Darwin, Ch. II 150, 194.

- Daumas, Mme. I 120.
Daumas, Mr. I 119.
Delbordes-Valmère, Mme. I 44.
Diesterweg, A. I 172—175, 185, 197. II 9, 26, 73.
Duncker, C. G. I 99.
Duncker, J. Z. I 99.
Duncker, M. C., född Tuderus, I 99.
- Eaton, John II 154, 165.
Edgeworth, M. I 44.
Edgren, Anne Charlotte II 150.
Ehrenström, J. A. I 35.
Ehrnrooth, Adelaïde II 134.
Ekman, R. W. I 80, 92, 104.
Elmgren, S. G. I 90, 91.
Emanuel, N. B. II 173.
Emerson, Waldo R. I 154.
Engel, L. I 35, 36.
Ertman, Amalia I 181. II 1, 92.
Eskelin, Karolina II 215—221.
Etter, fru I 29.
- Fernborg, fru I 9.
Floman, A. W. II 85, 86, 89.
Franzén, F. M. I 7, 10.
Frès-Puêche, Mme. I 117, 118.
Frès-Puêche, Mr. I 117, 118.
Frey, Elisabeth I 194.
Friberg, Maikki I 145.
Frosterus, R. V. I 33.
Frölich, G. I 185, 194, 197. II 6, 7, 13—15, 17—20,
22—24, 26, 28, 43, 104, 106, 125, 137, 139.
Furuhjelm, H. V. I 182.
- Gebaur, kommerseråd I 33.
Gebaur, familj I 67.

- Geijer, E. G. I 26.
Genlis, Mme. de I 44.
Godenhjelm, B. A. I 80, 83, 84, 92.
Godenhjelm, B. F. I 177, 180.
Goethe, J. W. v. I 7, 10—12, 26, 233. II 20, 77.
Granbom, assessor I 33.
Grimm, bröderna I 44.
Gripenberg, A. I 129.
Gripenberg E. II 143.
Gripenberg, bankdirektör I 32.
Grot, J. 60, 61, 66.
Groundstrøm, W. 60.
Gräsbeck, fru 33.
Gustavson, Emilie II 87.
- Haartman, L. G. v. I 67.
Hahl, Therese II 173.
Harring, Anna Catharina, född Wagnitz, I 29, 33.
Harring, Anna Catharina (Annette) I 29, 32, 32,
42—44, 63, 64, 74, 75, 78.
Harring, Charlotta. (Se Blomqvist.)
Harring, Georg Heinrich I 29.
Harring, Elisabeth (Lisette) I 33, 39, 75, 136.
Hartman, T. I 36.
Hartwall, V. I 33.
Hauser, musiker I 54.
Heikel, V. II 153.
Heinricius, G. I 7, 8, 10, 18, 22, 63.
Herbart, J. F. II 74.
Herder, J. G. v. I 26.
Hippius, pedagog I 151, 157, 205. II 26, 136.
Hjertman, kanslist I 32.
Holberg, L. I 26.
Holm, sekreterare I 32.
Hornborg, A. I 196.
Hugo, Victor I 137.

- ia— (Rosina Heikel) II 152.
Ibsen, Henrik I 243. II 134, 150.
Ignatius, K. E. F. I 148.
Ilmoni, Alfild Sophie I 236.
Ilmoni, Immanuel I 8, 10, 33, 63, 67, 236.
Ilmoni, Marie I 235.
- Jahnsson, A. W. II 89.
Jakobson, Naima II 70, 214.
Jägerhorn, Bl. I 33.
- Karamzin, Aurore I 29, 178, 179.
Kielland, A. II 150.
Kloss, II 10.
Krohn, Julius I 148, 150, 152, 156, 164, 177. II 92.
Krohn, L. II 111.
Krook, familjen I 67.
Kruskopf, fru I 33.
Kruskopf, P. A. I 42, 67, 79, 80.
Krüger, Mme. I 125.
Kuhlberg, majorska I 32.
- Lampa, fru I 33.
Lange, pedagog I 168.
Laveleye, E. de II 112.
Legouvé, E. II 59.
Leinberg, K. G. I 148. II 87, 89.
Lenngren, Anna Maria II 79.
Lie, Jonas II 150.
Liljenstrand, Sophia I 236.
Lilljefors, fru I 33.
Lind, J. E. I 80.
Lindeberg, kommerseråd I 32.
Lindeberg, konsul I 33.
Lindeqvist, C. J. II 44.
Lindfors, dr. I 42.

- Lindqvist, L. I. II 145.
Lindroos, Ida I 178—180.
Lindroos, systrarna I 172, 177.
Ling, E. I 152.
Linsén, Gabriel I 148.
Linsén, J. G. I 10, 32.
Linsén, Mathilda I 148, 235.
Livingstone, D. I 119.
Lorrain, Claude I 116.
Lönnbeck, Gustaf F. I 159, 161, 163—165.
- Mannerheim, August I 32.
Mannerheim, C. E. I 4, 17, 18, 20, 24.
Mannerheim, C. G. I 18, 21, 25, 28, 32.
Mannerheim, familjen I 26—29.
Mannerheim, Wendla Sofia, född v. Willebrand,
I 18, 28.
Mannerheim, Wilhelmina I 32.
Maria Alexandrowna I 165.
Mechelin, Emelie I 173.
Mechelin, Leo I 148.
Meijerberg, C. J. II 119.
Meinander, C. I 67.
Melart, Mlle. I 238, 239.
Melart, pastor I 42.
Melartin, E. G. II 34, 36.
Menschikoff, A. I 190.
Michailoff, general I 232.
Monod, Adolphe I 123, 205, 216, 224.
Munck, A. F. I 189.
Munsterhjelm, J. II 222.
Murillo I 116.
Myrén, D. I 21.
- Nikolai I, I 94.
Nordmann, lärare vid Petriskolan I 235.

- Nordmann, P. II 214.
Nordström, fru I 33.
Nordström, J. J. I 67, 127.
Nordström, Wilhelmina I 195, 197.
Nyberg, Anders I 4, 32.
Nyberg, Anna C. I 32.
Nyberg, familjen I 4.
Nyberg, H. H. I 32.
Nyberg, Wilhelmina Lovisa I 32.
- Offenbach, J. II 172.
Otto-Peters, Luise II 129.
Origenes I 221.
- Pacius, F. I 69.
Palmén, E. G. II 143.
Palmén, Emilie I 98.
Palmén, familjen I 98, 99, 104, 105.
Palmén, Fanny I 148, 176.
Palmén, J. A. II 190, 193, 194.
Palmén, J. Ph. I 38, 86, 95, 98, 102, 108, 123,
126, 137, 182, 191, 197, 248.
Pascal, Blaise I 55. II 5.
Paulson, J. I 163, 165, 166, 168.
Pestalozzi, J. H. II 29, 72—74, 137, 138, 157,
171, 172.
- Pihlflyckt, F. II 36.
Pipping, F. W. I 33, 38, 67.
Pipping, J. W. I 33.
Pipping, E. I 33.
Pletnjov, P. I 60.
Poitevin II 22.
Porthan, H. G. I 7, 17.
Pressensé, Edmond de II 29.
Pytagoras II 172.

- Rancken, E. I 63.
Rafael Sanzio I 116.
Rein, G. I 38.
Rein, Th. I 148.
Reklam, K. II 128.
Remander, handlande I 32.
Reni, Guido I 116.
Reuter, Anton I 121.
Reuterskiöld, Constance I 33.
Richter, Aurora I 33.
Richter, C. F. I 29.
Roemers, Anna I 55.
Rognon, Louis I 121, 125.
Rosen, v. friherrinna II 34, 35.
Rosqvist, Ina II 221.
Rossander, fröken II 123.
Rousseau, J. J. I 26. II 172.
Rotkirch, G. F. I 189, 191.
Runeberg, Fredrika I 241, 242. II 34, 134.
Runeberg, J. L. I 42, 80, 81, 86—88, 90, 92, 144,
145. II 36, 81, 91.
Råbergh, H. II 146.
- Sallmén, E. F. I 95.
Salmberg, Anna II 34.
Sand, George I 229—231.
Sarto, Andrea del I 116.
Schauman, August I 37, 61, 68, 97.
Schauman, F. L. I 38, 164.
Schauman, Jeanette I 33.
Schmidt, Auguste II 129.
Schmidt, Karl II 60.
Schoultz, C. v. I 188.
Schwartz, Louise I 33.
Schiller, Fr. v. I 26, 142, 143, 200.
Sederholm, familjen Th. I 198, 232. II 179.

- Sederholm, Patrik I 96.
Sederholm, Sophie (Se Blomqvist).
Sederholm, Th. I 109, 122, 144, 145, 155, 223.
II 92.
Shakspeare, W. II 60.
Siljeström, P. A. I 168.
Simelius, fru I 32.
Simelius, Helene I 148, 185, 186, 188.
Simon, Jules II 29.
Sjögrén, A. J. I 8, 10, 23, 26, 33, 63.
Sjögrén, fru I 33.
Sjöström, A. G. I 7.
Snellman, J. W. I 38, 159, 163, 166.
Sohlberg, Christina I 32.
Sohlberg, Marie I 33.
Sparre, Eva II 204.
Spohr, L. I 69.
Steinmann, familjen I 83, 85, 94, 96, 107, 110,
129, 136, 159, 196, 132, 235, 240. II 6, 29, 117,
118, 130, 173, 175.
Steinmann, Hedwig, född Fechner, I 76.
Steinmann, Johannes I 76—78, 86, 107, 112, 113,
128—130, 133, 141, 144, 147, 150, 152, 155,
156, 158, 159, 164—166, 171, 172, 177, 181,
183, 187, 191, 192, 197, 200, 204, 206, 207,
209, 212—219, 224, 225, 227, 229, 230, 232,
235—237, 239, 240, 243, 244, 248. II 2, 4—6,
8—11, 18, 19, 21, 26, 27, 30, 41, 52, 55, 58,
60, 77, 80, 82—84, 98, 100, 108, 110, 114—117,
137, 154, 169—171, 175, 177, 185.
Steinmann, Minna, född Grøefe I 76, 108, 207.
II 7.
Stjernwall, C. J. I 29.
Strauss, David I 218—220, 222, 246.
Strindberg, A. II 150.
Strömberg, Antoinette I 33.

- Strömberg, familjen I 67.
Strömberg, J. A. I 4, 32.
Svedenborg, E. I 26.
Söderhjelm, W. I 9, 91.
- Taine, H. II 150.
Tamelin, fru I 32.
Tamelin, Hedvig I 33.
Taubenheim I 239.
Tengén, pastor I 238.
Thorvaldsen, B. II 122.
Topelius, Z. I 15, 80, 87, 91. II 45, 92—96, 133,
148, 159, 207, 222.
Tschetschulin, M. II 221.
- Uhlenius, G. A. I 32, 38.
Unonius, fru I 33.
Ursin, N. af I 32, 67.
Ursin, af, professorska I 33.
- Wænerberg, G. M. I 33, 148, 185—187, 191,
199, 201.
Wallenius, J. F. I 17, 18, 24.
Wasenius, G. O. II 36.
Vasenius, V. I 15.
Weckström, M. I 33, 67.
Westermarck, Constance. (Se Blomqvist).
Westermarck, familjen I 198. II 179.
Westermarck, N. Chr. I 99, 103.
Wetherell, E. II 170.
Widegrén, Mlle. I 20.
Widmann, J. W. II 125.
Vigée-Lebrun, Mme. I 116.
Wilkman, kronofogde I 100.
Willebrand, E. G. v. I 18
Willebrand, v. generalska I 21.

Wirenus I 20.

Vogt, K. II 20.

Wright, Ferdinand v. I 88, 90, 91.

Wright, Magnus v. I 80, 84, 87.

Wright, v. överstinna I 21.

Zahle, N. II 120.

Zschokke, J. H. D. I 51, 52, 55.

Zähler, pedagog II 12.

Åström, Emma Irene II 221.

Öberg, Viktor I 148.

Öhrn, Wilhelmina I 33.

Pris: Fmk 10: 75 häft.

„ 18: — inb.